

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

ONTWERPEN VOOR HERVORMINGEN EN JURISDICTIONELE FUNCTIE (2e deel)

*Rede uitgesproken op 1 september 1977 door de eerste advocaat-generaal F. DUMON
op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie*

f) 1) *Adviezen vóór bepaalde vergunningen of machtigingen*

19. Men stelt voor ¹⁴³ dat deze gerechten verplicht adviezen verstrekken aan de autoriteiten die een vergunning dienen te verlenen o.a. voor de opening van een private spaarkas, voor het toestaan van leningen op afbetaling of hypothecaire leningen, voor de exploitatie van vervoerdiensten van personen en goederen.

Zij die zulks voorstellen weten goed dat speciale commissies reeds dergelijke adviezen geven, doch zij wijzen erop dat de autoriteit geen beslissing zou mogen nemen die ingaat tegen laatstbedoelde adviezen, zonder het advies van het gerecht te hebben ingewonnen. Dit college zal dus in feite een controle op de mening en de besluiten van deskundigen uitoefenen !!

2) *Adviezen inzake het gemeenschapsrecht en de concurrentiële en andere verhoudingen tussen overheids- en privé-ondernemingen*

20. Sommigen beweren ¹⁴⁴ dat de economische gerechten geheel logischerwijze gerechtigd zouden zijn tot het geven van een advies over de toepasbaarheid van de bepalingen van artikel 85, § 1, van het Verdrag van Rome. Eerst een advies ... daarna een vonnis ¹⁴⁵ ? Zij zouden aan de bevoegde autoriteiten ook zeggen of toelagen of tegemoetkomingen met de voorschriften van het Europese recht strijdig zijn of niet ¹⁴⁶. Men verliest aldus uit het oog, dat het

op de Commissie van de Europese Gemeenschappen rust toe te zien op de inachtneming van deze voorschriften, tot de nationale overheid de vermaningen te richten die zij nodig acht en vervolgens het Europees Hof eventueel te verzoeken uitspraak te doen. Een dergelijke adviserende bevoegdheid aan de nationale «economische rechter» toekennen zou tot conflicten met de communautaire autoriteiten en terzelfder tijd tot incoherentie in het rechtsverkeer leiden ¹⁴⁷.

Wij mogen ons hier ook afvragen, of het wel gaat om een taak die niet aan juristen moet worden toevertrouwd maar aan economen wier aanwezigheid in het economisch gerecht een verantwoording voor het bestaan daarvan moet zijn !

De rechter, zo schrijft men ¹⁴⁸, zou ook ervoor moeten waken dat de overheidsbedrijven niet meer dan nodig bevoordeeld worden t.o.v. concurrenten uit de privé-sector, en in een advies zeggen in hoeverre een vrijwel monopolistische positie van een overheidsbedrijf wenselijk is. Zodoende zou hij zich dus uitspreken over de gepastheid van beslissingen inzake economisch beleid en zou hij o.m. beslissen in hoeverre deze adequaat zijn !!

Volgens het reeds vermelde wetsvoorstel ¹⁴⁹, zou de Raad van State een «beredeneerd advies moeten verlenen wanneer een onderneming zich benadeeld acht door de handels- of industriële praktijken van een overheidsbedrijf of een openbare instelling, die

¹⁴⁷ Beide in de vorige noten geciteerde magistraten wijzen erop, dat de ondernemingen niet bij machte zijn door de communautaire autoriteiten deze onrechtmatige tegemoetkomingen of toelagen te doen verbieden. Al wat zij kunnen is bij de Commissie klacht indienen. Maar men moet ook rekening houden met een mogelijk beroep tot nietigverklaring bij de Raad van State. Wenst men andere rechtsmiddelen ? De wetgever moet deze invoeren voor zover de rechtspraak aan de bestaande rechtsmiddelen geen grotere draagwijdte kan toekennen.

¹⁴⁸ VAN DER GUCHT en VEROUGSTRAETE, *op. cit.*, I-6-12.

¹⁴⁹ *Parl. Besch., Kamer, 1975-76, nr. 761/1 (zie art. 16quinquies)*.

¹⁴³ J. VAN DER GUCHT en I. VEROUGSTRAETE, «Precontentieuze economische Rechtsmachten», in *Actes du Colloque ...*, blz. I-6-10 en 11.

¹⁴⁴ en ¹⁴⁶ VAN DER GUCHT en I. VEROUGSTRAETE, *op. cit.*, blz. I-6-8 en 11, en noot 5.

¹⁴⁵ Er mag immers niet vergeten worden dat de nationale rechterlijke instanties conflicten beslechten op basis van artikel 85 van het Verdrag van Rome.

zij oneerlijk of abnormaal acht». Men dient te onderzoeken of zulke adviserende taak in overeenstemming te brengen is met de aard van de attributies van een instelling zoals de Raad van State.

Men wenst ook een adviserende of beslissende bevoegdheid aan de economische rechter toe te kennen wanneer, zo schrijft men, o.m. «la Société Nationale d'investissement ou les sociétés régionales d'investissement (...) assument directement la mise en oeuvre de projets industriels au motif d'une *carence du secteur privée*»¹⁵⁰. Een advies geven aan wie?

Aan de Investeringsmaatschappij of aan degenen — wie dan? — die zouden beweren dat de privé-sector niet in gebreke is gebleven. Eventueel uitspraak doen, doch, andermaal, op wiens verzoek, en waarover? Beslissen o.m. over de wenselijkheid of de noodzaak dat de Investeringsmaatschappij tussenbeide komt?

De wet van 2 april 1962 tot oprichting van deze investeringsmaatschappijen, die werd aangevuld bij de wet van 30 maart 1976, voorziet reeds in een procedure inzake een door een gespecialiseerd comité te verlenen advies; dit comité beschikt over een bevoegdheid en een voorlichting welke geen enkele rechter, die over talloze andere aangelegenheden moet beslissen, kan hebben¹⁵¹. Gaat de «economische» rechter niettemin op deze deskundigen toezicht oefenen of hen vervangen?

Overigens bieden de wetten van 2 april 1962 en 30 maart 1976 nog andere waarborgen.

Meent men dat rechtsmiddelen ingevoerd moeten worden, dan moet men zeggen wat men wil.

Eens te meer echter mag de noodzakelijkheid van zulke invoering niet verward worden met de noodzakelijkheid een nieuw gerecht op te richten. Dit gerecht, een economisch of een ander, wordt door de enkele oprichting niet alwetend en niet voor alles bevoegd.

3) Adviezen betreffende de «economische» contracten van publiek en privaat recht

21. Er moet, schrijft men, een «juridische voorlichting» gegeven worden voordat de onderneming met de openbare overheid een contract sluit en de mogelijkheid moet gegeven worden zich te wenden tot een «instantie» wier taak zou zijn «economische afdwalingen» te voorkomen. Deze autoriteit zou haar goede diensten moeten verlenen om de door de contracterende partijen overwogen doelstellingen en middelen aan nieuwe onderhandelingen en definiëringen te onderwerpen¹⁵².

¹⁵⁰ HUYS en KEUTGENS, *op. cit.*, *Actes du Colloque ...*, blz. III-1-12 en 13.

¹⁵¹ De huidige regering neemt zich voor het investeringscomité af te schaffen, «hetgeen de mogelijkheid niet uitsluit voor de beheersorganen van de N.I.M. om een beroep te doen op het advies van privédeskundigen» (Bijl. II bij de regeringsverklaring van 7 juni 1977, blz. 16).

¹⁵² HUYS en KEUTGENS, *Actes du Colloque ...*; wetsvoorstel, nr. 761, aangehaald in voetnoot 142.

Professor Ch. del Marmol, hoofdzakelijk rekening houdende met de privaatrechtelijke economische contracten en o.m. met de sfeer van «de multinationale ondernemingen», doch zonder de publiekrechtelijke over het hoofd te zien, schrijft: «Dans ces types d'accord il faut réinterpréter et redéfinir les objectifs précis ou compléter les moyens de les atteindre, rechercher un nouvel équilibre entre les engagements respectifs des parties, rencontrer l'impossibilité pour l'une d'elles de réaliser tout ce qu'elle avait promis (...) les recherches des entreprises (tendent) dans notre pays à l'institution d'une formule de précontentieux économique conférant à l'institution à créer une mission de bons offices, plus proche de la conciliation, de la guidance que les systèmes traditionnels de type juridictionnel»¹⁵³.

Ik geloof dat wij aldus een zeer gevaarlijke weg zouden opgaan, die trouwens zou leiden tot verwarring van de bevoegdheden en verantwoordelijkheden van een rechter enerzijds, en van de openbare overheid of de raadslieden van de partijen anderzijds.

Wat de privaatrechtelijke contracten betreft, heeft men terecht gewezen op de complexiteit en «beweeglijkheid» van de nieuwe soorten economische contracten¹⁵⁴. Deze overeenkomsten vereisen voorbereidingen, besprekingen en onderhandelingen, met de medewerking van bedrijfsjuristen en advocaten, bijgestaan door ingenieurs, economen en vaak ook specialisten op allerlei gebieden. Hoe zou de «economische» rechter deskundig en met gezag in de plaats kunnen treden van al deze «specialisten» om over die contracten opnieuw te onderhandelen, ze aan te passen en preciezer te stellen¹⁵⁵?

Wat de publiekrechtelijke contracten betreft, mag evenmin uit het oog worden verloren dat, in ons constitutioneel stelsel, bij de politieke overheid en haar administratie, en geenszins bij de rechters, de beslissing berust welke contracten kunnen of moeten worden gesloten, in de economische en sociale politiek die zij voert.

Het is ongetwijfeld goed voor de openbare overheid en de met haar contracterende partijen nuttige en wijze raad te krijgen bij het opstellen en aannemen van contracten. Is dat echter de taak van een rechter?

Sommigen¹⁵⁶ menen een verantwoording voor hun voorstellen te vinden in buitenlandse instellingen: de economische arbitragerechtbanken in de Sovjetunie.

¹⁵³ «Réflexions sur l'utilisation des techniques contractuelles dans la vie des affaires», *J.T.*, 1973, 69-75.

¹⁵⁴ Zie *supra*, nr. 16.

¹⁵⁵ In bepaalde gevallen heeft de rechter weliswaar wettelijk tot taak de voorwaarden vast te stellen van een contract dat een «voortzetting» is van hetgeen de partijen vrij zijn overeengekomen. Zo is het o.m. inzake hernieuwing van een handelshuur (raadpl. Cass., 3 januari 1958, *Arr. Verbr.*, 1958, 253, en DE PAGE, *Traité*, Compl. III, blz. 208). Dit is evenwel een uitzondering in een betrekkelijk eenvoudige materie.

¹⁵⁶ VAN DER GUCHT en I. VEROUGSTRAETE, *op. cit.*

Transponeren is echter te enenmale onmogelijk : in Rusland beslechten of arbitrerende deze rechtbanken alleen conflicten *tussen openbare economische instellingen*, en hun bevoegdheden en verantwoordelijkheden, in een institutioneel regime dat wezenlijk anders is dan het onze, verschillen fundamenteel van die van onze gerechten¹⁵⁷.

4) *Voorkoming van faillissement — Bijstandverlening aan ondernemingen die in moeilijkheden verkeren*

22. Drie verschillende, hoewel onderling samenhangende vragen maken thans de bijzondere aandacht van de «hervormers» gaande : a) het begrip faillissement zelf ; b) de opsporingsdiensten inzake faillissementen, thans onderzoeksdiensten in handelszaken geheten ; c) bijstandverlening aan en redding van de in moeilijkheden verkerende ondernemingen.

Men schrijft vaak en dit nog zeer onlangs¹⁵⁸, dat tussen de begrippen juridisch faillissement en economisch faillissement een discordantie bestaat. Wat wordt hiermee eigenlijk bedoeld ? Let men op de evolutie van de zakenwereld, haar concepties en middelen, de nieuwe technieken en kredietmogelijkheden alsmede op de huidige mogelijkheden van de «business administration», dan hebben de begrippen «aan het wankelen brengen van het krediet» en «ophouden van betalen» heden ongetwijfeld niet meer dezelfde inhoud als toen de wetgever ze vastlegde. Het staat echter aan de rechter ze aan onze wereld en de hedendaagse realiteiten aan te passen.

In die mate bestaat er dus geen discordantie tussen economisch faillissement en juridisch faillissement. Maar, als, volgens sommige economen en sociologen, het begrip «faillissement» zelf moet worden gewijzigd, als, volgens hen, het faillissement niet langer aanvaardbaar is en het dus niet meer mag worden uitgesproken o.m. wanneer het, hoewel nodig zijnde ter vrijwaring van de belangen der schuldeisers en voor een gezonde markt, in strijd zou zijn met de belangen van de gemeenschap die verder moet kunnen beschikken over de diensten die de betrokken onderneming verstrekke, en het de arbeidsvoorziening ernstig in het gedrang zou brengen, dan moet onze nationale vertegenwoordiging — en niet de rechter — zich daarover uitspreken en de rechtsregels inzake faillissement wijzigen. Eventueel zou het parlement ook de financiële en leidinggevende mechanismen moeten in het leven roepen ter vervanging van die

welke in de privé-onderneming niet tegen hun taak opgewassen zijn gebleken.

Frankrijk heeft, bij een ordonnantie van 23 september 1967, een regeling tot bevordering van het economisch en financieel herstel van sommige ondernemingen ingevoerd. Aldus is een procedure vastgesteld tot voorlopige opschorting van de vervolgingen en collectieve aanzuivering van het passief voor in een moeilijke maar niet onherstelbare financiële toestand verkerende ondernemingen waarvan de verdwijning, die de nationale of regionale economie ernstig dreigt te schaden, kan worden voorkomen onder voorwaarden die verenigbaar zijn met de belangen van de schuldeisers¹⁵⁹.

Er is geen oprichting van een nieuw gerecht om de nieuwe procedure toe te passen : de voorlopige opschorting van vervolgingen uitspreken en beslissen over een plan tot economisch en financieel herstel. Evenmin komt er een «rechter» die tot een zakenman, een econoom of financier zou worden om zelf een plan op te maken of raad te geven¹⁶⁰.

Men weet dat een wetsontwerp¹⁶¹ is ingediend tot regeling van het beheer met bijstand van ondernemingen die «zich in een zodanige financiële toestand bevinden dat zij dreigen te verdwijnen», en dat het reeds door de Kamer van Volksvertegenwoordigers werd aangenomen^{162, 163, 164}.

Dit ontwerp is kennelijk van groot belang, en hoewel het tijdens talrijke colloquia en andere vergaderingen¹⁶⁵ waarop het werd onderzocht — daarom behoeven wij er hier geen verdere bedenkingen aan te wijden — werd gecritiseerd, worden de algemene structuur ervan, het algemeen juridisch regime dat het invoert, alsmede de filosofie waarop het berust, algemeen goedgekeurd.

¹⁵⁹ Zie ook de decreten van 22 en 31 december 1967. Raadpl. betreffende de rechtspraak op grond van deze nieuwe wetgeving HOUIN, *Revue trimestrielle de droit commercial*, 1970, 775.

¹⁶⁰ Men vraagt evenwel dat de rechtbank van koophandel zich uitspreekt over de stoornis die de nationale en regionale economie zou kunnen lijden. ROBERT SAVY schrijft hieromtrent : «Il faut se demander aussi — et la solution retenue est lourde de conséquences — si le trouble économique peut englober le trouble social résultant de la suppression d'emplois et de la mise en chômage du personnel, ou si au contraire il faut considérer que les tribunaux du commerce n'ont pas à résoudre les problèmes sociaux : ce rôle incombe à l'Etat, non à la Justice, a pu écrire un magistrat consulaire (...)» («L'expérience française de magistrature économique», in *Actes du Colloque ...*, blz. IV-2-15 en 16).

¹⁶¹ Parl. Besch., Kamer, 1975-76, nr. 737/1.

¹⁶² Parl. Besch., Senaat, 1976-77, nr. 1030/1.

¹⁶³ Men raadplege daartoe het verslag van de kamercommissie, nr. 937/7, alsmede het aanvullend verslag van dezelfde commissie, 1975-76, nr. 937/23.

¹⁶⁴ De huidige regering is van zins spoedig dit wetsontwerp te laten aannemen, «waarvan de doeltreffendheid zal worden verbeterd. Zij zal worden afgestemd op de dochtermaatschappij van de N.I.M., gespecialiseerd in de behandeling van de problemen betreffende de ondernemingen in moeilijkheden» (Bijl. II bij de regeringsverklaring van 7 juni 1977, p. 18).

¹⁶⁵ Onder meer : 1° Journée d'études, op 22 december 1976, van het C.R.I.D.E. (Centre de recherches interdisciplinaires Droit-Economie de l'Université catholique de Louvain) ; 2° Union des Juges consulaires de Belgique, 8ste congres te Bergen, van 7 mei 1977 ; inhoudrijk verslag van professor P. VAN OMME-SLAGHE.

¹⁵⁷ Raadpl. RENÉ DAVID en J.N. HAZARD, «Le droit soviétique» (Institut de droit comparé de l'Université de Paris), I, blz. 287 e.v.

¹⁵⁸ BERNARD MICHAUX, «Profil et signification économique des faillites en Belgique», in *Entreprises en difficultés et initiatives publiques*, Colloquium te Brussel gehouden op 28 en 29 april 1977.

Aangaande de kansen op welslagen ervan waren de prognoses terughoudend.

Laten wij er enkel op wijzen dat de indieners van het ontwerp, evenals trouwens de meesten die het zorgvuldig en met kennis van zaken hebben bestudeerd, het niet nodig geacht hebben een nieuw economisch gerecht op te richten. Zij hebben evenmin de taken van de rechter en van de deskundige door elkaar gehaald. Het plan tot herstel van de met bijstand beheerde onderneming zal door deskundigen en niet door het gerecht worden opgemaakt¹⁶⁶.

Op grond van de bepalingen van artikel 442 van het Wetboek van Koophandel hebben de rechtbanken van koophandel, inzonderheid die te Brussel, de «opsporingsdienst van wankelbedrijven», thans «dienst voor handelonderzoeken» genaamd, opgericht^{167, 168}.

Deze «opsporingen» of «onderzoeken» bewijzen ontegenzeggelijk uitstekende diensten. De goedkeuring van het genoemde wetsontwerp mag de afschaffing ervan niet met zich brengen. Het ontwerp heeft overigens slechts betrekking op bepaalde ondernemingen, o.m. die waarin tenminste vijftig werknemers zijn tewerkgesteld.

Krachtens voormeld artikel 442 moet de rechtbank van koophandel ambtshalve tot «faillietverklaring» overgaan, d.w.z. wanneer er noch «aangifte» van faillissement, noch vordering tot faillietverklaring is. Dit ambtshalve optreden is volstrekt noodzakelijk om verscheidene redenen: de niet ingelichte of te schroomvallige schuldeisers beschermen, vermijden dat zekere schuldeisers definitief worden bevooroordeeld of dat het vermogen wordt verkwist bij onafwendbaar faillissement, het treffen van maatregelen ingeval de onenigheid tussen de bedrijfsleiders de aangifte van het faillissement belet. Daar het faillissement aldus spoediger plaatsheeft, zijn de belangen van de schuldeisers beter beschermd en de kansen op een concordaat groter.

De rechtbank kan tenslotte, wanneer zij inlichtingen inwint ten einde te bepalen of er reden is of niet tot ambtshalve faillietverklaring, de betrokkenen

waarschuwen dat, hoewel de vereisten tot een faillissement nog niet vervuld zijn, de eventualiteit of de mogelijkheid daarvan toch aanwezig is en dat derhalve herstelmaatregelen noodzakelijk zijn. Bedrijven kunnen aldus worden gered.

Het wetsontwerp inzake het «beheer met bijstand» bepaalt ook, dat de rechtbank van koophandel ambtshalve het initiatief van de procedure tot een dergelijk beheer kan nemen.

Op de «opsporingsdiensten» of de onderzoeksdiensten van de rechtbanken van koophandel wordt in drie opzichten kritiek geoefend: a) zij zouden de rechten van de verdediging niet in acht nemen; b) zij zouden onverenigbaar zijn met de aard van de opdracht van een gerecht dat «neutraal» moet blijven en dus niet ambtshalve mag optreden; c) zij zouden de rechters ertoe brengen verantwoordelijkheden op zich te nemen welke dezen niet toekomen.

Nu de wet aan de rechtbank van koophandel het recht toekent de faillietverklaring ambtshalve uit te spreken en zij geen voorafgaand onderzoek of debat op tegenspraak voorschrijft, moet worden aangenomen dat de rechten van de verdediging, zoals zij door de wetgever in deze bijzondere aangelegenheid zijn opgevat, niet worden geschonden door het enkele feit dat de handelaar niet werd opgeroepen en gehoord, o.m. in verband met stukken of inlichtingen die in het bezit van de rechtbank zijn. In bepaalde gevallen moet de rechtbank trouwens de faillietverklaring met spoed uitspreken. Daar de handelaar verzet kan aantekenen, heeft hij natuurlijk het recht kennis te nemen van de stukken en andere inlichtingen waarover de rechtbank beschikt. Bleef deze, om het verzet af te wijzen, steunen op die stukken of inlichtingen zonder daarvan aan de gefailleerde inzage te hebben gegeven, dan zou zij niet alleen de rechten van de verdediging schenden, doch ook het recht van verzet wezenlijk miskennen.

Zoals overigens werd beslist door twee arresten van het Hof van Beroep te Brussel, waarvan het eerste werd voorafgegaan door een voortreffelijk advies van de advocaat-generaal Marchand¹⁶⁹: wanneer het ambtshalve uitgesproken vonnis steunt op een onderzoek van de «opsporingsdienst» der rechtbank tijdens hetwelk de gefailleerde werd opgeroepen, ondervraagd en verzocht zijn uitleg of rechtvaardiging te geven, brengt het beginsel zelf van de noodzakelijke inachtneming van de rechten der verdediging, hetwelk inzonderheid erop gegrond is dat een juiste en volledige voorlichting van de rechter onontbeerlijk is, de verplichting mee dat van de stukken en inlichtingen waaruit de rechter zijn kennis van de zaak of zijn documentatie haalt inzage wordt verleend en dat de handelaar desgewenst door een

¹⁶⁶ Men mag evenwel niet uit het oog verliezen dat specifieke maatregelen tot bijstandverlening aan, herstel en redding van bepaalde ondernemingen of bepaalde economische sectoren in moeilijkheden reeds werden en nog zullen worden getroffen door de bevoegde autoriteiten (raadpl. o.m. bijl. II bij de regeringsverklaring van 7 juni 1977, p. 18).

¹⁶⁷ Raadpl. VAN DER GUCHT, «Voorkoming van faillissementen», R.W., 1973-74, 1185, «Prévention des faillites», *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1973-74, 879; BONBLED en CARLIER, «Les enquêtes commerciales anciennement dénommées service de dépistage en matière de faillite», in *Actes du Colloque* ..., blz. IV-3-1 e.v.

¹⁶⁸ Wij geven hier geen commentaar bij het «knipperlichten»-systeem, uitgewerkt door een werkgroep van het Nationaal Comité voor Economische Expansie dat de eventuele tussenkomst van de minister mogelijk maakt, en evenmin bij de praktijken van de ministers van economische zaken of van gewestelijke economie die insgelijks tot doel hebben ondernemingen in moeilijkheden bij te staan.

¹⁶⁹ Hof Brussel, 6 maart 1975 en 11 mei 1976, *J.T.*, 1974, 346, en 1975, 463.

advocaat kan worden bijgestaan, tenzij het spoedeisend karakter van de zaak een verdaging om zulke bijstand mogelijk te maken verbiedt.

Men zou kunnen denken dat het niet met onze rechterlijke organisatie strookt dat de rechter zelf een zaak in handen neemt en vervolgens onderzoeken instelt. Een betrekkelijk recent wetsvoorstel¹⁷⁰ beoogt artikel 442 van het Wetboek van Koophandel te wijzigen, in die zin dat de procureur des Konings ermee wordt belast, na een onderzoek te hebben ingesteld waarvan de gegevens natuurlijk aan de handelaar zouden moeten worden medegedeeld, bij de rechtbank van koophandel de faillietverklaring te vorderen. In de huidige procedure «krijgt de rechtzoekende de indruk dat degene die hem gaat vonnissen, in werkelijkheid zijn beschuldiger en zijn tegenstrever is, wat een ongezonde toestand is»¹⁷¹.

Het voorstel is wellicht belangwekkend, doch het schijnt me te radicaal, omdat de staat van faillissement geen misdrijf is. Men zou eventueel kunnen gaan in de richting van een grotere samenwerking dan de huidige tussen het parket en de rechters van de rechtbank van koophandel: op initiatief en vordering van de procureur des Konings zou een rechter in deze rechtbank met het onderzoek belast kunnen worden, zoals een onderzoeksrechter in strafzaken optreedt. Maar alvorens aan de rechtbank zelf elk initiatief te ontnemen, behoort er, gelet op de onbetwistbare diensten die zij in het huidige stelsel bewijst, rijpelijk te worden overwogen of een dergelijke innovatie wel opportuun is.

De rechter die thans «een onderzoek in handelszaken» instelt geeft raad, verzoekt a.h.w. de handelaar «in moeilijkheden» een of andere beslissing te nemen, een of andere gedragslijn te volgen om zijn toestand te verbeteren en een «ambtshalve» faillietverklaring te vermijden; er wordt gezegd dat deze raadgevingen en verzoeken soms met bijzondere aandacht gebeuren en dan gaan klinken als bevelen.

Het is begrijpelijk, dat sommige rechters en vooral rechters in handelszaken, bij de uitvoering van hun verdienstelijke «opsporingstaak» onbewust buiten hun bevoegdheden zijn getreden. Maar het gaat daar wel degelijk om machtsoverschrijdingen waardoor de rechter overigens in een kiese situatie kan geraken (b.v. wanneer de door hem voorgestelde of opgelegde maatregelen niet doeltreffend of onuitvoerbaar zijn gebleken, en met name de staat van faillissement moet worden uitgesproken op dagvaarding van een schuldeiser) en zelfs zijn verantwoordelijkheid in het gedrang gebracht kan worden¹⁷².

De rechter is geen adviseur voor kooplieden en geen beheerder van ondernemingen. Hiertoe bestaan

er andere instellingen die op het stuk van efficiëntie en vakkundigheid veel grotere mogelijkheden en waarborgen bieden dan welk gerecht ook. Juist omdat men niet inziet wat waarlijk de taak van een gerecht is, komt men ertoe de oprichting van een gerecht, gevormd door zakenlieden of economen, voor te stellen.

Hoe dan de aard zelf van de jurisdictionele functie in overeenstemming te brengen met de wenselijkheid van het preventieve optreden van de «opsporingsdiensten»? De rechter of de procureur des Konings of beiden samen zouden de voor de onderneming in moeilijkheden verantwoordelijke persoon samen met zijn raadsman oproepen. De magistraten zouden hun kennis geven van de inlichtingen die zij gekregen hebben en erop wijzen dat de onderneming failliet dreigt te gaan. Zij zouden hun desnoods vragen binnen een te bepalen termijn plannen en voorstellen voor het herstel van de onderneming op te maken. Zij zouden daarna beslissen over deze voorstellen, d.w.z. of de faillietverklaring al dan niet moet worden uitgesproken, rekening houdende met de plannen of voorstellen die niet meer van henzelf uitgaan, zoals nu soms gebeurt, maar van de betrokkenen, bijgestaan door hun raadslieden en eventueel door hun deskundigen.

Wenselijk zou ook zijn dat de magistraten eventueel, hetzij vóór de oproeping van de vertegenwoordiger van de onderneming hetzij wanneer deze voorstellen heeft gedaan, een expert konden aanstellen en dat zij daarna natuurlijk inzage geven van diens verslag¹⁷³⁻¹⁷⁴.

De wet zou de rechtbanken in staat moeten stellen de nodige kosten van een deskundigenonderzoek te maken. Men zegt vaak dat de «opsporingsdiensten» of «dienst voor handelonderzoeken» zouden moeten worden geïnstitutionaliseerd¹⁷⁵. Dit is nutteloos want de instelling bestaat uit kracht van de wet (Wetboek van Koophandel, art. 442), maar zij zou geholpen en verbeterd moeten worden door: a) haar betere materiële middelen te verschaffen om de vereiste inlichtingen in te winnen (oprichting van hulpdiensten...); b) haar toe te staan de uitgaven te doen; c) coördinering of samensmelting van de diensten van verscheidene rechtbanken van koophandel (de 26 recht-

¹⁷³ BLOCH-LAINÉ, *op. cit.*, onder aanhaling o.m. van de werkzaamheden van de door de minister Surdureau voorgezeten commissie, is van oordeel dat het verstandig zou zijn een instelling, bestaande uit gespecialiseerde deskundigen, op te richten op wie de rechtbanken een beroep zouden kunnen doen in de bovenvermelde zin — opmaken van herstelplannen — en tot wie de ondernemingen zich ook zouden kunnen wenden om tijdelijk «versterking» te vragen in geval van crisis.

¹⁷⁴ Een expertise stellen ook voor: a) L. DABIN, «Exposé de synthèse», in *Actes du Colloque...*, blz. IV-0-8 tot 13; b) B. MICHAUX, «Profil et signification économique des faillites en Belgique», in het Colloquium te Brussel gehouden op 28 en 29 april 1977, *Entreprises en difficultés et initiatives privées*, inz. blz. 66.

¹⁷⁵ Zie o.a. het arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 6 maart 1975, *J.T.*, 1975, 346.

¹⁷⁰ en ¹⁷¹ *Parl. Besch., Kamer*, 1975-76, nr. 716/1.

¹⁷² Zie ook in die zin BLOCH-LAINÉ «L'entreprise moderne et la magistrature économique», in *Actes du Colloque...*, blz. II-2-12, 13 en 14.

banken van koophandel van het land zijn niet in staat om doeltreffend op te treden); d) verbetering van de samenwerking tussen magistraten van de rechtbanken van koophandel en van de economische afdelingen der parketten.

5) *Bijlegging van conflicten in de onderneming tussen werknemers en directie*

23. Zou dit een pre- of post-contentieuze bevoegdheid, een opdracht van advisering, van verzoening of nog een jurisdictionele bevoegdheid zijn?

De gedane voorstellen zijn vaag en onnauwkeurig. Sommige zijn evenwel uiterst omzichtig en terughoudend. R. Vandeputte schrijft¹⁷⁶: «Pourquoi les travailleurs dévoués à l'entreprise, plus éclairés et menacés que leur patron et menacés — il faut le souligner — de perdre leur gagne-pain par suite de son erreur inexcusable, ne pourraient-ils pas invoquer contre lui l'intervention d'un tribunal dans des conditions bien définies? Pourquoi les délégués des travailleurs n'auraient-ils pas le droit de soumettre à un tribunal économique (...) (la question) de savoir si le chef d'entreprise ne doit pas être écarté en vertu de son incompétence manifeste?»

Ieder ontwikkeld mens weet dat zowel de patronale milieus als de «kaders», de andere werknemers, de vakbonden¹⁷⁷, de sociologen, de economen en de juristen¹⁷⁸ hoe langer hoe vaker en grondiger aandacht schenken aan het probleem van de participatie van de werknemers aan het beheer van of het toezicht op de ondernemingen, en heeft de plicht over dit belangrijk vraagstuk goedwillig, edelmoedig en met werkelijkheidszin na te denken.

Buitenlandse wetgevingen voorzien in oplossingen¹⁷⁹; er bestaan ontwerpen van richtlijnen van de Europese Gemeenschappen die ongetwijfeld bepaalde realisaties zullen opleggen¹⁸⁰.

¹⁷⁶ *Le statut de l'entreprise*, Bruylant 1965, blz. 100-102.

¹⁷⁷ Vermelden wij o.m. de werkzaamheden van de groep «Entreprise et société» verschenen in het tweemaandelijks tijdschrift *Intermédiaire*, waarbij MARCEL GRÉGOIRE in *Le Soir* van 14 april 1977 een uitstekende commentaar heeft geschreven.

¹⁷⁸ Vermelden wij hier onder veel andere inlichtingen: a) de werkzaamheden van de studiedagen van «Association des diplômés de droit de l'Université de Louvain», 12 en 13 maart 1976, waarvan een inhoudrijk verslag is verschenen in *J.T.*, 1976, 469; b) de opmerkingen in verband met de hervorming van de onderneming, in een recent Frans verslag (Comité d'étude voorgezeten door P. Surdeau) van MICHELINE JAMOLLE, *J.T.T.*, 1976, 285; c) de recente voorstellen van staatsminister Henrion, weekblad *Notre Temps* van 5 mei 1977.

¹⁷⁹ Raadpl. «La participation — Quelques expériences étrangères (République fédérale d'Allemagne, Pays-Bas, Italie, Etats-Unis d'Amérique, Suède)», *Revue internationale de droit comparé*, 1976, 681-770.

¹⁸⁰ Raadpl. de tweede richtlijn van de Europese Gemeenschappen inzake vennootschappen (en o.m. de commentaar van GUY KEUTGENS in *Revue pratique des sociétés*, 1977, 27) en het voorstel van een vijfde richtlijn (Europees Parlement, Dienststukken 1972-1973, 23 november 1972, St. 187-72, inz. blz. 2, 6 en 15). Raadpl. ook de commentaar op dit voorstel van VAN DER HAEGEN

Alvorens aan een rechter een of andere opdracht te geven, dienen de politieke autoriteiten hunnerzijds de opties te maken die t.a.v. talrijke vragen noodzakelijk mochten zijn.

Medebeheer — in welke vorm? Of geïnstitutionaliseerde controles en sancties..., die gaan hoever¹⁸¹⁻¹⁸²? Welke nieuwe instellingen? Instellingen die de oprichting en de werking van de ondernemingen niet mogen lamleggen? Wie zal de «tussenkost» mogen uitlokken van interne verzoeningsorganen of andere bemiddelaars¹⁸³⁻¹⁸⁴? Wie zal zich eventueel tot een rechter mogen wenden?

Het zou lichtvaardig en zeer gevaarlijk zijn enkel te zeggen dat een economisch gerecht bevoegd zal zijn om te verzoenen, adviezen te verstrekken of te beslissen op grond van zijn eigen opvattingen of concepties — verschillend volgens de gerechten — over de aard van de verhoudingen die in een onderneming moeten bestaan en over de voorwaarden waaronder men zich tot dat gerecht kan wenden. Is het trouwens de taak van een rechter te beslissen of de onderneming goed of slecht beheerd wordt?

Het optreden van een rechter kan ook zeer weinig wenselijk blijken. Het kan de spanningen verhogen, net als de loutere mogelijkheid om zich tot het gerecht te wenden een voorwendsel zou kunnen zijn om ze te doen ontstaan, o.m. doordat van de procedure misbruik gemaakt wordt. Het zou in elk geval

en KNOPS in *J.T.*, 1976, 397. Wat de deelneming van de werknemers en de structuren van de vennootschappen betreft, raadpl. ook *Bulletin des Communautés Européennes*, supplément, 8/75.

¹⁸¹ In bijlage II bij de regeringsverklaring van 17 juni 1977, bl. 24, staat te lezen: «De organisatie van de controle- en toezichtsfunctie die verschilt van de beheersfunctie zal onderzocht en gedefinieerd worden. De regering zal die aanpassing concretiseren na het advies van de bevoegde organen voor sociaal overleg te hebben ingewonnen.»

¹⁸² Het is wel goed hier eraan te herinneren dat de wet op een bijzonder gebied reeds heeft beslist. Artikel 5 van de wet van 30 maart 1976 bepaalt: «Zonder andere vormen van medewerking uit te sluiten, bepalen de statuten van de vennootschappen waarvan de Nationale Investeringsmaatschappij door toepassing van artikel 2, § 2, ten minste 50 pct. van het kapitaal of van het maatschappelijk fonds bezit, de modaliteiten volgens welke de werknemers betrokken worden bij het bepalen van de doelstellingen van deze vennootschappen en bij het toezicht op het verwezenlijken van die doelstellingen, de manier waarop de informatie wordt verstrekt die een dergelijke betrokkenheid impliceert en het regime van de functies der personen die eraan deelnemen.»

¹⁸³ Sociale bemiddelaars? Paritaire comités die thans reeds belast zijn met het onderzoeken van bepaalde economische problemen; zoals bv. beslissen of «economische of technische redenen» een afdanking wettigen (zie o.m. art. 21, § 2, van de wet van 20 september 1948 aangevuld bij die van 16 januari 1967).

¹⁸⁴ Sommigen denken eraan met de verzoening in alle sociale conflicten, inzonderheid de «collectieve arbeidsconflicten», de hoven en rechtbanken te belasten. Raadpl. rapport van de h. EUGÈNE CLAVEL, raadsheer in de cour d'appel de Rouen, verschenen in *Le nouveau Pouvoir judiciaire*, juli-augustus 1977, bl. 22.

Maar dit is iets heel anders ... en dat enorm meer omvat!

In Brazilië kunnen arbeidsrechtbanken door hun beslissingen aan arbeidsconflicten een einde maken (raadpl. *Le Brésil — Ses institutions politiques et judiciaires*, Institut de sociologie, Brussel, blz. 184 en vlg.)

De aangelegenheid staat ter discussie. In elk geval geldt het hier problemen die noch rechtbanken van koophandel, noch economische rechtbanken kunnen betreffen.

een *ultima ratio* moeten blijven. Men kan zich ook afvragen welke rechter moet optreden: het economisch gerecht of de arbeidsrechtbank?

Er moet voorzien worden, in de eerste plaats, in verzoeningen, binnen de ondernemingen of in een beroep op sociale bemiddelaars¹⁸⁵.

Misschien kan daarna gedacht worden aan het optreden van een rechter, mits de wetgever, na de noodzakelijke politieke opties te hebben genomen, dat optreden toestaat en preciseert. Dat alles moet men voor ogen houden alvorens vaag en onnauwkeurig te gaan beweren dat een economisch gerecht zou moeten optreden.

Het is de wetgever die, blijk gevend van wijsheid, door de wet van 10 september 1970 precieze en welomschreven bevoegdheden verleend heeft aan een kamer van het Gerechtshof te Amsterdam, de ondernemingskamer¹⁸⁶. Het gerechtshof kan, op verzoek van een aantal aandeelhouders, van de procureur-generaal of van werknemersverenigingen, niet zelf een onderzoek voeren doch wel een deskundige aanstellen die een onderzoek zal voeren en concluderen over het economisch en financieel beheer van de onderneming en zelfs over de sociale voorwaarden voor haar bedrijvigheid. Na indiening van het verslag, kan het gerecht, op een nieuw verzoek en na debat, de maatregelen bevelen die de wet limitatief toestaat.

Conclusies

24. De keuze en de opties, gewis, vallen in het politiek domein maar het zijn de juristen die de beslissingen van de politieke autoriteiten dienen te coördineren, harmoniseren, in een bepaalde vorm te gieten: dat is de juridische politiek.

Zoals wij hebben kunnen merken, werden er interessante beschrijvingen en analyses gemaakt, en tevens ruimdenkende voorstellen gedaan door economen en door sommige juristen die zich bijzonder voor economische problemen interesseren.

Het is de taak der juristen een synthese te maken en vervolgens het kritisch onderzoek te doen van de aldus gedane voorstellen, door ze in ons institutioneel kader en inzonderheid in ons rechtstelsel terug te plaatsen.

De thans aangeprezen specialisatie zou niet alleen leiden tot een schadelijk en onrealistisch uit verband halen van de rechterlijke organisatie, doch zou bovendien de gespecialiseerde economische gerechten niet in staat stellen de problemen op te lossen die de

zorg van hun voorstanders gaande maken. De specialisatie wordt overigens vaak voorgesteld door mensen die de opdracht van een rechter met die van een deskundige verwarren.

Vaak worden de problemen m.b.t. de rechtsmiddelen en de rechtsvorderingen waarover de rechtzoekenden zouden moeten beschikken en de wenselijkheid van een nieuw gerecht door elkaar gehaald.

Het spreekt vanzelf, dat de oprichting van een economisch gerecht niet voldoende zou zijn om aan de rechtzoekenden alle rechtsmiddelen, alle rechtsvorderingen te verschaffen, zoals sommigen willen ... tenzij er natuurlijk werd beslist, wat flagrant in strijd zou zijn met de instellingen en institutionele concepties van onze democratie, dat dit gerecht soevereine bevoegdheden zou hebben op het stuk van normen en beoordeling van de noodzakelijkheden van het economisch beleid.

Alvorens aan de oprichting van dit gerecht te denken, behoort te worden nagegaan of nieuwe rechtsmiddelen, nieuwe rechtsvorderingen of grotere bevoegdheden van de rechters geboden zijn. Bij het onderzoek van deze vragen moet men erop letten, zowel wat de jurisdictionele als wat de zogeheten precontentieuze bevoegdheden betreft, de taken van de rechters en die van de advocaten¹⁸⁷ en de deskundigen niet met elkaar te verwarren, en mag men vooral niet uit het oog verliezen dat rechters, wie zij ook zijn, zich niet in de plaats mogen stellen van de politieke en administratieve autoriteiten, die jegens de vertegenwoordigers van de Natie alleen rechtstreeks verantwoordelijk zijn voor de beslissingen inzake economisch beleid. Worden deze beslissingen zodanig complex en technisch dat het toezicht door de vertegenwoordigers van de Natie moeilijk, ja zelfs onmogelijk zou worden, dan moet een beroep worden gedaan op onafhankelijke deskundigen, waarin zij vertrouwen hebben en die hun verslag zouden uitbrengen, maar niet op rechters die zich in hun plaats zouden stellen.

Wie de oprichting van een economisch gerecht zonder meer voorstelt en daarbij de ogen sluit voor het bestaan van al die vragen die voorafgaande grondige studies vergen koestert schadelijke en gevaarlijke illusies¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Dat de rol van de leden van de balie volstrekt moet worden gevrijwaard, werd beklemtoond tijdens de zittingen van de afdeling economische recht van het Congres van de Vlaamse Juristenvereniging, R.W., 1973-74, 2372.

¹⁸⁸ Niettemin werd op 8 juni 1977 in de Kamer nog verklaard, ten antwoord op de verklaring van de nieuwe regering (*Handelingen*, blz. 83 en 84): «In de tweede plaats, treffen we niets aan betreffende het inrichten van een economische magistratuur, waarvoor de geachte heer André Cools nochtans in 1971 meer dan één lans heeft gebroken, en waarover momenteel een groeiend consensus bestaat in talrijke economische, sociale en gerechtelijke kringen van ons land. Een economische magistratuur moet naar onze mening een dubbel oogmerk hebben. Ze moet aan de particulier (privé-persoon of onderneming) een afdoende gerechtelijke bescherming bieden tegen bepaalde vormen van willekeur die zich

¹⁸⁵ Het koninklijk besluit van 23 juli 1969, aangevuld of gewijzigd bij koninklijke besluiten van 24 september 1971, 19 augustus 1974 en 31 december 1975, heeft een dienst collectieve arbeidsbetrekkingen opgericht waarvan de opdrachten toevertrouwd worden aan «sociale bemiddelaars».

¹⁸⁶ Raadpl. GUY KEUTGENS, «Une institution originale: le droit d'enquête aux Pays-Bas», *Revue de droit international et de droit comparé*, 1976, 2.

Het is ook jammer dat sommigen, zonder in het minst acht te slaan op onze grondwettelijke bepalingen, de verlening voorstellen, hetzij van repressieve bevoegdheden aan andere gerechten — de economische — dan die waaraan de Grondwet ze voorbehoudt¹⁸⁹, hetzij van andere bevoegdheden, ook m.b.t. de burgerlijke rechten, die veel verder reiken dan die welke de bepalingen van artikel 105 van de Grondwet hun toestaan¹⁹⁰.

V. De gewestvorming — Toepassing van artikel 107quater van de Grondwet en eventuele grondwetsherziening

25. Door de invoeging van een artikel 107quater in de Grondwet bij de herziening daarvan in 1970, was ons land dus in drie gewesten ingedeeld en de wetgevende macht ermee belast gewestelijke organen op te richten en te beslissen welke bevoegdheden hun zouden worden toegekend.

De huidige regering, op basis van een pact, dat op 24 mei 1977 ondertekend werd door de vertegenwoordigers van vijf politieke partijen, kondigt de spoedige institutionalisering van de gewestvorming — misschien van een federalisme — aan, alsmede een nieuwe en ingrijpende grondwetsherziening. Er zal, zegt zij, een overgangsstelsel voor de gewestvorming komen — vóór de grondwetsherziening — en vervolgens een definitief stelsel, door de grondwetgever te beslissen.

Federatie (bondsstaat) — Confederatie (statenbond) — Gewestvorming — Begrippen

26. Niettegenstaande het begrip «gewesten» uitdrukkelijk wordt genoemd in artikel 107quater, wordt er vaak gezegd en geschreven dat België de weg van het federalisme opgaat.

De juridische benamingen zijn hier gewis niet van wezenlijk praktisch belang, maar zij maken het toch mogelijk, vooral bij wege van vergelijkingen met de instellingen van andere landen die van federalisme of van regionalisme ondervinding hebben, meer inzicht te krijgen in de nieuwe instellingen die men ons wil

geven, en vooral in de problemen die zij zullen doen rijzen, alsmede in de oplossingen die nodig zullen blijken.

Statenbonden, bondsstaten, regio's of gewestelijke organisaties zijn begrippen die in talrijke werken over publiek recht en politieke wetenschappen voorkomen, althans de eerste twee, terwijl het laatste begrip eerst kortelings de aandacht van rechtsgeleerden, sociologen en politici gaande heeft gemaakt.

De positieve rechten geven natuurlijk geen definities m.b.t. de statenbonden en de bondsstaten. Daar deze staatsvormen echter sinds vele jaren in of tussen verscheidene landen bestaan, kent men aan elke vorm gemeenschappelijke kenmerken toe waaraan men, naar gelang van het geval, de benamingen statenbond of van bondsstaat verbindt.

«Regio's» bestaan er thans alleen in Italië, opgericht door de Grondwet, en in Frankrijk, als de regionale organisatie bepaald bij de Franse wet van 5 juli 1972 : de rechtsposities, taken en bevoegdheden van de Italiaanse en Franse regio's¹⁹¹ verschillen sterk van elkaar. Zoals men weet, wil de regering van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noort-Ierland binnenkort aan het parlement en misschien zelfs aan de burgers, opgeroepen voor een referendum, voorstellen normatieve en executieve bevoegdheden toe te kennen aan wetgevende en regerende instellingen die te Edimburg en te Cardiff zouden worden opgericht¹⁹²⁻¹⁹³.

Daar de Italiaanse en Britse «regio's» beschikken of zullen beschikken over normatieve bevoegdheden ten einde «regionale» wetten te kunnen uitvaardigen, zijn rechters natuurlijk ermee belast of zullen zij ermee belast¹⁹⁴ worden te beslissen o.m. of het natio-

¹⁹¹ In de Franse wet van 5 juli 1972 werd enkel een vormwijziging aangebracht, ingevolge de wet van 23 december 1972. Tot toepassing van die wet werden op 22 september 1972, 5 september 1973 en 22 november 1974 decreten genomen. De «région» is een openbare instelling die *niet over enige bevoegdheid van normatieve of wetgevende aard beschikt* maar adviserende bevoegdheden bezit op economisch, sociaal en financieel gebied. Haar organen (economische en sociale raad en regionale raad) worden geraadpleegd, o.m. bij het opmaken van het economisch en sociaal Plan, en, meer i.h.a., naar aanleiding van alle maatregelen die voor de regionale ontwikkeling van belang zijn. Voorts neemt de «région» deel, in samenwerking met de staat en plaatselijke gemeenschappen, aan de financiering en totstandbrenging van collectieve uitrustingen die een regionaal belang vertonen.

¹⁹² Raadpl. «Devolution to Scotland and Wales — Supplementary Statement presented to Parliament by the Lord President of the Council — august 1976». Zie ook : a) de vorige mededeling aan het Parlement, «White Paper — Our changing Democracy (Cmnd 6348) and Government Statement to Parliament of 25th of May 1976» ; b) de mededeling aan het Lagerhuis door de eerste minister gedaan ingevolge een akkoord tussen de regering en de liberale partij, *Survey of Current Affairs*, d. 7, nr. 4, april 1977, blz. 143.

¹⁹³ De Grondwet van 9 december 1931 van de Spaanse Republiek had ook een gewestelijk stelsel ingevoerd.

¹⁹⁴ Aangezien de rechterlijke organisaties verschillen in Engeland, Schotland, Noord-Ierland en op de Kanaaleilanden (het land van Wales staat onder dezelfde r.o. als Engeland), zal met deze opdracht waarschijnlijk het «Judicial Committee of the Privy Council» belast worden, een «gemeenschappelijke» instantie die evenwel los staat van bedoelde bijzondere rechterlijke organisaties.

voordoen in het economisch bestuur van het land. Doch ze moet ook aan het openbaar bestuur de nodige procedures ter hand stellen om het algemeen belang te vrijwaren tegen bepaalde misbruiken die uitgaan van sommige marktdeelnemers. Die twee doelstellingen van de economische magistratuur — bescherming van rechtmatige individuele belangen en bescherming van het algemeen belang — hangen nauw samen in een rechtsstaat, en het verrast ons ten eerste dat deze regering aan deze fundamentele hervorming van ons gerechtelijk apparaat op economisch gebied is voorbijgegaan.»

¹⁸⁹ Zie supra nr. 7. Raadpl. ook de besluiten van de afdeling economisch recht van het Congres van de Vlaamse Juristenvereniging. *R.W.*, 1973-74, 2372.

¹⁹⁰ O.m. de betwistingen tussen de openbare overheid en de ondernemingen over tegemoetkomingen of toelagen of ook contracten.

nale parlement of de plaatselijke assemblées de hun toebehorende normatieve bevoegdheden niet overschreden hebben.

In het verleden hebben er verscheidene statenbonden (confederaties) bestaan. Zij zijn verdwenen hoewel heden nog kenmerken ervan terug te vinden zijn o.m. in de N.A.V.O.¹⁹⁵ en Benelux¹⁹⁶.

De statenbond¹⁹⁷ is slechts een vereniging, een overeenkomst tussen staten die in beginsel niets van hun soevereiniteit vervreemd hebben. Vertegenwoordigers van de wetgevende en uitvoerende machten dier staten doen gemeenschappelijke opties, tot de uitvoering waarvan door die nationale machten zij zich verbinden. Er zijn geen gemeenschappelijke of «supranationale» autoriteiten, die aan de individuen in en de autoriteiten van de verscheidene staten rechtstreeks kunnen bevelen, er zijn geen «wetten» of gemeenschappelijke executieve of jurisdictionele beslissingen die rechtstreeks toepasselijk zijn.

De bondsstaat vertoont een tweevoudig karakter : hij is unitair en complex¹⁹⁸. Het geheel is geïnstitutionaliseerd : gemeenschappelijke grondwetgevende, wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Deze gemeenschappelijke instellingen bevelen *rechtstreeks* aan de autoriteiten van alle lid-«staten» en aan de individuen. Alleen het geheel treedt op, in beginsel althans, in de betrekkingen met de vreemde staten.

Elke lid-staat heeft daarentegen zijn eigen grondwetgevende, wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht *als dusdanig* vertegenwoordigd in een van de wetgevende kamers van het geheel. (De Senaat in de Verenigde Staten, de Bundesrat in de Duitse Bondsrepubliek, de «Chambre des nationalités» in Zwitserland...)

De grondwet van het geheel — de bondsstaat — kan slechts met de medewerking van alle lid-staten worden gewijzigd.

Er is geen «voogdij» over de beslissingen van de lid-staten, d.w.z. dat de bondsoverheid geen vernietigingsmacht wegens schending van het algemeen belang of van dat van andere Staten bezit. Er bestaat enkel een juridisch en jurisdictioneel toezicht om te voorkomen dat zowel de bondsstaat als de lid-staten hun normatieve bevoegdheden «te buiten gaan», in-

zonderheid door miskenning van de verdeling van de machten of door schending van de regels van de grondwet van de gehele bondsstaat of van de internationaalrechtelijke regels.

In de gedecentraliseerde unitaire staten zijn de ondergeschikte territoriale instellingen (gemeenten, municipaliteiten, provincies) onderworpen aan de voogdij van de centrale macht (wetgevende en/of uitvoerende), terwijl tegelijkertijd de rechtscolleges de grondwettigheid en wettigheid van hun normatieve en andere beslissingen vermogen te toetsen.

De Italiaanse regio's zijn onderworpen aan de jurisdictionele constitutionaliteits- en «wettelijkheids»-controle alsmede aan de voogdij van de centrale, laten wij zeggen «unitaire» macht, hoewel Italiaanse specialisten mij gezegd hebben dat deze voogdij, ook al is zij door de Grondwet uitdrukkelijk bepaald, in de praktijk niet wordt uitgeoefend. De regio's stellen zelf hun statuut, d.w.z. hun eigen Grondwet vast¹⁹⁹, maar onder controle van de centrale macht. Deze statuten mogen vanzelfsprekend niet afwijken van de Italiaanse Grondwet. De regio's nemen geen deel aan de herziening van de Grondwet, terwijl in de regel, in federale staten de federale Grondwet niet kan worden herzien zonder medewerking van de lid-staten.

Statenbond : geen eenheid van bevelvoering, instellingen, gedragsregels.

Bondsstaten en regio's of gewesten : in tegenstelling met het voorgaande bestaan hier eenheid, gemeenschap van leven, gemeenschappelijke instellingen en regels, samenwerking van allen. De bondsstaat versmelt normaal tot een eenheid staten die voorheen volledig soeverein waren of bevolkingen of naties die in een of andere vorm in andere staten waren ingelijfd. De regionalisering (gewestvorming) verleent aan bevolkingen die deel uitmaken van een unitaire staat, een autonomie onder instandhouding van de eenheid.

Zij die te oordelen zullen hebben of de organen van de gewesten en die van de nationale Staat de machten en bevoegdheden hebben overschreden of niet, welke die organen krachtens artikel 107^{quater} van de Grondwet en de op grondslag van deze bepaling genomen wetten bezitten, zullen vanzelfsprekend geleid moeten worden o.m. door deze noodzakelijke eenheid die door onze huidige Grondwet wordt opgelegd. Deze zal gewis worden herzien, zoals de huidige regering heeft aangekondigd, doch de eenheid zal ongetwijfeld door de aangekondigde herziening worden gevrijwaard. In zijn toespraak van 4 mei 1977 tot de leden van de nieuwe regering zei Z.M. de Koning : «Wij (moeten) met gemeenschappelijke overtuiging en gelijktijdig twee doeleinden na-

¹⁹⁵ De N.A.V.O. is eerder een confederale organisatie hoewel, daar zij gemeenschappelijke openbare diensten bezit, ook kan worden beschouwd als een «werkelijke» unie van Staten vormend.

¹⁹⁶ Benelux, oorspronkelijk een confederale organisatie, wordt geleidelijk een federatie, enerzijds, omdat de Raad van Ministers beslissingen treft die rechtstreeks toepasselijk zijn en, anderzijds, wegens de oprichting en de werkzaamheden van het Benelux-Gerechtshof.

¹⁹⁷ en ¹⁹⁸ De woorden «statenbond» of «Staatensbond» ener-, en «bondsstaat» of «Bundesstaat» anderzijds tonen beter dan de uit het latijn afgeleide termen «confédération» en «fédération» de kenmerken van beide instellingen : het meervoud (statenbond) legt de nadruk op de aanwezigheid van verscheidene staten die als dusdanig blijven bestaan met volledige soevereiniteit. Het enkelvoud (bondsstaat) doet de eenheid van de instelling uitkomen. Verscheidene staten zijn opgenomen in een gemeenschappelijke organisatie.

¹⁹⁹ Men weet dat de rechtspositie van onze provincies en gemeenten vastgesteld is door de centrale macht, de Grondwet en door wetten van de wetgevende macht.

streven: de loyale verwezenlijking van de besliste hervormingen verzekeren en, op nationaal niveau, een stevige en doeltreffende Staat in stand houden. Onze twee gemeenschappen en onze drie gewesten kunnen slechts tot ontwikkeling komen in het raam van een sterk België, zonder hetwelk onze internationale betekenis onbeduidend zou worden.»

Ontwerpen aangaande de toepassing van artikel 107quater van de Grondwet — Ontwerpen, ook, voor Grondwetsherziening.

27. De instellingen welke men thans wil oprichten, eerst onder een overgangsstelsel dat alleen datgene kan zijn dat artikel 107quater van de Grondwet bepaalt en toestaat, en later door een Grondwetsherziening, zijn complex, en zelfs gecompliceerd: iedereen is het hiermee eens, zelfs degenen die het «Egmontpact» van 24 mei 1977²⁰⁰ hebben geconcipeerd en goedgekeurd, dat het een sterk uitgewerkt schema vormt van wat, volgens hen, deze overgangsinstellingen en daarna definitieve instellingen zouden moeten zijn.

Het ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling dit plan hier te onderzoeken of te commentariëren.

Beperken wij ons tot de volgende aanwijzingen. De bevoegdheden en machten zullen verdeeld worden onder de «nationale macht», de gemeenschappen, de Nederlandse en de Franse, en de drie gewesten, Vlaanderen, Wallonië en Brussel. De Duitse gemeenschap zal ook over eigen bevoegdheden beschikken²⁰¹.

Tot de uitsluitende bevoegdheid van de «nationale macht» zullen o.m. behoren: de door de herziene Grondwet aan de wet (van de nationale wetgevende macht) voorbehouden aangelegenheden, landsverdediging, buitenlandse zaken, binnenlandse zaken (ordehandhaving en kieswetten), justitie (rechterlijke organisatie en organisatie van het gevangeniswezen), burgerlijk, handels- en strafrecht, vreemdelingenpolitie, financiën (monetair, fiscaal, budgettair beleid en kredietbeleid), economie, openbare werken en verkeerswezen, sociale voorzorg, sociale zekerheid, nationaal gezondheidsbeleid, administratief statuut en bezoldigingsregeling van het rijkspersoneel, het personeel van de gemeenschappen en de gewesten.

Dit zijn ook de bevoegdheden welke de federale organen zich voorbehouden.

Aan de gewesten zullen vierentwintig bevoegdheden toebehoren, waaronder «oprichting en organisatie van de diensten, instellingen en ondernemingen die van het gewest afhangen» (men ziet dadelijk de eventuele overlappingen met de nationale be-

voegdheden), ruimtelijke ordening, stedenbouw, grondbeleid, huisvesting, ruilverkaveling van landeigendommen, tracé of vestiging van grote overheidsinfrastructuren, natuurbescherming, voorwaarden voor de exploitatie van natuurlijke rijkdommen, bossen, jacht, visvangst en vogelvangst, «produktie van drinkwater», niet-bevaarbare waterlopen...

Het Brusselse gewest zal ook de aangelegenheden «regelen» die thans in de bevoegdheid van de Brusselse agglomeratieraad vallen.

De gemeenschappen zullen de huidige bevoegdheden van de cultuurraden overnemen, waarbij nieuwe bevoegdheden zullen komen, zoals de gezondheidszorg, gezinsbijsstand en jeugdbescherming. Voor het Brusselse gewest zijn bijzondere regelingen in het vooruitzicht gesteld.

De lijsten van de nationale bevoegdheden en van die welke aan de gemeenschappen en aan de gewesten zullen toebehoren, kunnen niet alles voorzien, alles omvatten. Blijft dan het probleem van de residuele en/of samenlopende bevoegdheden²⁰².

²⁰² Wat het volledig systeem van verdeling van de machten is dat de regering en de opstellers van het pact overwogen, is niet gemakkelijk te zien. Zij bepalen wel welke de machten van de nationale overheid, de gemeenschappen en de gewesten zullen zijn, zij geven er de lijst van, doch dit volstaat natuurlijk niet. Het is onmogelijk alle materies op te noemen en bijgevolg laat elke lijst steeds leemten bestaan, aangelegenheden die niet zijn vermeld. Wie zal daarvoor bevoegd zijn?

De federale grondwetten sommen de bevoegdheden en de machten op die aan de federatie toebehoren, terwijl de rest toebehoort aan de lid-staten die over het «residu» van de machten beschikken. (In Canada werd dit beginsel evenwel omgekeerd.) Wat ons betreft werd niets gepreciseerd.

Senator ridder DE STEXHE, oordeelt niettemin: «Tout ce qui ne leur (aux communautés et aux régions) est pas attribué reste de la compétence de l'Etat, c'est-à-dire que le pouvoir résiduaire appartient à l'Etat» (*Parl. Hand., Senaat*, 14 juni 1977, blz. 99).

De heer TINDEMANS, eerste minister, verklaarde zijnerzijds: «Le pacte est clair (...) Dans sa phase finale, il prévoit des compétences exclusivement nationales et des compétences exclusivement régionales. Toutes les autres sont concurrentes, c'est-à-dire que la région pourra prendre des initiatives dans ce secteur. Mais, au moment où le Parlement national jugera nécessaire de prendre une initiative, il pourra le faire (...) Il n'y a donc pas de pouvoir résiduaire dans le sens classique du mot. Je tiens à le répéter pour éviter tout malentendu.»

Senator PIERSON merkte terecht op: «votre réponse paraît simplifier un peu trop le problème» (*Parl. Hand., Senaat*, 14 juni 1977, blz. 124).

Wordt het een «wedloop» tussen de nationale macht en de gewesten om het eerst wetten te maken? Zal de nationale wet aangenomen kunnen worden nadat een gemeenschapswet of een gewestelijke wet beslist heeft, en deze dus tenietdoen?

De fundamentele wet van de Duitse Bondsrepubliek kent ook het begrip «samenlopende wetgeving» («*législation concurrente*»). Zij geeft enerzijds een lijst van aangelegenheden die onder de samenlopende wetgeving vallen (art. 74) en stelt anderzijds de volgende beginselen vast:

«Art. 72. — (1) Im Bereiche der konkurrierenden Gesetzgebung haben die Länder die Befugnis zur Gesetzgebung, solange und soweit der Bund von seinem Gesetzgebungsrechte keinen Gebrauch macht.

(2) Der Bund hat in diesem Bereiche das Gesetzgebungsrecht, soweit ein Bedürfnis nach bundesgesetzlicher Regelung besteht, weil

1) eine Angelegenheit durch die Gesetzgebung einzelner Länder nicht wirksam geregelt werden kann oder

2) die Regelung einer Angelegenheit durch ein Landesgesetz die

²⁰⁰ Raadpl. de tekst in a) *Parl. Hand., Kamer*, 7 juni 1977, bijl. I, blz. 29-36; b) *Parl. Hand., Senaat*, 7 juni 1977, bijl. I, blz. blz. 38.

²⁰¹ Zoals zij er trouwens reeds heeft onder de regeling van de wet van 10 juli 1973.

De beslissingen van de gewesten en gemeenschappen, die o.m. normatief zullen zijn, zullen genomen worden bij wege van «ordonnantiën» (gewesten) en van «decreten» (gemeenschappen) die «kracht van wet» zullen hebben.

De *gewesten* zullen gewestrazen hebben waarvan de leden rechtstreeks verkozen worden, en een gewestelijke executieve die door de gewestraad verkozen wordt en ten aanzien van die raad verantwoordelijk is.

Voor de Brusselse executieve worden bijzondere regels bepaald.

De *gemeenschappen* zullen ook een raad hebben, samengesteld uit de leden van de Waalse of van de Vlaamse gewestraad en uit de Nederlandstalige of Franstalige leden van de Brusselse gewestraad. Zij zullen een executieve hebben, bestaande uit twee personen verkozen door de raad en die ten aanzien van deze raad solidair verantwoordelijk zijn.

De executieven zullen belast zijn met de «uitvoering van de decreten» en de «uitvoering van de gewestelijke ordonnantiën» en zullen bovendien door de wetgever of de regering²⁰³ met andere taken kunnen worden belast.

Executieve bevoegdheden zullen ook opgedragen worden door «de gemeenten, gewesten, gemeenschappen of de Staat» aan «subregionale entiteiten».

«Executieven» en «subregionale entiteiten» zullen zich beperken tot de uitoefening van de hun verleende bevoegdheden en de Grondwet, het internationaal en Europees recht, nationale, gewestelijke, gemeenschapswetten alsook de algemene rechtsbeginselen eerbiedigen. Een jurisdictionele wettelijkheidscontrole zal dus noodzakelijk zijn.

28. Wat zal de aard zijn van onze nieuwe instellingen: die van een federatie of van een gewestelijke organisatie? Zij zullen een federatie vormen, in zoverre de beslissingen van de gemeenschappen en van de drie «gewesten» aan geen enkele voogdij onderworpen zijn²⁰⁴. Deze beslissingen, hoewel «decreten» en «ordonnantiën» geheten, zullen «kracht van wet» hebben, d.w.z. dat zij niet ondergeschikt zullen zijn aan de wetten van de nationale wetgevende macht.

Gelijkheid: de wetten enerzijds, en de decreten en ordonnantiën anderzijds, zullen hun eigen domein hebben. Federatie ook doordat de nieuwe Senaat samengesteld zal zijn uit vertegenwoordigers «van de gewesten».

Een andere organisatie dan een federatie, daar haar bestanddelen — gemeenschappen en gewesten — hun statuut — hun Grondwet — zullen hebben, vastgesteld door de nationale (Grondwetgevende en wetgevende) overheid, en ook omdat de gemeenschappen en gewesten niet zullen deelnemen aan de herziening van de nationale Grondwet.

Het zijn in elk geval originele instellingen en niets verplicht ertoe die welke in het buitenland bestaan als model te nemen: Duitse Bondsrepubliek, Zwitserland, Verenigde Staten van Noord-Amerika ... regionale organisatie in Italië en in Frankrijk of die welke men in het Verenigd Koninkrijk wil oprichten. Noodzakelijk is alleen dat onze nieuwe instellingen aan onze behoeften en mogelijkheden aangepast zijn en nuttig en harmonieus kunnen «functioneren».

De «normen» en andere beslissingen van de gemeenschappen en gewesten — «Decreten» en «ordonnantiën» — Begrippen.

29. De normen en andere beslissingen van de gemeenschappen en gewesten zullen dus «decreten» en «ordonnantiën» zijn.

Gewis, het woord «decreet» werd opgelegd door het huidige artikel 59bis van onze Grondwet, doch niets belette de onderhandelaars te overwegen dat het zou worden vervangen door een beter passende benaming, aangezien een grondwetsherziening noodzakelijk is voordat de gemeenschappen beschikken over de organen en de bevoegdheden die zij bedoelen hun toe te kennen.

«Decreten» en «ordonnantiën» zijn begrippen die weinig geschikt zijn voor de beslissingen welke de gemeenschappen en de gewesten zullen moeten nemen. Zij doen denken aan een reglementering, die uitgaat van een uitvoerende en niet wetgevende macht en die dan ook normaal ondergeschikt, van uitvoerende aard, complementair is of die het gevolg is van een specifieke bevoegdheidstoekenning, hoewel sinds 1958, in Frankrijk, de «règlements» van de executieve gelijkwaardige kenmerken verkregen hebben als die van de wet van de wetgevende macht²⁰⁵.

²⁰⁵ De Franse Constitutie van 1958 heeft de normatieve bevoegdheid verdeeld over de wetgevende macht en de uitvoerende macht; deze vaardigt normen uit op gebieden die voorheen tot de bevoegdheid van de wetgevende macht behoorden met het gevolg dat zij bij decreet wetten kan wijzigen, aanvullen of opheffen. De uitvoerende macht heeft zelfs het «residu» van de normatieve bevoegdheid. Dit neemt evenwel niet weg dat de normen, die de uitvoerende macht uitvaardigt, de benaming «decreet» (welk begrip gelijk is aan koninklijk besluit) blijven behouden.

Interessen anderer Länder oder der Gesamtheit beeinträchtigen könnte oder

3) die Wahrung der Rechts- oder Wirtschaftseinheit, insbesondere die Wahrung der Einheitlichkeit der Lebensverhältnisse über das Gebiet eines Landes hinaus sie erfordert.»

²⁰³ Niet passende uitdrukking die men hoe langer hoe vaker aantreft in «uiteenzettingen» en zelfs in wetten en besluiten. Onze Grondwet kent de wetgevende, de uitvoerende, de rechterlijke macht, de Koning en de ministers ... maar niet bovendien een «regering».

²⁰⁴ «Le pacte contient un fédéralisme certain», schreef onlangs senator FRANS BAERT, «je pèse mes mots: il y aura pour chaque Communauté, pour chaque région une autonomie réelle sur son terrain réservé, sans aucune immixtion aucune de l'autre, ni du pouvoir national, sans tutelle quelconque» (*Le Soir*, 24 juni 1977).

Men kan zich afvragen of zij die hun keus hebben laten vallen op de begrippen «decreet» en «ordonnantie», niet zijn blijven redeneren op de grondslag van onze unitaire normatieve orde die de normatieve hiërarchie — Grondwet, wet, besluiten²⁰⁶, reglementen — volgde terwijl volgens het thans in aanmerking genomen plan, de normatieve bevoegdheid (die zal moeten worden uitgeoefend overeenkomstig de nationale Grondwet) verdeeld is²⁰⁷, zonder wederzijdse ondergeschiktheid tussen, enerzijds, de nationale organen en, anderzijds, de gemeenschappen en de gewesten²⁰⁸.

Het begrip «ondergeschiktheid» waarvan vaak sprake is en dat voortvloeit uit de verhouding wet/reglement (verordening) waarnaar men graag verwijst, is niet adequaat.

Het internationaal recht, inzonderheid het Europees recht, heeft, zo beweert men, «primauteit» op het nationaal recht — wet, besluit, reglement (verordening)... — maar dit betekent voornamelijk dat, wanneer er tegenstrijdigheid bestaat tussen een beslissing, een norm, o.a. van dit recht (een bepaling van de verdragen of van een verordening of een richtlijn van de Europese autoriteiten op hun gebieden) en een nationale bepaling, deze buiten toe-

passing moet blijven. Dit is geen ondergeschiktheid.

Aldus moet een decreet van een cultuurraad ook worden «ter zijde geschoven», indien het is genomen op een gebied dat niet onder de bevoegdheid van deze raad maar nog onder die van de wetgevende macht valt, zoals trouwens een wet van de wetgevende macht zou moeten worden «ter zijde geschoven» als zij een aan de cultuurraden toebedeelde materie zou regelen.

De normatieve beslissingen, door de gemeenschappen en de gewesten te nemen, zullen in werkelijkheid «gemeenschaps- en gewest-wetten» zijn, net als «wetten» zijn dergelijke beslissingen genomen door de Italiaanse regio's of door de wetgevende machten o.m. van de vijftig lid-staten van de Verenigde Staten van Noord-Amerika.

Daar niettemin aan deze beslissingen de benamingen «decreten» en «ordonnantieën» werden gegeven, heeft men het nodig geacht te zeggen, o.a. in het «pact» van mei 1977, zoals reeds vroeger was gebeurd, dat zij toch «kracht van wet» zullen hebben omdat zij wegens de verdeling van de machten wetten zullen moeten kunnen wijzigen, aanvullen, ja zelfs opheffen. Deze precisering was, dunkt mij, nutteloos: de nationale organen enerzijds, en de gemeenschappen en gewesten anderzijds, nemen beslissingen die *soverein* zijn voor zover zij binnen het hun toe te wijzen domein blijven en zij o.m. noch de Grondwet, noch het internationaal en Europees recht schenden.

Trouwens, dat een reglement, een verordening, een decreet of een ordonnantie wetten kunnen wijzigen ... en opheffen houdt niet noodzakelijk in dat zij de waarde of de kracht van een wet hebben²⁰⁹.

²⁰⁹ Er bestaan tal van wetten die aan de Koning, met toepassing van artikel 78 van de Grondwet, de macht verlenen om wetten te wijzigen, aan te vullen, op te heffen.

Vermelden wij de wet van 16 juni 1919 inzake de gerechtskosten, en in de recentere wetgeving de wetten van :

— 18 februari 1969 betreffende de maatregelen ter uitvoering van de internationale verdragen en akten inzake vervoer over de weg, de spoorweg of de waterweg ;

— 20 februari 1970 inzake douanen en accijnzen ;

— 6 november 1970 tot aanvulling van de wet van 28 juli 1961 houdende goedkeuring van het Internationaal Verdrag inzake zeevisserij, op 24 januari 1959 te Londen ondertekend ;

— 29 juni 1971 tot wijziging van de wet van 15 februari 1961 houdende oprichting van een Landbouwinvesteringsfonds ;

— 18 juli 1973 tot goedkeuring van het Verdrag inzake de bescherming van de biologische hulpbronnen van de Atlantische Oceaan ;

— 20 juli 1973 betreffende het gebruik van de talen ;

— 20 juli 1973 betreffende de maatregelen ter uitvoering van de internationale verdragen en besluiten inzake overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten ;

— 14 juli 1976 betreffende de overheidsopdrachten voor aanneming van werken, leveringen en diensten (art. 1, § 4) ;

— de wetten die op verscheidene gebieden aan de Koning bijzondere machten toegekend hebben, en inz. de laatste, nl. die van 31 maart 1967.

Al deze wetten machtigen de Koning tot het nemen van koninklijke besluiten tot wijziging, aanvulling, opheffing van wetten, en nooit werd betoogd dat deze besluiten de waarde of de kracht van een wet hadden of moesten hebben.

Uit het enkele feit dat de beslissingen van de gewestelijke auto-

²⁰⁶ «Decreten» in andere landen en ook bij ons vóór de onafhankelijkheid van Kongo met betrekking tot dit grondgebied.

²⁰⁷ Over deze verdeling van de machten, raadpl. de verklaring van minister TINDEMANS tijdens de zitting van de Senaat van 22 juni 1971 (*Parl. Hand.*, blz. 2032).

FRANS BAERT heeft voor de Kamer op 8 juni 1971 (*Hand.*, blz. 78) verklaard : «Op hun eigen terrein zijn de gemeenschapsraden en de gewestraden, zoals ook het nationale parlement, en ook hun executieven, ten aanzien van de hun exclusief voorbehouden bevoegdheden soeverein. Dit betekent dat zij niet onder de voorgedij vallen van enige andere instantie en dat zij geen inmenging hoeven te dulden van enig ander orgaan, zoals ten tijde van de culturele autonomie. Er is geen hoogste orgaan, geen 'laatste woord'. Daarbij wordt het streven naar autonomie ongetwijfeld nog versterkt door de onverenigbaarheid die bestaat tussen het lidmaatschap van de gewest- of gemeenschapsraad aan de ene kant en het lidmaatschap van het nationale parlement, aan de andere kant.»

²⁰⁸ Nopens de aard van de beslissingen door de gewestelijke organen te nemen, de benaming en de positie daarvan t.o.v. de wet, raadpl. o.a. :

a) de studies van A. ALLEN : i) *Poging tot een begripsomschrijving van unitarisme ...*, Heule, 1975, ii) «Beschouwingen over ... de gewestelijke verordeningen», R.W., 1975-76, 961 ;

b) «Beschouwingen over de herziening van de Grondwet», Nederlandse vertaling van de rede uitgesproken door de procureur-generaal GANSHOF VAN DER MEERSCH op 1 september 1972 ter plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie (R.W., 1972-73, 433 e.v.) ;

c) P. WIGNY, «L'art. 107^{quater} ou la décentralisation économique», J.T., 1973, 281 ;

d) Verslag van senator CALEWAERT (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1969-70, nr. 458, blz. 3, 5, 6, 8 tot 11, 12, 13 en 14) ; amendementen voorgesteld door de senatoren BAERT en JORISSEN (*Senaat*, 1969-70, nr. 529, en *Parl. Hand. Senaat*, verg. van 18 juni 1970, blz. 2025 en 2026) ; amendementen voorgesteld door de h. SCHILTZ (*Kamer*, 1970-71, 10 (Buiteng. zitt. 1968), nr. 36/5°), de h. PERSOONS (*Parl. Hand.*, *Kamer*, 18 december 1970) ; interventie van de h. LAGASSE (*Parl. Hand.*, *Senaat*, 17 en 18 juni 1970, blz. 2019) ;

e) Het verslag van de Parl. Commissie, *Parl. Besch.*, *Senaat*, 1972-73, nr. 427, inz. blz. 14, 17, 20, 37, 38, 40, 41, 45, 46, 47, 55, 56, 60, 105, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 124, 127, 156, 159, 170, 171, 172 tot 174.

Evenwel zal de aanduiding, dat de «decreten» en «ordonnantiën» waarde of kracht van wet hebben, meebrengen dat uitgesloten is dat zij kunnen worden beschouwd als «akten en reglementen van administratieve overheden», in de zin van artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, die voor nietigverklaring vatbaar zijn.

Grenzen van hetgeen verwezenlijkt kan worden zonder grondwetsherziening — Onder meer wat de jurisdictionele functie betreft

30. Het «plan» dat door het pact van mei 1977 werd aangenomen en dat de regering wil doen goedkeuren, steunend op de aanzienlijke parlementaire meerderheid waarover zij normaal zal beschikken, kan *gedeeltelijk* worden verwezenlijkt zonder grondwetsherziening. Voor de rest is echter een *dergelijke herziening noodzakelijk*. Het pact beklemtoont dit overigens uitdrukkelijk.

Terwijl bevoegdheden en machten op grondslag van artikel 107^{quater} van de Grondwet aan de gewesten kunnen worden overgedragen door wetten, goed te keuren met de gekwalificeerde meerderheid welke deze bepaling voorschrijft, kan daarentegen alleen de grondwetgevende macht de beslissingen treffen de bevoegdheden en machten der cultuurraden te vermeerderen, deze raden door de raden van de gemeenschappen te vervangen en tevens een «arbitragehof» als door het pact overwogen, op te richten. Niemand zou dit willen betwisten.

De opstellers van het pact lijken de mening toegeedaan, dat de «conflicten» tussen de ordonnantiën en de wetten²¹⁰ onder het overgangsstelsel, d.w.z. vóór de grondwetsherziening, zouden kunnen worden voorgelegd aan «de kamer (d.w.z. de afdeling) voor bevoegdheidsconflicten van de Raad van State», hoewel zij ook verklaren dat «de ordonnantiën onderworpen zullen zijn aan de toepassing van artikel 107 van de Grondwet»²¹¹.

Het lijkt, dunkt mij, geen twijfel dat de wetgever, zelfs als hij beslist met de gekwalificeerde meerderheid als bepaald in artikel 107^{quater}, niet de macht heeft de hoven en rechtbanken der rechterlijke macht te verplichten zich tot de Raad van State te wenden wanneer, voor de uitspraak over een hun voorgelegde betwisting of vraag, het nodig is dat eerst

wordt beslist of een wet of een ordonnantie haar bevoegdheid te buiten is gegaan of niet.

De grondwetgever van 1970 had aan de wetgever *uitdrukkelijk* toegestaan «de procedure tot voorkoming en regeling van de conflicten tussen wetten en decreten en ook tussen de decreten (van de cultuurraden) (zie artikel 59bis, § 8, van de in 1970 herziene Grondwet) te organiseren», maar hij heeft niets dergelijks toegestaan t.a.v. de «conflicten» tussen beslissingen van de gewesten («ordonnantiën») en wetten of decreten.

Dit uitzonderlijk en kennelijk van andere grondwetsregels afwijkend stelsel mag door de wetgever, zonder machtiging door een constituant, niet uitgebreid worden tot de problemen welke de machten en bevoegdheden der gewesten zullen doen rijzen.

Men kan niet betwisten dat tegen ons grondwettelijk regime zou indruisen een stelsel dat alle gerechten, inzonderheid die van de rechterlijke macht, met inbegrip van het Hof van Cassatie, ertoe zou verplichten een uitspraak uit te stellen ten einde de Raad van State de gelegenheid te geven prejudicieel door een arrest, dat aldus voor het gerecht *bindend* zou zijn, te beslissen over elke vraag van «onwettigheid» zowel van de wet (die het domein van de gewesten «betreden» zou hebben) als van de gewestbeslissingen (die zich met het domein van de wet ingelaten zouden hebben), die door de partijen opgeworpen of door de rechter ambtshalve opgeworpen mocht worden in *elk* geschil over een burgerlijk of politiek recht, en dit voor welke materie ook: in burgerlijke, sociale, strafrechtelijke handels- of belastingzaken...

Gewis, andere landen, inzonderheid Frankrijk, kennen dergelijke prejudiciële procedures, waardoor de rechterlijke hoven en rechtbanken onder het «toezicht» of de «voogdij», of nog onder het «primaat» van een autoriteit of van een administratieve rechter komen te staan. Aldus moeten in Frankrijk de hoven en rechtbanken aan het departement van buitenlandse zaken vragen uitspraak te doen over de uitlegging van de internationale verdragen, of aan de administratieve rechtbanken een decreet uit te leggen of zich over de geldigheid ervan uit te spreken.

Maar het zou helemaal verkeerd zijn zulke buitenlandse instellingen na te volgen, terwijl toch ons nationaal grondwettelijk stelsel daarvan niet heeft willen weten, maar integendeel een rechterlijke macht heeft ingesteld waarvan onze Grondwet nauwgezet en minutieus het statuut vastgesteld heeft om haar onafhankelijkheid en doeltreffendheid te waarborgen.

Hoeft men eraan te herinneren, dat Frankrijk nooit een rechterlijke macht gekend heeft en administratieve gerechten opgericht heeft die inzonderheid wegens de «verminderde» positie van de hoven en rechtbanken, normaal op deze gerechten voorrang hebben? Deze toestand wordt vaak uit het oog verloren door de ontwerpen die, uitgaande van andere

riteiten van de wetten zullen kunnen afwijken en ze zelfs opheffen valt dus geenszins af te leiden dat daaraan de waarde of de aard van een wet moet worden toegekend.

In werkelijkheid gaat het om een vals probleem, gerezen door een woordgebruik dat mij niet passend lijkt: decreet en ordonnantie doen denken aan een reglementering of een andere onderschikte beslissing. «Gemeenschapsbeslissingen» en «gewestelijke» beslissingen hebben echter dit ondergeschikt karakter niet.

²¹⁰ Over de betekenis en de draagwijdte van dit begrip «conflicten» dat zo dikwijls ter sprake komt, zie *infra*, nr. 33.

²¹¹ Zie bijlage I bij de regeringsverklaring van 7 juni 1977, *loc. cit.*, blz. 36 (*Parl. Hand., Kamer*).

instellingen en tradities dan de onze, de Raad van State in de rechtsbedeling door de gewone rechtbanken willen «binnenloodsen».

Een grondwetsherziening zou voorzeker, wat de «vollediger» gewestvorming betreft welke het «pact» beoogt te doen volgen op het «overgangsregime» van artikel 107^{quater}, het door de wet van 3 juli 1971 ingevoerde jurisdictionele controlesysteem kunnen bevestigen en veralgemenen.

Doch, enerzijds zou dit stelsel praktisch niet leefbaar zijn — het is niet denkbaar dat de wetgevende kamers zouden tussenbeide komen na de Raad van State, en aldus beslissen in de talrijke gevallen van machtsoverschrijding die voor de rechtbanken opgeworpen zullen worden, en anderzijds stuit het op talloze principiële bezwaren die de procureur-generaal Ganshof van der Meersch hier op 1 september 1972 uiteengezet heeft²¹².

Herinneren wij overigens aan wat de eminente constitutionalist Paul de Visscher onlangs schreef²¹³ : «Nous pensons, personnellement, que c'est là le plus détestable des systèmes en ce qu'il contribue à entretenir les passions sans rien résoudre. Soumettre des arrêts de justice à une forme quelconque de censure d'une assemblée élue, c'est inciter les juges à se montrer serviles à l'égard des majorités au pouvoir, c'est affirmer la primauté de l'intérêt partisan sur le principe de la légalité et c'est discréditer l'idée même de l'Etat de droit aux yeux de l'opinion publique. Dans un Etat formé de communautés qui souffrent chacune de leur complexe propre et au sein duquel les majorités nationales sont nécessairement soupçonnées d'être le fruit de marchandages, un contrôle de constitutionnalité ne peut être exercé que par voie d'arrêts définitifs.»

Verdeling van de machten en bevoegdheden tussen nationale autoriteiten enerzijds, en gemeenschappen en gewesten anderzijds — Machtsoverschrijdingen — Conflicten tussen normen en beslissingen

31. Het is duidelijk dat zowel de nationale autoriteiten (wetgevende en uitvoerende macht) als de autoriteiten der gemeenschappen en gewesten de *verdeling van de machten en bevoegdheden* in acht zullen moeten nemen, welke de wetgevende macht met de bij artikel 107^{quater} voorgeschreven gekwalificeerde meerderheid zal worden beslist en die later — dit is de bedoeling van de opstellers van het pact — door een grondwetsherziening bevestigd zal worden. Anders zou natuurlijk, wat aldus met zoveel moeite beslist werd, *nutteloos* blijken en zou niet alleen de

rechtszekerheid te gronde gaan, maar zouden de spanningen tussen de gewesten, gemeenschappen en de nationale overheid in stand gehouden of zelfs opgedreven worden.

Al deze autoriteiten zullen tevens onze Grondwet, hoedster van onze eenheid en fundament van onze gemeenschappelijke democratische instellingen, van onze rechten en vrijheden, moeten eerbiedigen.

Zij zullen zeker niet bedoelen de Grondwet en de verdeling van de machten en bevoegdheden stelselmatig te schenden, doch het zou kunnen gebeuren dat zij het doen, en ook dat zij zich te goeder trouw vergissen over de omvang van hun bevoegdheden. Overigens zal zeer dikwijls een partij of een autoriteit voor een gerecht, of zelfs elders te goeder of te kwader trouw kunnen betogen dat de nationale, gemeenschaps-, of gewestautoriteit een beslissing heeft genomen die buiten haar bevoegdheid treedt of de Grondwet schendt, en derhalve zal *noodzakelijk* een beslissing moeten genomen worden.

32. Wie moet met deze beslissingsopdracht bekleed worden? Dit kan alleen een rechtscollege zijn, dat zal beslissen op grond van hetgeen de wetgever in met een gekwalificeerde meerderheid aangenomen wetten en de grondwetgever gewild en beoogd hebben.

Van een politiek lichaam, zoals in de voorbije jaren sommigen niettemin hebben voorgesteld, kan geen sprake zijn. Naar gelang de meerderheid van een vergadering op een bepaald ogenblik «gewestelijk» of «unitair» gezind is, zou zij de «controversie» afdoen met een «politieke» beslissing, uit «opportuniteit», ten voordele van de gewest- of gemeenschapsbeslissing of ten voordele van de nationale wet die de aangegeven machtsoverschrijding heeft begaan. De gewestvorming, die werd beslist en aangenomen, zou telkens weer op losse schroeven komen te staan. Wij zouden instellingen hebben die altijd in beweging zijn.

Men kan zich overigens niet voorstellen, dat de politieke meerderheden uitsluitend zouden steunen — wat ten andere niet tot hun taak behoort — op de tekst, de geest, de betekenis, de draagwijdte van de regels van verdeling van de machten en dat zij op een harmonieuze en gecoördineerde wijze de draagwijdte zouden kunnen preciseren van al deze elkaar aanvullende regels, zoals elk rechtscollege moet doen, hetwelk natuurlijk zijn bedoelingen of zijn voorkeur voor wat «zou moeten gebeuren» niet mag laten prevaleren.

Een rechtscollege kan een dergelijke taak vervullen, maar niet een politieke overheid.

Welke politiek lichaam zou trouwens een beslissing nemen? Het nationaal parlement? Dan zouden de gemeenschaps- en gewestvergaderingen onder een voorgedij komen te staan, en zelfs onder die van een gewone meerderheid, terwijl de verdeling van de

²¹² «Beschouwingen over de herziening van de Grondwet», Ned. vertaling van de openingsrede, op 1 september 1972 gehouden (R. W., 1972-73, 433 e.v.)

²¹³ «La sauvegarde de la suprématie de la Constitution», *Administration publique, Revue du droit public et des sciences politiques*, januari 1977, inz. blz. 99.

machten bij gekwalificeerde meerderheid of zelfs door de Grondwetgever werd beslist! De gemeenschaps- en gewestvergaderingen? Dan zou alle samenhang verloren gaan of zou het zelfs een chaos worden waarin een ieder rechter én partij zou zijn!

De huidige regering heeft, zoals het «pact» waarop zij steunt, natuurlijk begrepen dat de politieke controle onmogelijk is, daar volgens het «pact» zelf een rechtscollege belast moet worden met het beslechten van de «conflicten» die zij bedoelen.

In alle federale Staten, evenals in de Italiaanse regio's, is deze taak noodzakelijk ook toevertrouwd aan de rechter en niet aan de politieke overheid²¹⁴.

Het probleem van de *verhoudingen tussen de wetten der gemeenschappen en der gewesten* (d.w.z. de «decreten» en «ordonnantien») en de Grondwet kan men natuurlijk niet voorbijgaan. Het is niet denkbaar dat zij die de gewestvorming willen invoeren, inzonderheid de opstellers van het pact en de huidige regering, en zij die het «regeringsprogramma» aangenomen hebben, de gemeenschaps- en gewestautoriteiten de gelegenheid hebben willen laten de Grondwet niet na te leven. Deze autoriteiten — wij hebben het gezien — zullen voortaan legifereren op buitengewoon veel gebieden, nu het nationaal parlement slechts enkele, vanzelfsprekend zeer belangrijke, attributies behoudt. De gemeenschaps- en gewestautoriteiten niet te verplichten tot naleving van de Grondwet — het gemeenschappelijk pact — zou haar elke draagwijdte en elk nut ontnemen.

Ik wens niet het debat over de jurisdictionele toetsing van de grondwettigheid der nationale wetten opnieuw te openen, maar ik denk dat het nodig is te herinneren aan wat professor P. De Visscher onlangs schreef en wat senator ridder de Stexhe op 14 juni ll. voor de Senaat verklaarde.

De eminente hoogleraar betoogde: «Agiter, en 1977, le spectre du gouvernement des juges ne peut que faire sourire l'observateur attentif de l'évolution des institutions politiques dans le monde, auquel il apparaît avec évidence que, loin d'être banni par les régimes démocratiques, le contrôle juridictionnel des lois connaît un spectaculaire regain d'actualité, non seulement dans les Etats de type fédéral mais également dans un nombre croissant d'Etats unitaires. Evoquer, pour mieux accréditer la menace de la ty-

rannie des 'neuf hommes en noir', l'histoire de la Cour Suprême, c'est remuer de vieux souvenirs (...) c'est perdre de vue que, (...) la Cour Suprême n'exerce plus son pouvoir de censure à l'égard des lois qu'avec une grande retenue et seulement à l'égard des lois dont l'inconstitutionnalité lui semble établie 'beyond any reasonable doubt'; c'est également oublier que toute l'action de la Cour Suprême, au cours des vingt dernières années, a été vouée à la défense des droits civiques (...); enfin, c'est ignorer ce regain de confiance et de respect qu'ont valu à la Cour Suprême les preuves d'indépendance et d'impartialité qu'elle a données tout au long du déroulement de l'affaire du Watergate»²¹⁵.

Na erop te hebben gewezen, dat «le Sénat sait le souci que nous avons de sauvegarder l'autorité du pouvoir législatif contre le risque de contrôle par le pouvoir judiciaire», en dat «nous ne pouvions admettre que tous et chacun des juges du bas au haut de l'échelle s'arrogent le droit de censurer les décisions du pouvoir législatif», zei ridder de Stexhe: «La situation se modifie avec les réformes institutionnelles annoncées et vous avez raison de prévoir la création d'une cour d'arbitrage, chargée de dire le droit et de clarifier les situations confuses»^{216, 217}.

Men weet dat een bepaalde doctrine stelt, dat het op de *wetgevende* macht rust de Grondwet te interpreteren en te beslissen of een wet ermee in overeenstemming is of niet. Ik wil mij daarover hier niet uitspreken. Maar er moet worden onderstreept, omdat niemand redelijkerwijs kan betwisten dat deze vaststelling niet pertinent is, dat bedoelde doctrine niet zou kunnen worden toegepast op de gemeenschaps- en gewestwetten (decreten en ordonnantiën). Deze «wetten» zijn niet de wetten van het nationaal parlement, dat ze dan ook niet kan uitleggen. Indien het de grondwettigheid ervan moest «toetsen» op grond van politieke opties, zou het overigens een soort voogdij uitoefenen over de gemeenschaps- en gewestmachten — hetgeen men heeft willen uitsluiten — ofwel zou het gaan optreden als de «rechter» van die machten, hetgeen het niet is en niet zou kunnen zijn.

De gemeenschaps- en gewestvergaderingen kunnen evenmin, *elk*, vrijelijk de overeenstemming van de decreten en de ordonnantiën van *vijs* vergaderingen met een unieke Grondwet interpreteren. Deze — unieke — Grondwet zou aldus vijf verschillende betekenissen en draagwijdten krijgen!

Wij weten natuurlijk dat zeer velen het beginsel gevrijwaard willen zien, dat in een democratie de nationale vertegenwoordiging, en niet een rechter, het laatste woord moet hebben. Allen die onze in-

²¹⁴ Prof. MAST schrijft evenwel in *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, 1975, blz. 347, dat er in Zwitserland geen rechterlijke controle op de federale wetten bestaat. Ook het Sovjet-Russisch staatsrecht en dat van de volksdemocratiën — met uitzondering evenwel voor Joegoslavië — wijzen het beginsel van de rechterlijke toetsing van de wet beslist af. Er dient evenwel op gewezen te worden, dat de Zwitserse Federale Rechtbank beslist of de wetten van de drieëntwintig kantons (d.w.z. de lid-staten van de Federatie) al dan niet aan machtsverschrijding lijden of niet anders de federale Grondwet hebben geschonden. In Rusland en in de andere volksdemocratiën — die geen federaties of gewestelijke organisaties zijn — zijn de instellingen gebaseerd op geheel andere principes en opvattingen dan de onze o.a. wegens de rol en de macht van de unieke of de overheersende partij.

²¹⁵ «La sauvegarde de la suprématie de la Constitution, *loc. cit.*, p. 97.

²¹⁶ *Parl. Hand., Senaat*, 14 juni 1977, blz. 100.

²¹⁷ Raadpl. ook G. SOUMERYN, «Aspects institutionnels de la régionalisation préparatoire», *J.T.*, 1977, inz. blz. 115.

stellingen eerbiedigen, en dus in de eerste plaats de leden van de rechterlijke macht en van de Raad van State, hebben dezelfde bezorgdheid. Maar verduidelijking is vanzelfsprekend vereist. Wanneer een rechter over de overeenstemming van een nationale wet of van een decreet of ordonnantie met de Grondwet uitspraak doet en deze zodoende interpreteert, heeft de *grondwetgevende macht* onbetwistbaar het recht op haar beurt en anders te interpreteren. Dit zal zij vanzelfsprekend «in abstracto» en niet «in specie» doen. Wanneer een rechter beslist heeft over de overeenstemming van een decreet of een ordonnantie met de wet, aangenomen met toepassing van artikel 107^{quater} betreffende de machten van de gewesten, zal de *nationale wetgever*, uitspraak doende met de gekwalificeerde meerderheid als in dit artikel bepaald, natuurlijk de macht hebben deze wet «in abstracto» anders te interpreteren.

«*Conflicten*» tussen de wet wederzijds, en «*decreten*» of «*ordonnantiën*» anderzijds, of tussen «*decreten*» en tussen «*ordonnantiën*» — Begrippen

30. Over het algemeen wordt het begrip «conflict» tussen «decreten» en wetten, tussen «decreten» van de cultuurraden, tussen «ordonnantiën» en wetten, aangewend. Men zou ook kunnen spreken van de «conflicten» tussen «ordonnantiën» van de gewesten en tussen «ordonnantiën» en decreten.

Artikel 59bis, § 8, van de Grondwet, de wet van 3 juli 1971 en het «pact» van 24 mei 1977 vermelden dit begrip. Men kan zich evenwel niet verhelen dat de term «conflicten» weinig adequaat is en zelfs verwarring kan stichten.

Een «conflict» tussen een wet en een decreet of een ordonnantie, of tussen decreten of nog tussen ordonnantiën, is aanwezig wanneer een wetsbepaling in strijd is met een bepaling van een decreet of van een ordonnantie. Er bestaat geen «conflict» wanneer een decreet of een ordonnantie een beslissing inhoudt die niet toekomt aan de cultuurraad (of later aan de raad van een gemeenschap) of aan de gewestraad, doch wel aan het Nationaal Parlement, dat evenwel niets heeft beslist. In dit geval is een decreet of een ordonnantie niet in «conflict» met een wet, maar is er machtsoverschrijding of een beweerde machtsoverschrijding.

Gewis, deze machtsoverschrijding kan aanleiding geven tot een *conflict* tussen de nationale overheid en de gemeenschaps- of gewestautoriteiten, evenals een rechtzoekende door een rechtsvordering of exceptie de «regelmaticheid» van de wet, het decreet of de ordonnantie zou kunnen betwisten en dus een «conflict» verwekken. Doch het gaat daar niet om een conflict *tussen* wet en decreet of ordonnantie, tussen decreet en ordonnantie of tussen decreten en tussen ordonnantiën. Er is gewoon *machtsoverschrijding*.

Overigens moet rekening worden gehouden niet enkel met die zogeheten «conflicten» doch ook met de *non-conformiteit* o.a. van een decreet of van een ordonnantie met een grondwetsbepaling of met een bepaling van internationaal of Europees recht (recht van de *Europese Gemeenschappen*). In die gevallen kan er een conflict bestaan. Indien de wet, het decreet, de ordonnantie met deze bepalingen niet in overeenstemming zijn, spreken zij ze tegen.

Evenzo mogen het decreet en de ordonnantie de wetten van de nationale overheid of de algemene rechtsbeginselen niet schenden.

Voorzeker zal de gemeenschap of het gewest, als zij een dergelijke wet niet naleeft, meestal een machtsoverschrijding begaan²¹⁸, door «betreding» van het domein dat de wet is voorbehouden. Ongetwifteld zou men ook kunnen spreken van machtsoverschrijding als een gemeenschap of een gewest een algemeen rechtsbeginsel schendt. Al deze beginselen worden nochtans niet eenvoudig of alleen uit de wet afgeleid.

Men zal m.i. niet betwisten, dat de gemeenschappen en de gewesten deze beginselen, die in het rechtstelsel van geheel België gemeenschappelijke beginselen moeten blijven, niet zullen mogen schenden.

De bevoegde jurisdictionele instantie zal zich dus niet alleen hebben uit te spreken over de zogeheten «conflicten» waarop over het algemeen acht wordt geslagen (tussen wetten en decreten en ordonnantiën ...), maar ook o.m. over de conformiteit van de wetten, decreten en ordonnantiën met het internationaal en Europees recht, over de conformiteit van de decreten en ordonnantiën met de Grondwet en met de algemene rechtsbeginselen. Het spreekt vanzelf dat zij bovendien uitspraak zal moeten doen nopens de conformiteit van de beslissingen van de «executieven» der gemeenschappen en gewesten en de «subgewestelijke entiteiten», met de Grondwet, het internationaal en Europees recht, met de wet, decreten of ordonnantiën.

Artikel 107 van de Grondwet — Toepassing van een algemeen beginsel

34. Men denkt aan artikel 107 van de Grondwet en het «pact» van 24 mei 1977 zegt: «In het overgangsstelsel [dus vóór een herziening van de Grondwet] (...) zullen de ordonnantiën onder de toepassing vallen van artikel 107 van de Grondwet.»

Een eerste opmerking: het staat natuurlijk niet aan een wet te beslissen welke draagwijdte een

²¹⁸ Zie, betreffende een geval waarin een koninklijk besluit van bijzondere machten (met toepassing van de wet van 31 maart 1967 genomen), hoewel in het kader blijvend van de machten welke aan de uitvoerende macht waren toegekend, niettemin een wet zou hebben kunnen schenden, Cass., 13 mei 1976, *Arr. Cass.*, 1976, 1020, inz. noot 2). Het begrip machtsoverschrijding had niettemin bij uitbreiding aangewend kunnen worden.

grondwetsbepaling, inzonderheid die van artikel 107, heeft en of derhalve de ordonnantiën der gewesten en de decreten der gemeenschappen onderworpen zijn of niet aan het toezicht inzake grondwettigheid en «wettigheid» als in deze bepaling bedoeld. Of deze wel dan niet van toepassing is op de verhoudingen tussen Grondwet en wetten enerzijds, en decreten en ordonnantiën anderzijds, zullen de hoven en rechtbanken en de Raad van State beslissen; dat is hun grondwettelijke opdracht.

De hoven en rechtbanken zullen noodzakelijk beslissen dat zij de plicht hebben toepassing te weigeren o.m. van: a) een decreet of een ordonnantie waarbij beslist is in een aangelegenheid die tot de nationale bevoegdheid behoort en waardoor dus de verdeling der bevoegdheden en machten tussen nationale overheden, enerzijds, en gemeenschappen en gewesten, anderzijds, *niet* in acht werd genomen; b) een decreet of een ordonnantie die een grondwetsbepaling of een bepaling van internationaal of Europees recht heeft geschonden; c) een decreet of een ordonnantie die een algemeen rechtsbeginsel (zie hierboven) heeft miskend; d) een beslissing van een gemeenschaps- of gewestexecutieve of een «subgewestelijke entiteit» die een machtsoverschrijding zou hebben begaan of anderszins o.m. het internationaal of Europees recht of de Grondwet zou hebben geschonden.

Gewis zijn deze diverse gevallen van «onregelmatigheid» of «onwettigheid» niet uitdrukkelijk vermeld in artikel 107 van de Grondwet. Maar deze bepaling is slechts de toepassing op *een bijzonder geval* van een meer algemeen beginsel: de niet-naleving van *de wet* door de executieve overheden, waar onze grondwetgevers bijzonder bezorgd om waren, wegens de historische precedents en de ondervinding opgedaan door de praktijken die door instellingen van andere landen werden gedoogd. Onze grondwetgevers hebben dan ook in onze fundamentele wet doelbewust een bepaling ingevoerd waarbij de hoven en rechtbanken *uitdrukkelijk en plechtig* wordt verzocht toepassing van de met de wetten strijdige algemene, provinciale en plaatselijke besluiten en verordeningen te weigeren.

Dat het in dit artikel 107 slechts gaat om een bijzondere toepassing van een meer algemeen beginsel, nl. dat geen toepassing mag worden gemaakt van een beslissing, o.m. een norm, die een bepaling van hogere hiërarchische rang schendt of die de uit te oefenen machten en bevoegdheden te buiten gaat, blijkt trouwens uit de jurisprudentie en de doctrine die zulks zo niet uitdrukkelijk, dan toch impliciet doch zeker leren. Aldus weigeren de hoven en rechtbanken toepassing — en de rechtsleer betwist niet dat dit hun plicht is — van: a) een besluit, een verordening, een administratieve beslissing die met de Grondwet niet overeenstemmen; b) een besluit, een verordening, een administratieve beslissing, die een decreet van een cultuurraad schenden; c) een

ministerieel besluit of een andere verordening die met de Grondwet niet overeenstemmen; d) een individueel koninklijk besluit dat een reglementair koninklijk besluit niet in acht neemt²¹⁹; e) een koninklijk of ministerieel besluit, een provincie- of gemeenteverordening, een administratieve beslissing die een algemeen rechtsbeginsel schenden; f) een wet, een besluit, een verordening, een beslissing die in strijd zijn met het internationaal of Europees recht.

Hoeft eraan herinnerd te worden, dat het Hof van Cassatie en de Raad van State onderscheidenlijk arresten en vonnissen of administratieve contentieuze beslissingen vernietigen wegens schending van de Grondwet of van het internationaal en Europees recht?

Noch Nederland noch Frankrijk bezitten in hun Grondwet een bepaling betreffende het toetsingsrecht. Dat belet niet dat, met toepassing van bedoeld algemeen principe, in het eerstgenoemd land alle rechterlijke instanties, en inzonderheid die van de rechterlijke macht, en in het tweede, hoofdzakelijk de «administratieve» rechtscolleges en ook de strafrechtshoven en -rechtbanken de zoëven besproken toetsing van de «wettigheid» of de regelmatigheid verrichten²²⁰. Een rechter mag en moet nagaan of een besluit (een decreet in Frankrijk) of een administratieve handeling geen hogere rechtsregel in de hiërarchie van de normen schendt dan wel of er geen machtsoverschrijding is geweest: het zoëven aangevoerde algemeen beginsel verplicht daartoe zowel in deze landen als bij ons en elders²²¹.

Ik heb tot nog toe m.b.t. de opdracht van de rechter geen gewag gemaakt van de niet-overeenstemming van *een wet van de nationale wetgevende macht* met de Grondwet i.h.a., met het internationaal recht of met de bijzondere bepalingen van de Grondwet (die men in de toekomst wil vaststellen bij een grondwetsherziening betreffende de gewestvorming) en van de wetten overeenkomstig artikel 107^{quater} aangenomen tot vaststelling van de domeinen van de respectieve machten en bevoegdheden van de nationale overheden en de gemeenschappen en gewesten.

Mag ik mij nogmaals veroorloven, thans niet stil te staan bij het probleem van de jurisdictionele toetsing van de conformiteit van de wetten met de Grondwet: ik heb immers niet de bedoeling controverses

²¹⁹ Meestal voert men in dit opzicht het beginsel «patere legem quam ipse fecisti» aan; dit beginsel is echter slechts een bijzondere toepassing van het meer algemene beginsel waarover het hier gaat.

²²⁰ In Nederland verplicht een grondwetsbepaling sinds de grondwetsherzieningen van 1953 en 1956 de rechter uitdrukkelijk de nationale bepalingen — met inbegrip van de wetten — die in strijd zijn met de regels van het internationaal recht niet toe te passen.

²²¹ Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft in zijn arresten van 13 juni 1958 (zaak 9/56 en 10/56, *Verz.*, 1958) overwogen, dat de exceptie van onwettelijkheid een algemeen rechtsbeginsel vormt dat voor de rechter verbindend is ook bij afwezigheid van een schriftelijke bepaling.

aan te wakkeren, maar integendeel oplossingen voor te stellen, waarmee een ieder kan instemmen, voor de nieuwe problemen welke de gewestvorming doet ontstaan.

Niemand zal ernstig betwisten²²², dat, wanneer de hoven en rechtbanken en de Raad van State of een ander rechtscollege zich zullen moeten uitspreken over de conformiteit van een beslissing van de gemeenschapsraden en de gewestraden, met de (toekomstige) grondwettelijke en wettelijke regels (genomen op grond van artikel 107^{quater}), de ene en de andere m.b.t. de verdeling van de machten en bevoegdheden, zij dit noodzakelijk ook zullen moeten doen voor de wetten van de wetgevende macht. Dit niet aannemen zou een «enrichtingstoezicht» in het leven roepen, de gemeenschappen en de gewesten in een onaanvaardbare ondergeschikte positie plaatsen en een blijvend gevaar doen ontstaan dat het evenwicht tussen de nationale macht en de gemeenschaps- en gewestautoriteiten verbroken wordt^{222, 223}.

De toetsing van de conformiteit van de wetten met het internationaal recht en inzonderheid het Europees gemeenschapsrecht wordt in ons land sinds 1971 uitgeoefend door de hoven en rechtbanken alsmede door de Raad van State, zoals dit ook in andere landen van de Europese Gemeenschappen geschiedt.

Preventief toezicht bij wege van beslissingen, adviezen of beide? — Toezicht, a posteriori, en o.m. «abstract» en «concreet» of alleen «concreet» toezicht?

Bepaalde van deze vragen blijven open.

35. In elk geval wordt niet betwist dat toezicht a posteriori door een gerecht vereist is.

Preventief toezicht bij wege van een beslissing?

Het «pact» maakt gewag van een «procedure tot voorkoming van conflicten tussen de gewesten». Ridder de Stexhe is van oordeel, dat een preventieve procedure van kapitaal belang is²²⁴ en professor P. de Visscher schrijft dat het Franse voorbeeld het

overwegen waard is²²⁵. Men weet dat de Franse Grondwet de «Conseil constitutionnel» ermee belast de constitutionaliteit o.a. van de door de wetgevende kamers aangenomen teksten te controleren en dat, als deze raad vaststelt dat zij met de Grondwet niet overeenstemmen, zij niet «afgekondigd» mogen worden.

Onze wet van 3 juli 1971 bepaalt in artikel 11: «Indien, volgens het advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State, een *voorontwerp* of *voorstel* van decreet of een amendement op een ontwerp of voorstel van decreet de bevoegdheid van de cultuurraad te buiten gaat, kan de betwiste bepaling slechts na een gunstig besluit van de wetgevende kamers door de betrokken cultuurraad worden aangenomen.»

Men zal zich afvragen, of het met de aard zelf van onze nationale wetgevende macht en met de soevereiniteit die men blijkbaar wil toekennen aan de gemeenschaps- en gewestraden verenigbaar zou zijn, dat deze macht en deze raden zouden kunnen worden verhinderd hun verantwoordelijkheden op te nemen ten gevolge van een beslissing van enige rechter. Er kan geen sprake zijn van een preventieve «censuur», maar wel van eventueel optreden a posteriori van een rechter. Aan dit beginsel zijn wij gehecht (voor het bij artikel 11 van de wet van 3 juli 1971 ingevoerde stelsel was wellicht iets te zeggen omdat de leden van de cultuurraden deel uitmaken van de wetgevende kamers).

Preventief toezicht bij wege van adviezen van de Raad van State? Natuurlijk ja. Er hoeft niets bijzonders te worden bepaald voor de «nationale» wetsontwerpen en -voorstellen. De wijze waarop dergelijke adviezen m.b.t. de ontwerpen en voorstellen van decreten (na de grondwetsherziening) en van ordonnantiën eventueel zouden worden uitgebracht, dient te worden onderzocht.

«Abstract» toezicht a posteriori. Men stelt dit toezicht tegenover het toezicht dat plaatsheeft *ter gelegenheid van* het onderzoek van een zaak die aan een gerecht wordt voorgelegd. *Tot staving* van een vordering, een verweer of een exceptie, voert een «partij» aan of werpt zij op dat o.m. een norm — een wet, een decreet of een ordonnantie — een andere hogere norm heeft geschonden of, inzonderheid, door machtsoverschrijding is aangetast. Het gerecht moet dan toezicht «*in concreto*» uitoefenen.

In een federale of regionale organisatie kan het ook noodzakelijk geacht worden, dat een wetgevende of uitvoerende overheid in staat is een rechter te verzoeken zich hoofdzakelijk, ja zelfs uitsluitend (d.w.z. als hem geen andere vraag is voorgelegd) uit te spreken over de «regelmaticheid» van een federale (nationale) wet, van een wet van een lid-staat of van

²²² Zie de verklaring van senator ridder DE STEXHE voor de Senaat, op 14 juni 1977, aangehaald in nr. 32 (zie inz. *Parl. Hand.*, van dezelfde dag, blz. 150).

²²³ In Nederland en in Frankrijk is zulke toetsing uitgesloten wegens stellige grondwetsbepalingen die wij niet hebben. Artikel 131, tweede lid, van de Nederlandse Grondwet bepaalt: «De wetten zijn onschendbaar.» De artikelen 61 en 62 van de Franse Grondwet verlenen aan de «Conseil Constitutionnel» de opdracht een preventieve toetsing van de grondwettigheid van de wetten te verrichten. Overigens zijn in Nederland en in Frankrijk de normatieve attributies niet verdeeld tussen een nationale autoriteit en gewestelijke autoriteiten.

²²⁴ «La procédure préventive est capitale, car elle doit permettre d'étouffer dans l'oeuf les germes d'excès de pouvoir; avant que les conseils régionaux n'aient pris leur décision définitive, au risque de provoquer des réactions passionnelles contre ce qui pourrait apparaître comme une violation de l'autonomie régionale» (*Parl. Hand.*, Senaat, 14 juni 1977, blz. 100).

²²⁵ «La sauvegarde de la suprématie de la Constitution», *loc. cit.*, p. 98.

een regio. Dit is het *abstracte* toezicht op de normen. Artikel 93, § 2, van de fundamentele wet der Duitse Bondsrepubliek staat aan de Bondsregering, de regeringen van de Länder en een aantal leden van de Bondsdag toe een rechter te verzoeken een uitspraak te geven over de grondwettigheid van een bondswet of van een wet van een Land.

Deze procedure maakt het mogelijk conflicten tussen nationale en «gewestelijke» machten over de bevoegde niet-«regelmaticheid» van hun beslissingen te beëindigen.

Onze wetgever zal oordelen, of er geen bevoegdheid behoort te worden toegekend aan een rechter — m.i. zou dit de *Raad van State* moeten zijn — om uitspraak te doen bij wege van een «abstract toezicht» op verzoek van een, naar gelang van het geval, gemeenschaps- of gewestautoriteit, over o.a. de overeenstemming van een wet met grondwets- en wetbepalingen die de bevoegdheden tussen de nationale overheid en de gemeenschaps- en gewestautoriteiten verdeeld hebben en op verzoek van een nationale autoriteit over de overeenstemming van een «decreet» of een «ordonnantie» met diezelfde bepalingen.

Bevoegdheid van een «Arbitragehof», van een Constitutioneel Hof, van een ander buitengewoon rechtscollege of van de hoven en rechtbanken der rechterlijke macht en van de Raad van State

36. Het «pact» alsmede de regering stellen de oprichting voor van een arbitragehof «dat rechtsgeleerden en personen met politieke ervaring omvat».

Het begrip «arbitragehof» lijkt mij weinig adequaat, des te meer daar het tot verwarring kan leiden.

«Arbitragehof» of «arbitragegerecht» is de benaming die meestal wordt gegeven aan een instelling die o.m. in *statenbonden* (zie dit begrip hiervoren in nr. 26) uitsluitend tussen staten gerezen conflicten moet beslechten²²⁶ of die in het privaatrecht uitspraak kan doen niet enkel op grond van rechtsregels, doch ook op grond van de billijkheid (?), van wat behoorlijk is, opportuun lijkt.

Zodra de gewestelijke organisatie, voorlopige of definitieve, werkelijkheid zal worden, zal een rechter noodzakelijk moeten beslissen over de «onregelmaticheid» van een decreet, een ordonnantie of een wet, welke zal kunnen worden aangevoerd in onverschillig welk geschil tussen een particulier en enige

autoriteit, tussen particulieren of tussen autoriteiten. Het gaat dus niet om geschillen tussen Staten of uitsluitend om geschillen tussen de Staat en gewesten of gemeenschappen.

Er kan overigens geen sprake van zijn de rechter die bevoegd zal wezen voor de hier onderzochte vraagstukken, de mogelijkheid te geven uitspraak te doen op grond van zijn persoonlijke overtuiging betreffende hetgeen «behoorlijk» is (beslissen naar billijkheid!) of op grond van nieuwe politieke opties betreffende de verdeling der machten en bevoegdheden; hij moet uitspraak doen op grond van de nationale wilsbeslissing.

Maar de titel of de benaming van het gerecht dat men bevoegd wil verklaren om over de bewuste vraagstukken te beslissen doet weinig ter zake. Het «pact» en de regering stellen de oprichting voor van een buitengewoon gerecht, samengesteld, in een zekere mate althans, zoals de «Constitutioneel Hof» genaamde rechtscolleges in de Duitse Bondsrepubliek, Italië en Oostenrijk.

In tegenstelling tot hetgeen vrij vaak wordt geschreven²²⁷ of beweerd, bestaan dergelijke constitutionele hoven niet in alle Federale Staten.

Zeer dikwijls worden de gewone rechtscolleges belast met de toetsing van de grondwettelijkheid van de wetten en, in de federale staten, met het toezicht op de inachtneming van de verdeling van de machten en bevoegdheden tussen de federale machten enerzijds, en de lid-staten, anderzijds²²⁸.

Waarom willen sommige politici en ook juristen een dergelijk buitengewoon gerecht — een Constitutioneel Hof — oprichten dat een zo ongewone samenstelling heeft: rechtsgeleerden, magistraten, hetzij beroepshalve of niet, en politici of «personen met politieke ervaring» (zie het «pact»)? Waarom dan ook de bevoegdheid inzake beslechting van de kwetsieuze vragen niet verder te laten berusten bij de gewone rechtbanken of meer i.h.a. bij de beroepsmagistraten?

Men doet gelden dat de magistraten niet de vereiste politieke ervaring hebben en dat deze vragen hoofdzakelijk van politieke aard zijn.

²²⁷ «La procédure relative aux conflits devra (...) en attendant que soient mis au point les textes créant une Cour Constitutionnelle du genre de celles qui existent dans tous les Etats fédéraux» (A. LAGASSE, F.D.F.-senator, «Le grand Virage», *Le Soir*, 13 juli 1977).

²²⁸ Dit is het geval o.a. in de volgende landen: Australië, Brazilië, Birma, Denemarken en Noorwegen (in deze twee landen is er evenwel geen beslissing geweest waarbij een wet niet conform met de Grondwet werd verklaard), Egypte, de Verenigde Staten van Noord-Amerika, Ierland, IJsland, Japan, Mexico, Pakistan, de Filipijnen. Raadpl.: a) «Parliaments — A comparative study of the structures and functioning of Representative Institutions in forty-five Countries», Inter-Parliamentary Union, Cassel and Company Ltd.; b) F. DUMON, «De toetsing van de wet aan de Grondwet», Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, *Jaarboek 1967*, blz. 32, en *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen*, 1968, 136.

²²⁶ a) Arbitragehof dat zetelt te Den Haag; b) «Cour arbitrale de la Communauté franco-afro-malgache» (raadpl. F. DUMON, *La Communauté franco-afro-malgache*, Institut de Sociologie, Solvay, blz. 44-46 en 52-54); c) Arbitraal college van de Benelux Economische Unie; d) het «Arbitragehof van de Associatie van de E.E.G. met de Afrikaanse Staten en Madagaskar», opgericht bij de Overeenkomst, te Yaoundé ondertekend op 29 juli 1969 en goedgekeurd bij de wet van 15 juli 1970 (*Staatsblad*, 25 december 1970).

Ik antwoord dadelijk, dat deze «politieke ervaring» — waarvan de natuur nog nader omschreven zou moeten worden — mij waarlijk niet vereist lijkt, en zelfs niet gewenst voor magistraten, ook al zouden zij geroepen zijn om over die vragen uitspraak te doen.

Waarom zouden die vragen «hoofdzakelijk van politieke aard» zijn? Dit is niet meer dan een vaak gehoorde uitlating waarvan het fundament nog gepreciseerd en vooral verantwoord dient te worden.

Beslissen of een wet zich op het domein heeft gegeven of niet dat door *regels tot verdeling* van de machten en bevoegdheden is voorbehouden aan de gemeenschappen of aan de gewesten, dan wel of deze een beslissing hebben genomen welke door diezelfde regels aan de nationale wetgever is voorbehouden, of nog of een «decreet» of een «ordonnantie» al dan niet in overeenstemming is met de grondwetsregels, zoals die welke betrekking hebben op de individuele vrijheid, de persvrijheid, vrijheid van vergadering, van vereniging ... de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken (artt. 92 en 93), is niet een politieke maar wel een uitsluitend juridische beslissing.

De politieke beslissing is die welke het gevolg of het resultaat is van een keuze, een optie die niet aan regels gebonden zijn — met inachtneming evenwel van zekere door deze regels gestelde verbodsbepalingen — of die regels wijzigen of opheffen.

De juridische beslissing is die welke steunt op regels, welke deze nakomt en toepast, zelfs indien degenen die de beslissing nemen die regels niet beamen en wensen dat zij anders zouden zijn.

Wanneer de rechter zal te beslissen hebben of een gemeenschapsraad of gewestraad op het nationaal domein is getreden of omgekeerd, zal hij natuurlijk zijn uitspraak niet kunnen baseren op hetgeen volgens hem de aard en de omvang van de machten en bevoegdheden van de Staat en van de gemeenschappen of gewesten moet zijn, wat een politieke beslissing zou wezen, maar wel op hetgeen de door de Natie vastgestelde regels (Grondwet, wetten aangenomen met toepassing van de Grondwet, art. 107^{quater}) gebieden, wat een uitsluitend juridische beslissing is.

Wanneer een rechter beslist, dat een koninklijk of ministerieel besluit, een provincie- of gemeenteverordening, wegens niet-overeenstemming met de wet of de Grondwet niet zal worden toegepast, velt hij dan een politieke uitspraak? Neemt hij een politieke beslissing wanneer hij uitspraak doet over geschillen inzake de attributies die bij de wet van 26 juli 1971 aan de agglomeraties van gemeenten werden overgedragen?²²⁹ Zulks werd nooit steekhoudend beweerd.

²²⁹ Zeer belangwekkend zijn de op dit stuk door de Raad van State gewezen arresten nr. 17.140 van 15 juli 1975, nr. 17.523 van 18 maart 1976, nr. 17.552 van 1 april 1976, nr. 17.705 van 10 juni 1976, nr. 17.750 van 29 juni 1976, nr. 18.150 van 3 maart 1977 en nr. 18.292 van 2 juni 1977.

Waarom zou de bewering dan steekhoudend zijn in zoverre zij de hier besproken problemen betreft?

De professionele rechter heeft de bekwaamheid om een juridische beslissing te nemen: de politicus, zonder jurisdictionele ervaring, heeft die veel minder. Rechtsregels uitleggen is een vaak kies en complex werk; dit zal inzonderheid het geval zijn t.a.v. de regels die de respectieve bevoegdheden en machten van de gemeenschappen, gewesten en nationale autoriteiten zullen vaststellen; deze regels zullen in hun geheel beschouwd en gecoördineerd moeten worden, rekening houdende o.m. met de grondwetsbepalingen en zij zullen moeten begrepen en toegepast worden zoals de opstellers ervan — geen rechters — het gewild hebben²³⁰.

Een nieuw rechtscollege met de bewuste opdrachten belasten, door het samen te stellen uit personen «met politieke ervaring», en door aldus de nadruk te leggen op het politieke karakter van de te nemen beslissingen, houdt een enorm gevaar in. Die instantie zal noodzakelijk van oordeel zijn dat het bekleed is met de last de regels op de verdeling der bevoegdheden en machten tussen de onderscheiden autoriteiten alsmede de grondwetsbepalingen vrijelijk en zoals zij het opportuun of dienstig zal achten te interpreteren.

Dat college zal zich aldus in de plaats van de grondwetgevende en de wetgevende macht stellen; het zal de door deze vastgestelde regels en principes wijzigen. De leden ervan zullen evenwel niet verantwoordelijk zijn voor de Natie, zoals de leden van de wetgevende kamers het zijn, of de leden van de gemeenschapsraden en gewestrazen het zullen zijn.

Onze fundamentele democratische beginselen zouden zodoende met voeten getreden worden²³¹.

Hoeft er ook aan herinnerd te worden, dat voor de oprichting van een constitutioneel hof of een arbitragehof, zoals het pact in het vooruitzicht stelt, een grondwetsherziening nodig zou zijn, en dat het dan

²³⁰ Met de sterkste nadruk moet erop worden gewezen, dat het absoluut noodzakelijk is dat in de loop van de parlementaire voorbereiding de zin en de draagwijdte van de bepalingen die de bevoegdheden en machten verdelen zo duidelijk als enigszins mogelijk aangegeven worden. Het voorafgaand advies dat de Raad van State bij het wetsontwerp te geven heeft zal eveneens zeer nuttig kunnen blijken.

²³¹ De vaak ondoordachte ingenomenheid met de oprichting van een constitutioneel hof kan op dwaalwegen en naar avonturen leiden. Zo stellen JACQUES TOINT, stedenbouwkundig ingenieur, JEAN RAES, die te Namen het departement economische sociologie leidt, en LUC MARÉCHAL, vorser bij hetzelfde departement, in hun werk *Une constitution fédérale pour la Belgique*, dat dit departement in 1976 bij de «Facultés de Namur» liet publiceren, voor artikel 90 van de Grondwet te wijzigen en voor de berechting van de ministers bevoegdheid toe te kennen aan een constitutioneel hof, samengesteld uit tien magistraten benoemd uit een dubbeltal, voorgedragen door de Senaat (zie blz. 100 en 104). Het kan niet betwist worden dat dit rechtscollege niet dezelfde waarborgen zou bieden als het Hof van Cassatie, thans aangewezen door artikel 90. Wij wijzen er ook op dat dit werk voorstelt artikel 107 van de Grondwet af te schaffen: «Il n'a plus de raison d'être puisqu'il appartient à la Cour constitutionnelle de trancher les divergences essentielles entre lois, décrets et ordonnances» (p. 110)!

ook helemaal uitgesloten is bedoeld hof te kunnen oprichten onder het stelsel van de gewestvorming die een overgangsstelsel wordt geheten?

Laten wij tenslotte beklemtonen dat, wanneer men de instelling van een bijzonder gerecht voorstelt, men de uitgebreidheid over het hoofd ziet van het zo gemakkelijk ingeroepen begrip «conflicten» (zie nr. 33 supra). Werd dit gerecht met het oplossen van alle bedoelde conflicten belast, met verplichting voor de rechter zijn uitspraak te verdagen, dan zouden de procedures aanzienlijk verzwaaard, zo al niet lamgelegd worden. Werd er echter onder die «conflicten» een keuze gemaakt, dan zou men meteen toegeven dat het niet nodig is het gerecht in te stellen, aangezien men aldus zou aannemen dat de gewone gerechten evengoed over zulke vragen uitspraak kunnen doen.

Besluiten in verband met het «overgangsstelsel»

37. Thans mogen alleen de hoven en rechtbanken van de rechterlijke macht en de administratieve rechtscolleges, inzonderheid de Raad van State, elk op zijn eigen gebied binnen de uitoefening van een concreet toezicht op normen en andere beslissingen (zie het begrip hiervoor, nr. 34) zich uitspreken over de overeenstemming van een wet, een «decreet» of een ordonnantie met de regels op de verdeling van attributies die zullen worden beslist met toepassing van artikel 107^{quater} en over de andere hierboven vermelde «conflicten».

Een wet die dienaangaande bevoegdheid zou verlenen aan enig nieuw rechtscollege — arbitragehof, constitutioneel hof — en die de bevoegdheid der hoven en rechtbanken zou uitsluiten ten voordele van bedoeld hof of van de afdeling bevoegdheidsconflicten van de Raad van State zou in strijd zijn met onze Grondwet.

Een dergelijke wet zou, overigens, een «jurisdictioneel» stelsel in het leven roepen dat niet de waarborgen van het gemeenrechtelijk regime zou bieden. Ik heb getracht dit aan te tonen.

Het zou zeker wijs zijn te vermijden dat onverschillig welk gerecht uitspraak zou kunnen doen over de kwestie van «onwettigheid» of «onregelmatigheid», o.m. hieruit afgeleid dat een nationale of gewestelijke autoriteit een beslissing zou hebben genomen op een gebied dat niet onder haar valt, hoewel niet mag worden vergeten dat normaal een rechtsmiddel zou openstaan als een rechter dienaangaande beslist zou hebben.

Het is ook wenselijk te beschikken over een jurisdictioneel stelsel waardoor voor deze belangrijke problemen een enige of bijna enige en samenhangende rechtspraak tot stand kan komen.

Dit zou gemakkelijk bereikt kunnen worden zonder aan geheel ons traditioneel jurisdictioneel stelsel afbreuk te doen. Het zou voldoende zijn dat de wet een prejudiciële procedure instelt. Zij zou bepalen dat :

a) wanneer voor een rechtscollege van de rechterlijke macht of een ander rechtscollege waarvan de beslissingen, onder voorbehoud van de uitoefening van een eventueel recht van hoger beroep, aanleiding kunnen geven tot een voorziening in cassatie, een vraag wordt opgeworpen — hetzij door een partij, hetzij ambtshalve door de rechter — betreffende de overeenstemming van een wet, een decreet of een ordonnantie met de bepalingen van de wet tot verdeling van de machten en bevoegdheden of een vraag betreffende de overeenstemming o.m. van een decreet of een ordonnantie met de Grondwet, de procedure wordt opgeschort en de vraag wordt voorgelegd aan het Hof van Cassatie dat bij een prejudicieel arrest zal beslissen ;

b) wanneer een dergelijke vraag wordt opgeworpen voor een gerecht ²³² waarvan de beslissingen, onder voorbehoud van de uitoefening van een eventueel recht van hoger beroep, aanleiding kunnen geven tot een voorziening bij de Raad van State, deze Raad, na opschorting van de procedure, bij een prejudicieel arrest beslist.

Het spreekt vanzelf dat, wanneer de vraag rechtstreeks voor het Hof van Cassatie of de Raad van State zou worden opgeworpen, deze colleges zelf uitspraak zouden doen, zonder prejudiciële procedure.

Het zou wijs zijn hierbij bovendien te kijken naar de prejudiciële uitleggingsprocedures die bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en het Benelux-Gerechtshof gevolgd worden, in zoverre daarin de lid-staten, de Raad van Ministers en de Commissie memories vermogen in te dienen waarin zij hun mening uiteenzetten over de aan het rechtscollege voorgelegde vraag van uitleg. De wet zou dus kunnen beslissen dat voor het Hof van Cassatie en de Raad van State de nationale autoriteiten en de autoriteiten der gemeenschappen of gewesten die zij aanduidt, ertoe gemachtigd zijn een memorie in te dienen.

Evenwel mogen niet uit het oog worden verloren de bepalingen van de artikelen 14 tot 21 van de wet van 3 juli 1971 waarbij een bijzondere prejudiciële procedure in verband met de «conflicten» tussen wetten en decreten en tussen decreten wordt geregeld.

Het is natuurlijk onmogelijk twee prejudiciële procedures te laten bestaan, des te meer daar zij niet alleen een waar jurisdictioneel imbroglio zouden scheppen maar zelfs op impasses zouden uitlopen, bv. wanneer zou worden beweerd dat een ordonnan-

²³² Men zal zich kunnen afvragen of het begrip «gerecht» hier niet te eng is.

tie niet alleen het gebied van de wet doch ook dat van een decreet betreden heeft of dat een decreet gelegifereerd heeft in aangelegenheden die tot de bevoegdheid van een gewest behoren.

Deze artikelen 14 tot 21 zouden dan ook moeten worden opgeheven. De wetgever is daartoe bij machte.

Ik heb hiervoor — in nr. 35 — gesproken van het «abstract toezicht» op de normen.

De wet zou kunnen beslissen dat dit toezicht door de Raad van State zal worden uitgeoefend; een dergelijke bevoegdheid komt immers aan dit hoog administratief gerechtcollege toe.

Het zal tenslotte ongetwijfeld nodig zijn te bepalen dat akten en reglementen van administratieve overheden, in de zin van artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, zijn de akten en reglementen van *andere* gewestelijke overheden dan de gewestraden. De natuur welke de opsteller van het «pact» en van de regeringsverklaring aan die raden willen verlenen sluit uit dat zij als zulke «administratieve overheden» kunnen worden beschouwd. Indien zij het moesten worden, dan zouden verscheidene hier te voren besproken problemen verdwijnen.

Maar er zal ongetwijfeld geredelijk aangenomen worden, dat het juridisch toezicht waarin die wetsbepaling voorziet geboden is t.a.v. de akten en reglementen van de andere gewestelijke overheden.

De beslissingen die aldus genomen zouden worden door de wetgever zouden niets veranderen aan de huidige bevoegdheid en machten van iedere rechter om uitspraak te doen over de andere «conflicten» die ik supra heb vermeld (zie nrs. 33 en 34), d.w.z. onder meer de overeenstemming van een wet, een decreet of een ordonnantie met het internationaal recht of het Europees gemeenschapsrecht. Het lijkt mij niet nodig voor deze gevallen de voorgestelde prejudiciële procedure te voeren.

Ik zal hier evenmin — om de reeds genoemde redenen — over het probleem van de jurisdictionele toetsing van de overeenstemming van een wet met de Grondwet handelen²³³.

²³³ Dat de jurisdictionele toetsing van de overeenstemming van de «decreten» en de «ordonnanties» met de Grondwet absoluut noodzakelijk is, valt natuurlijk niet te betwisten. Wij hebben er al op gewezen dat, indien een dergelijk toezicht niet bestond, de voorschriften van onze fundamentele wet iedere doeltreffendheid zouden verliezen en dat zij in elk geval voor zes verschillende interpretaties vatbaar zouden zijn.

Maar, is dit toezicht eenmaal onontbeerlijk, dan is het toezicht op de overeenstemming van de *wetten* met de Grondwet het insgelijks.

De hoofdzakelijk op gevoelsgronden rustende opwerpingen tegen een dergelijk toezicht zullen natuurlijk prijsgegeven moeten worden, want zonder dit toezicht zou er tussen de Staat enerzijds, en de gemeenschappen en de gewesten anderzijds, een verschil in behandeling postvatten dat niet te verenigen zou zijn met de gelijkheid die men tussen hen wil invoeren.

Overigens lijken deze opwerpingen aan sterkte in te boeten,

Conclusies over het definitief stelsel, d.w.z. na de voorgenomen grondwetsherziening

38. Om de redenen die ik zoëven heb gepoogd uiteen te zetten is de mening niet houdbaar dat de op te lossen vragen (d.w.z. de zogenoemde «conflicten» — zie het begrip hierboven) een «politiek karakter» hebben of noodzakelijk en adequaat moeten worden voorgelegd aan «personen met een politieke ervaring». Het zijn rechtsvragen.

Het jurisdictioneel stelsel dat tijdens de overgangperiode noodzakelijk zal zijn, zal dus gehandhaafd moeten worden. Er zal evenwel misschien nog iets moeten bijkomen van procedurele aard.

Het zou immers te vrezen zijn dat m.b.t. dezelfde vraag divergerende beslissingen zouden worden genomen door het Hof van Cassatie ener-, en de Raad van State anderzijds. Zulk gevaar is nochtans niet evident en tegenwoordig kunnen zulke divergenties bestaan nopens de uitlegging van de wetten en besluiten of de overeenstemming van de wetten, besluiten en verordeningen met het internationaal recht, of nog nopens de overeenstemming van de besluiten en verordeningen met de wetten en de Grondwet.

Hoe dan ook, zulke zorg is begrijpelijk, des te meer daar het vanzelfsprekend niet gezond zou wezen dat de «samenlopende» machten (nationale macht en organen der gemeenschappen of gewesten) zich ieder zouden kunnen beroepen op een ander arrest, wat de spanningen in stand zou houden.

Om hierop te antwoorden lijkt een oplossing zich op te dringen. Deze bestaat in de oprichting van een *gemengde kamer* samengesteld uit raadsheren in het Hof van Cassatie en staatsraden, die deel uitmaakt *zowel* van ons opperste rechtcollege *als* van het hoog administratief rechtcollege. Het Hof of de Raad zouden zich tot deze kamer kunnen wenden wanneer een van beide zich zou moeten uitspreken over een van de vragen van «overeenstemming» die bedoeld zijn in nr. 37, hetzij ingevolge een verzoek om een prejudicieel arrest, hetzij wanneer het probleem voor de eerste maal of rechtstreeks voor deze hoge rechtscolleges rijst — zelfs wanneer de Raad van State zijn «abstract» toezicht (zie nr. 35 supra)

aangezien velen thans aanvaarden de toetsing van de grondwettigheid van de wetten toe te vertrouwen aan een constitutioneel hof, en wij hebben er zoëven op gewezen hoezeer een dergelijk toezicht door de hoven en rechtbanken de beslissingen en verantwoordelijkheden van de nationale vertegenwoordiging vrijwaart, terwijl het toezicht door een constitutioneel hof ertoe strekt «rechters» in de plaats van deze vertegenwoordiging te stellen.

Tenslotte moet worden benadrukt, dat het uiterst zelden voorkomt dat men kan beweren en beweert dat een wet niet overeenstemt met de Grondwet. Een overvloedige doctrine heeft verklaard dat het Hof van Cassatie door de arresten van 3 mei en 24 juni 1974 de grondwettigheid van een wet getoetst had. Sinds die arresten is slechts tweemaal — en zonder de minste grond — voor het Hof betoogd dat een wet de Grondwet schond.

zou uitoefenen — en een risico voor divergerende beslissingen zou kunnen bestaan.

Deze oplossing zou ontegensprekelijk het voordeel bieden dat er niet *nog een* nieuw rechtscollege zou moeten worden ingesteld, wat de rechtsbedeling ingewikkelder en zwaarder zou maken, ten koste van haar cohesie en doeltreffendheid, en ook — wat niet te verwaarlozen is — dat er geen nieuwe diensten opgericht, een talrijk hulppersoneel benoemd en nieuwe lokalen ingericht zouden moeten worden.

Deze oplossing wijkt ongetwijfeld af van de voorstellen van het «pact», doch zij eerbiedigt de geest ervan, zoals wenselijk is, en kan meteen een oplossing vormen voor de huidige jurisdictionele problemen die de gewestelijke organisatie doet rijzen.

Sommigen zouden evenwel kunnen denken dat de oprichting van een nieuw rechtscollege, een constitutioneel hof (door het «pact» arbitragehof genoemd), nodig is om mogelijk te maken, zoals in de Duitse Bondsrepubliek en in Italië waar constitutionele hoven bestaan, dat wetten, decreten en ordonnantiën niet alleen «niet in overeenstemming met . . . », doch ook *ex tunc* of *ex nunc* ²³⁴ nietig verklaard kunnen worden of zelfs dat de jurisdictionele beslissing de waarde of kracht van wet bezit, eventueel met retroactiviteit.

In het «pact» en de regeringsverklaring wordt hieromtrent niets gezegd ²³⁵. Het is echter duidelijk, dat het niemand zou invallen te beweren dat een aan een rechtscollege toegekende bevoegdheid tot nietigverklaring meer dan enige andere bevoegdheid vereist of wettigt dat het samengesteld zou zijn uit personen «met politieke ervaring».

Nietigverklaring van wetten brengt meer problemen, verwikkelingen en moeilijkheden mee dan gunstige gevolgen. De in de Duitse Bondsrepubliek en in Italië opgedane ervaringen leveren, meen ik, hiervan het bewijs. Het strookt trouwens niet met de aard van een jurisdictionele beslissing dat zij de waarde of kracht van een wet heeft, en het is in elk geval niet te verenigen met *onze regels en tradities* van parlementaire democratie dat rechters beslissingen van soevereine vergaderingen, waarvan de leden door de Natie werden verkozen, nietig kunnen verklaren. Zelfs de wet van 3 juli 1971 is die weg niet opgegaan.

Voldoende is dat het Hof van Cassatie of de Raad van State, eventueel in een «gemengde kamer» uitspraak doende, beslissen dat een wet, een decreet of een ordonnantie «in overeenstemming is ...» of «niet in overeenstemming is ...», wat het rechtscollege dat de prejudiciële vraag heeft gesteld verplicht in het eerste geval de norm of het besluit waarvan de «regelmaticheid» werd betwist toe te passen en in het tweede geval de toepassing ervan te weigeren.

Het, theoretisch *betrekkelijk*, gezag van de jurisprudentie volstaat. Het verschil, wat het gezag der jurisprudentie betreft, tussen het stelsel van de «Common Law»-landen en het onze is meer theoretisch dan reëel; het ligt vooral in de nuances. Ons stelsel vertoont in elk geval de ontegensprekelijke voordelen dat het soepel is en inzonderheid dat de jurisprudentie kan worden herzien. De burgers, de autoriteiten en i.h.b. de hoven en rechtbanken leggen zich normaal bij de jurisprudentie van de hoge rechtscolleges neer.

Laten wij dus terugkeren naar de suggestie een «gemengde kamer» in te stellen.

Haar oprichting zou, zoals wij gezegd hebben, enkel verantwoord zijn door de zorg schadelijke divergenties in de rechtspraak te voorkomen.

De ervaring die zal worden opgedaan in de overgangperiode, tijdens welke zulke instelling constitutioneel niet zal mogen worden opgericht, zal meehelpen om te oordelen of zij nodig zal wezen.

Was dit het geval, dan zou ter gelegenheid van de thans overwogen grondwetsherziening *in het gedeelte van de Grondwet dat op de gewestvorming betrekking heeft* een nieuw artikel ingevoegd kunnen worden dat enkel zou bepalen dat, om de eenheid van de bedoelde jurisprudenties mede te bewerkstelligen, in het Hof van Cassatie en de Raad van State een kamer wordt ingesteld, bestaande uit raadsheren en staatsraden, die door elk dier colleges in hun boezem worden verkozen.

Na de invoeging van zulke bepaling in de Grondwet zouden er nog maar weinig aanvullende wetsbepalingen nodig zijn. Daar de gemengde kamer zowel van het Hof van Cassatie als van de Raad van State deel zou uitmaken zouden de zaken daarvoor noodzakelijkerwijs behandeld worden met aanwending van de rechtspleging voorgeschreven hetzij voor het Hof of voor de Raad, al naar gelang de zaak door het ene of het andere college naar haar wordt verwezen. In de «gemengde kamer» zouden natuurlijk de procedurebepalingen worden toegepast die tijdens de «overgangperiode» in werking zouden zijn gesteld en waarvoor, zoals ik heb voorgesteld, prejudiciële procedures van uitlegging van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en van het Benelux-Gerechtshof als model zouden zijn genomen.

²³⁴ In de Duitse Bondsrepubliek o.a. zijn de gevallen waarin het Constitutioneel Hof beslist dat een wet niet ongrondwettig is talrijker dan die waarin het de nietigverklaring uitspreekt.

Het is zeer waarschijnlijk en wenselijk dat evenzo ten onzent de niet-overeenstemmendverklaringen ook uitzonderingen zullen zijn. In deze gevallen bestaat er geen probleem inzake nietigverklaring.

²³⁵ De h. BASCOUR had gevraagd of de decreten en ordonnantiën door het «Arbitragehof» zouden moeten worden nietigverklaard. Hij kreeg geen antwoord (*Parl. Hand., Senaat*, 14 juni 1977, blz. 124).

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 24 MAART 1977

Eerste voorzitter : ridder Rutsaert

Raadsheer-rapporteur : de h. Meeüs

Procureur-generaal : de h. Delange

Advocaten : mrs. Van Ryn en Bayart

Vennootschap—Vereffening—1. Burgerlijke vennootschap met handelsvorm—Gelijkheid tussen de niet bevoorrechte schuldeisers—2. Individuele rechtsvordering van een schuldeiser tot vaststelling van zijn schuldvordering—Verzet van de vereffenaar tegen daden van tenuitvoerlegging die de rechten van de andere schuldeisers schaden.

1. *De dwingende tekst van art. 184 Vennootschapswet impliceert dat, afgezien van de rechten van de bevoorrechte schuldeisers, gelijkheid moet heersen bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen onder de schuldeisers wier schuldvordering ontstaan is vóór de invereffeningstelling van de vennootschap (ten deze een burgerlijke vennootschap met handelsvorm). Vanaf deze invereffeningstelling zijn de rechten van deze schuldeisers onderling onherroepelijk vastgelegd.*

2. *Voor de schuldeisers van een vennootschap in vereffening is het een verworven recht dat een afzonderlijke niet bevoorrechte schuldeiser geen groter aandeel uitbetaald krijgt dan zijzelf.*

Wanneer een van de schuldeisers een individuele rechtsvordering tegen de vennootschap instelt, met name ten einde zijn schuldvordering gerechtelijk te doen vaststellen, mag deze rechtsvordering niet leiden tot daden van tenuitvoerlegging waardoor de rechten van de andere schuldeisers zouden worden geschaad.

De rechter bij wie het verzet aanhangig is van een vennootschap in vereffening tegen de daden van tenuitvoerlegging van een niet bevoorrechte schuldeiser wiens schuldvordering ontstaan is vóór de invereffeningstelling, moet nagaan of deze daden de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden en, in zoverre, het verzet aan nemen.

N.V. Houillères unies du Bassin de Charleroi t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 20 mei 1975 door het Hof van Beroep te Bergen gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 184, 212, (dit laatste artikel gewijzigd bij de wet van 14 juni 1926) van de wetten op de handelsvennootschappen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 30 november 1935, 7, 8 van de hypotheekwet van 16 december 1851, 1395 en 1396 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest, na de vaststelling dat de schuldvordering van de verweerders een schuldvordering in de massa was en dat eiseres een burgerrechtelijke vennootschap is in de vorm van een handelsvennootschap, de vordering verwierpt die strekte tot schorsing van de door de verweerders aangevangen daden van gedwongen tenuitvoerlegging op het vermogen van de eisende vennootschap, zulks op grond

dat geen wettekst voorziet in de schorsing van de individuele vervolgingen tijdens de vereffening van een burgerrechtelijke vennootschap in de vorm van een handelsvennootschap, zelfs wanneer, zoals ten deze, die daden van tenuitvoerlegging andere schuldeisers kunnen schaden omdat de vennootschap onmogelijk kan instaan voor haar volledig passief,

terwijl, zoals eiseres bij conclusie betoogde, de ontbinding en de invereffeningstelling van een vennootschap in de vorm van een handelsvennootschap samenloop van haar niet-bevoorrechte schuldeisers doet ontstaan en tot gevolg heeft : 1° dat onder hen gelijkheid moet heersen, 2° dat vanaf de in vereffeningstelling hun rechten op onherroepelijke wijze worden vastgelegd en 3° dat, hoewel de niet-bevoorrechte schuldeisers het recht behouden hun schuldvorderingen gerechtelijk te laten vaststellen en zelfs de veroordeling van de vennootschap in vereffening te bekomen, zij nochtans de rechten van de andere niet-bevoorrechte schuldeisers niet mogen schaden door daden van tenuitvoerlegging tot volledige betaling van deze schuldvorderingen, zodat de vereffenaars zich dienen te verzetten tegen dergelijke daden van tenuitvoerlegging en dat dit verzet voor de rechter moet gebracht worden die bevoegd is om kennis te nemen van de moeilijkheden bij de tenuitvoerlegging van gerechtelijke beslissingen, dat wil zeggen de beslagrechter :

Overwegende dat uit de stukken van de rechtspleging volgt dat eiseres de verweerders voor de beslagrechter heeft gedaagd ten einde ontvankelijk en gegrond te doen verklaren haar verzet tegen het bevel dat de verweerders haar hadden betekend, alsmede tegen alle proceshandelingen die daaruit zouden kunnen voortvloeien ; dat eiseres tot staving van haar verzet aanvoerde dat zij, indien zij aan dit bevel moest voldoen, artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen niet in acht zou kunnen nemen, hetwelk impliceert dat de niet-bevoorrechte schuldeisers op gelijke wijze moeten behandeld worden ;

Overwegende dat het arrest erop wijst, enerzijds, dat eiseres betoogt dat zij onmogelijk een dividend kan vaststellen, niet enkel omdat zij slechts over een klein actief beschikt, doch vooral omdat zij gedurende veertig jaar aangesproken kan worden wegens mijnschade en, anderzijds, dat in haar geval geen faillietverklaring mogelijk is omdat zij een burgerrechtelijke vennootschap is ;

Overwegende dat aldus blijkt dat het verzet hierop steunde dat de daden van tenuitvoerlegging die de verweerders tegen eiseres zouden stellen, de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden ;

Overwegende dat het arrest de vordering niet gegrond verklaart omdat tijdens de vereffeningperiode van een burgerrechtelijke vennootschap in de vorm van een handelsvennootschap, geen enkele wettekst in de schorsing voorziet van de individuele vervolgingen, welke de schuldeisers kunnen instellen krachtens artikel 7 van de hypotheekwet van 16 december 1851 ;

Overwegende dat de dwingende tekst van artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen impliceert dat, afgezien van de rechten van de

bevoorrechte schuldeisers, gelijkheid moet heersen bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen tussen de schuldeisers, wier schuldvordering is ontstaan vóór de invereffeningstelling van de vennootschap; dat vanaf deze invereffeningstelling de rechten van deze schuldeisers onderling onherroepelijk zijn vastgelegd;

Dat hieruit volgt dat het voor de schuldeisers van een vennootschap in vereffening een verworven recht is dat een afzonderlijke niet-bevoorrechte schuldeiser geen groter aandeel uitbetaald krijgt dan zichzelf;

Overwegende dat wanneer een van de schuldeisers een individuele rechtsvordering tegen de vennootschap instelt, met name ten einde zijn schuldvordering gerechtelijk te doen vaststellen, deze rechtsvordering niet kan leiden tot daden van tenuitvoerlegging waardoor de rechten van de andere schuldeisers zouden worden geschaad;

Overwegende dat de rechter bij wie het verzet aanhangig is van een vennootschap in vereffening tegen de daden van tenuitvoerlegging van een niet-bevoorrechte schuldeiser wiens schuldvordering ontstaan is vóór de invereffeningstelling, moet nagaan of deze daden de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden en, in zoverre, het verzet aannemen;

Dat het arrest door het verzet niet gegrond te verklaren op grond van vorenvermelde redenen, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest;

Beveelt dat van dit arrest melding wordt gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan opdat daarover door de feiten-rechter wordt beslist;

Verwijst de zaak naar het Hof van beroep te Luik.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 24 MAART 1977

Eerste voorzitter: ridder Rutsaert

Raadsheer-rapporteur: de h. Meeüs

Procureur-generaal: de h. Delange

Advocaten: mrs. Van Ryn en Ansiaux

Vennootschap—Vereffening—1. Naamloze vennootschap—Gelijkheid tussen de niet-bevoorrechte schuldeisers—2. Onvoldoende actief—Interesten van een schuldvordering—Schorsing—Ten aanzien van de niet-bevoorrechte schuldeisers, niet van de schuldenaar.

1. De dwingende tekst van art. 184 Vennootschapswet impliceert dat, afgezien van de rechten van de bevoorrechte schuldeisers, gelijkheid moet heersen bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen onder de schuldeisers wier vordering ontstaan is vóór de invereffeningstelling van de vennootschap. Vanaf deze invereffeningstelling zijn de rechten van deze schuldeisers onderling onherroepelijk vastgelegd.

2. In de verhoudingen tussen deze niet-bevoorrechte

schuldeisers wordt voor de vaststelling van hun rechten onderling de loop van de interest van hun schuldvorderingen geschorst op de datum van de invereffeningstelling wegens de samenloop die deze doet ontstaan tussen die schuldeisers en om de gelijkmatige oplossing van de vereffening mogelijk te maken als het actief van de vennootschap geen betaling van de interest mogelijk maakt. Zoals inzake faillissement impliceert de gelijke behandeling van de niet-bevoorrechte schuldeisers het afsluiten van de rekeningen, met inbegrip van de rekening van de interest, bij de invereffeningstelling, opdat het bedrag van de schuldvorderingen die interest opbrengen, niet zou verhogen ten nadele van de schuldvorderingen die geen interest opbrengen, naar rato van de duur van de vereffening.

Het ophouden van de loop van de interest voor de bepaling van de rechten van de niet-bevoorrechte schuldeisers onderling impliceert niet dat ten aanzien van de schuldenaar de loop van de interest geschorst wordt.

N.V. Charbonnages du Morage t/ N.M.K.N.

Gelet op het bestreden arrest, op 6 november 1975 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 184 van de wetten op de handelsvennootschappen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 30 november 1935 (Titel IX van Boek I van het Wetboek van Koophandel), en 8 van de hypotheekwet van 16 december 1851 (Titel XVIII van Boek III van het Burgerlijk Wetboek),

doordat het arrest de rechtsvordering van verweerster gegrond verklaart tot betaling van de bedongen interesten op haar schuldvordering wegens de kredieten en voorschotten welke zij heeft verleend, en die na de datum van de bekendmaking van de in vereffeningstelling van eiseres (13 oktober 1961) vervallen zijn,

terwijl, zoals eiseres bij conclusie betoogde, de ontbinding en de in vereffeningstelling van een naamloze vennootschap samenloop van alle niet-bevoorrechte schuldeisers doet ontstaan en tot gevolg heeft dat gelijkheid moet heersen bij de verdeling onder hen van het maatschappelijk vermogen en dat vanaf het ogenblik van de in vereffeningstelling de rechten van die schuldeisers onderling op onherroepelijke wijze worden vastgelegd; daaruit volgt dat, zoals inzake faillissement en gerechtelijk akkoord en om dezelfde redenen, de in vereffeningstelling noodzakelijk de loop van de interesten schorst, althans wanneer de actieve boedel geen betaling ervan mogelijk maakt; het arrest, door deze schorsing niet aan te nemen, artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen schendt, waarin het beginsel van de samenloop en de gelijkheid van de niet-bevoorrechte schuldeisers bij in vereffeningstelling van een naamloze vennootschap wordt vastgesteld;

Overwegende dat het arrest erop wijst dat de rechtsvordering van verweerster betaling beoogde van de bedongen interest op verschillende kredieten en voorschotten welke zij aan eiseres had verleend; dat eiseres aan de eerste rechter verwijt te hebben aangenomen dat de schuldvordering uit diverse overeenkomsten van lening en kredietopening verder interest opbracht na 22 september 1961, datum van haar invereffeningstelling, en te hebben overwogen dat verweerster de door de vereffenaar uitgekeerde

dividenden, mocht toerekenen eerst op de interest en pas nadien op het kapitaal, overeenkomstig de voorschriften van artikel 1254 van het Burgerlijk Wetboek; dat eiseres tegen deze beslissing aanvoert dat wegens de ontbinding van een vennootschap onderworpen aan de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen de loop van de interest wordt geschorst, althans wanneer zoals ten deze, de actieve boedel geen betaling ervan mogelijk maakt, met het gevolg dat de dividenden van de vereffening berekend moeten worden op basis van het bedrag van de schuldvordering zelf, de hoofdsom en interest, zoals het op de dag van de in vereffeningstelling is vastgelegd;

Overwegende dat het arrest, met verwerping van deze grieven, de vordering gegrond verklaart, en aldus aanneemt dat de bedongen interesten op de niet-bevoorrechte schuldvorderingen, welke na de in vereffeningstelling van de vennootschap (en niet na de bekendmaking van deze in vereffeningstelling, zoals in het middel wordt gezegd) vervallen zijn, bij het bedrag van de schuldvorderingen zelf moeten worden gevoegd om de rechten van de schuldeisers onderling te bepalen en zulks zelfs wanneer de actieve boedel geen betaling van de interest mogelijk maakt;

Overwegende dat de dwingende tekst van artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen impliceert dat, afgezien van de rechten van de bevoorrechte schuldeisers, gelijkheid moet heersen bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen tussen de schuldeisers wier schuldvordering is ontstaan vóór de in vereffeningstelling van de vennootschap; dat vanaf deze in vereffeningstelling de rechten van deze schuldeisers onderling onherroepelijk zijn vastgelegd;

Dat hieruit volgt dat in de verhoudingen tussen deze niet-bevoorrechte schuldeisers en voor de vaststelling van hun rechten onderling de loop van de interest van hun schuldvorderingen geschorst is op de datum van de in vereffeningstelling wegens de samenloop welke deze doet ontstaan tussen die schuldeisers en om de gelijkmatige oplossing van de vereffening mogelijk te maken wanneer het actief van de vennootschap geen betaling van de interest mogelijk maakt;

Dat immers, zoals inzake faillissement, de gelijke behandeling van de niet-bevoorrechte schuldeisers het afsluiten van de rekeningen impliceert, met inbegrip van de rekening van de interest, bij de in vereffeningstelling, opdat het bedrag van de schuldvorderingen die interest opbrengen niet zou verhogen ten nadele van de schuldvorderingen die geen interest opbrengen, naar rato van de duur van de vereffening;

Dat de afsluiting van de loop van de interest van de eisbare schuldvorderingen het pendant is van het disconto van de schuldvorderingen op termijn zonder interest, die wegens de in vereffeningstelling onmiddellijk eisbaar worden;

Dat hoewel, inzake evenredige verdeling, de interest pas ophoudt te lopen op de tijdstippen bepaald bij artikel 1637 van het Gerechtelijk Wetboek, het behoud in dit geval van de loop van de interest de gelijkheid onder de schuldeisers niet in het gedrang brengt, omdat de aangifte van de schuldvorderingen de interest op alle in de verdeling opgenomen sommen doet lopen;

Overwegende dat het ophouden van de loop van de interest, voor de bepaling van de rechten van de niet-be-

voorrechte schuldeisers onderling, niet impliceert dat ten aanzien van de schuldenaar de loop van de interest geschorst zou zijn;

Overwegende dat de beslissing van het hof van beroep artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen schendt;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest;

Beveelt dat van dit arrest melding wordt gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan opdat daarover uitspraak wordt gedaan door de feitenrechter;

Verwijst de zaak naar het Hof van Beroep te Luik.

NOOT—Artikel 184 der gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen bepaalt: «Onverminderd de rechten der bevoorrechte schuldeisers, zullen de vereffenaars al de schulden der vennootschap pondspondsgewijs betalen en zonder onderscheid tussen de opeisbare en de niet opeisbare schulden, wat deze betreft, met afhouding van het disconto. Echter zullen zij onder hun persoonlijke waarborg en behoudens de rechten van de schuldeisers om zich tot de rechtbanken te wenden, eerst de opeisbare schulden mogen betalen, indien de inschuld de uitschuld merkkelijk overtreft of indien de schuldvorderingen op termijn voldoende gewaarborgd zijn.»

De ontlede arresten verfijnen de algemene theorie over de rechten der schuldeisers van handelsvennootschappen in vereffening die het Hof van Cassatie geleidelijk aan, via een ruime interpretatie van voornoemd artikel 184, heeft opgebouwd.

Het Hof had reeds op 23 november 1939 beslist (*Arr.* 1939, 224, *Pas.*, 1939, I, 486, *Rev. prat. soc.*, 1940, 47) dat deze dwingende tekst (art. 184) de gelijkheid insluit welke «moet bestaan bij het uitkeren van het maatschappelijk vermogen tussen de niet-bevoorrechte schuldeisers der vennootschap en dat hij op onherroepelijke wijze de wederzijdsche rechten dezer bepaalt van het ogenblik af der in vereffeningstelling (...) dat, indien één der schuldeisers het recht heeft tegen de vennootschap een persoonlijke vordering in te stellen, namelijk om van zijn schuldvordering gerechtelijk te doen blijken, deze vordering niet zou kunnen leiden tot daden van uitvoering welke de rechten der andere schuldeisers zouden kunnen schaden en welke de wet, door den maatregel van in vereffeningstelling te treffen, ondoeltreffend maakt.»

Zodanige compensatie zou inderdaad tot gevolg hebben dat een schuldeiser van de vennootschap die bovendien, sinds de in vereffeningstelling schuldenaar van laatstgenoemde is geworden, in een ruimere verhouding dan de andere chirografaire schuldeisers zou worden betaald.

In een arrest van 31 januari 1964 (*R.W.*, 1964-65, 633, *Pas.*, 1964, I, 573, *T.P.R.*, 1967, 758, *R.C.J.B.* 1965, 99, met noot van RENAULD en COPPENS, *Rev. prat. soc.*, 1964, 102, *J.T.*, 1964, 293) dat een voorziening in cassatie tegen een arrest van het Hof van Beroep te Gent van 27 november 1962 (*Rev. prat. soc.*, 1963, 216; *T.P.R.*, 1964, 223) verwerpt, heeft het Hof van Cassatie bijna letterlijk de in zijn arrest van 23 november 1939 geformuleerde regel herhaald om hieruit af te leiden dat «de door de ontbinding ontstane samenloop het verval meebrengt, ten aanzien van de vennootschapsschuldeisers, van de rechtsvordering tot ontbinding van de koopovereenkomst en van het recht op terugvordering krachtens art. 20, 5°, *Hyp. W.*».

Op 30 mei 1968 (*Arr. Cass.*, 1968, 1191, *R.W.*, 1968-69, 209, *Pas.*, 1968, I, 1126, obs., *Rev. prat. soc.*, 1969, 239, met noot van T KINT, *J.T.*, 1968, 563) heeft het Hof van Cassatie, een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 6 oktober 1966 (*Rev. prat. soc.*, 1967, 231) vernietigend, nog eens herhaald «dat artikel 184 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen insluit dat, onverminderd de rechten van de bevoorrechte schuldeisers, gelijkheid moet heersen bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen onder de schuldeisers van de vennootschap, wier schuldvordering vóór de in vereffeningstelling is ontstaan; dat

vanaf deze invereffeningstelling de rechten van deze schuldeisers op onherroepelijke wijze worden bepaald.»¹

Ten slotte werd door een arrest van 19 juni 1974 (*Arr. Cass.*, 1974, 1154, *Pas.*, 1974, I, 1075, *Rev. prat. soc.*, 1975, 81) — uitgesproken in een zaak die, zoals het geval dat aanleiding gaf tot het eerste der geannoteerde arresten, betrekking had op een burgerlijke vennootschap met handelsvorm en op een vordering tot betaling van een door de vennootschap aan een bediende toegekend aanvullend pensioen — beslist «dat de gelijkheid die moet worden betracht bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen tussen de niet-bevoorrechte schuldeisers van de vennootschap wier schuldvorderingen ontstaan zijn vóór haar vereffening, er zich niet tegen verzet dat één van de schuldeisers zijn schuldvordering gerechtelijk laat bepalen en de veroordeling van de vereffenaars tot betaling ervan bekomt; dat het beginsel van de gelijkheid enkel een beletsel is voor daden van tenuitvoerlegging die de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden.»

De rechters ten gronde hebben op een niet steeds even geslaagde wijze de uit de door het Hof van Cassatie opgebouwde theorie voortvloeiende principes toegepast.

Sommige uitspraken passen op juiste wijze de reeds in 1939 geformuleerde regel toe, ingevolge welke de samenloop die uit een invereffeningstelling voortvloeit, de schuldvergelijking verhindert (*Rb. Brussel*, 19 maart 1969, *Pas.*, 1970, III, 37, door een onuitgegeven arrest in hoger beroep bevestigd, noot p. 38).

De rechtspraak heeft nochtans meer moeite ondervonden bij het toepassen van het door het Hof van Cassatie in zijn arresten van 23 november 1939 en 31 januari 1964 geformuleerde principe dat «bijaldien ook zodanige schuldeiser het recht behoudt om tegen de vennootschap een individuele vordering in te stellen, namelijk om zijn schuldvordering te doen vaststellen, dergelijke vordering nochtans niet zou kunnen leiden tot daden van tenuitvoerlegging, welke ten gevolge zouden hebben de rechten van de andere schuldeisers te krenken» (*R.W.*, 1964-65, 634).

In een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 24 februari 1965 (*Rev. prat. soc.*, 1966, 206) met betrekking tot een burgerlijke vennootschap in vereffening (vennootschap met handelsvorm doch burgerlijk, die derhalve niet failliet kon worden verklaard) werd de toepassing van het principe zo ver gedreven dat het hof besliste dat de vereffenaars zich tegen de veroordeling van de vennootschap in vereffening tot betaling van een trouwens niet betwiste schuld konden verzetten, en de schuldeiser konden dwingen zich met een inschrijving in het chirograafair passief van de vereffening tevreden te stellen.

Deze beslissing voerde een werkelijke schorsing der individuele vervolgingen in terwijl in zodanige schorsing door geen enkele tekst is voorzien en ze door de rechtspraak van het Hof van Cassatie, in het arrest ingeroepen, niet werd aanvaard. Dit arrest werd dan ook door de rechtsleer bekritiseerd (*VAN RYN en VAN OMMESLAGHE*, *R.C.J.B.*, 1967, 387; *RONSE*, *T.P.R.*, 1967, 759 en 760).

Andere beslissingen daarentegen weigerden een schorsing der individuele vervolgingen te bevelen (*Hof Brussel*, 14 juli 1953, *J.T.*, 1954, 60, opm., *Rev. prat. soc.*, 1954, 156, opm. P.D., motieven; *Kh. Brussel*, 31 oktober 1952, *Rev. prat. soc.*, 1954, 44, met noot van *VOSKRESSENSKI*; *Kh. Brussel*, 4 januari 1967, *Rev. prat. soc.*, 1969, 23; *Kh. Leuven*, 21 april 1967, *Rev. prat. soc.*, 1969, 26; *Kh. Namen*, 16 maart 1970, *Rev. prat. soc.*, 1970, 140), terwijl de draagwijdte van de gevolgen van deze vervolgingen nochtans betwist bleef (zie kroniek *VAN RYN en VAN OMMESLAGHE*, nr. 38, *R.P.D.B.*, 1958, 89 en 90).

De rechtsleer was eveneens verdeeld, hetzij nopens de draag-

wijde van het door het Hof van Cassatie geformuleerd principe, hetzij minstens nopens de praktische verwikkelingen ervan.

Luidens *JANSSENS* («Enkele belangrijke arresten van het Belgisch Hof van Cassatie», *Rechtgeleerd Magazijn Themis*, 1967, 184) kunnen de schuldeisers van een vennootschap in vereffening «niet enkel een vonnis bekomen maar zelfs tot de uitvoering ervan overgaan doch niet tot een hoger bedrag dan hen pondspondsgewijze toekomt, overeenkomstig art. 184 Venn. W.»

RENAULD en COPPENS stellen in hun voormelde noot (*R.C.J.B.*, 1965, 99) voor dat de vereffenaars uit de hun krachtens artikel 186 der gecoördineerde wetten opgelegde verantwoordelijkheid het recht zouden putten zich te verzetten hetzij tegen een gedwongen uitvoering, hetzij minstens tegen de afgifte aan de vervolgende schuldeiser van fondsen die zijn dividend zouden overtreffen.

Volgens *RONSE* (*T.P.R.*, 1967, 759) zou de meest praktische oplossing van het probleem erin bestaan «dat de toestand van vereffening, — van het ogenblik af waar de integrale betaling inbreuk zou maken op de regel van de evenredige gelijkheid, — zou vervangen worden door die van het faillissement of van het gerechtelijk akkoord».

Zoals *VAN RYN en VAN OMMESLAGHE* (*R.C.J.B.*, 1964, 387) opmerken kan deze oplossing niet toegepast worden op burgerlijke vennootschappen die, al hebben ze een handelsvorm, niet failliet kunnen worden verklaard. Anderzijds is de algemene verdedigde stelling (zie *VAN RYN en HEENEN*, *Principes*, II, nr. 1101) volgens welke vereffenaars de vervolgingen van een schuldeiser slechts kunnen stopzetten door hem het dividend waarop hij recht heeft te overhandigen, evenmin toepasselijk in de in de praktijk vaak voorkomende hypothese waarin het op het ogenblik der vervolgingen voor de vereffenaars onmogelijk is, rekening houdende met de stand van hun opdracht, het bedrag van het dividend te bepalen.

Op grond van deze overwegingen meenden *VAN RYN en VAN OMMESLAGHE* dat een tussenkomst van de wetgever (*R.C.J.B.*, 1967, 387 in fine) of ten minste een nieuwe uitspraak van het Hof van Cassatie over de draagwijdte van het arrest van 31 januari 1964 noodzakelijk was.

Dit laatste werd gedaan door het eerste van de hier besproken arresten.

Een burgerlijke vennootschap met handelsvorm in vereffening die de storting van een aanvullend pensioen en een kosteloze jaarlijkse levering van een bepaalde hoeveelheid steenkool aan een van zijn gepensioneerde ingenieurs had onderbroken, was veroordeeld tot betaling van de achterstallige pensioenuitkeringen en tot de samenstelling van een kapitaal dat de uitbetaling van de rente en de toekenning van steenkool mogelijk zou maken.

Door de betekening van een voorafgaand bevel tot uitvoerend beslag werd de gedwongen uitvoering van dit in kracht van gewijsde gegane vonnis ingezet. De vennootschap in vereffening tekende verzet aan tegen dit bevel en dagvaardde de vervolgende schuldeiser voor de beslagrechter tot geldigverklaring van haar verzet en tot vernietiging van het bevel en van de uitvoering ervan.

Op 18 mei 1971 werd dit verzet door de beslagrechter van Charleroi ongegrond verklaard (*Rev. prat. soc.*, 1971, 250); het arrest van het Hof van Beroep te Bergen van 20 maart 1975, dat deze beslissing bevestigde, werd door het geannoteerde arrest vernietigd.

Na de procesgang te hebben samengevat en na, in de bewoordingen van vroegere arresten te hebben herhaald dat krachtens artikel 184, vanaf de invereffeningstelling van de vennootschap, de rechten van de schuldeisers onderling onherroepelijk zijn vastgelegd, leidt het arrest uit dit principe af:

«dat het voor de schuldeisers van een vennootschap in vereffening een verworven recht is dat een afzonderlijke niet-bevoorrechte schuldeiser geen groter aandeel uitbetaald krijgt dan zijzelf;

«dat wanneer een van de schuldeisers een individuele rechtsvordering tegen de vennootschap instelt, met name ten einde zijn schuldvordering gerechtelijk te doen vaststellen, deze rechtsvordering niet kan leiden tot daden van tenuitvoerlegging waardoor de rechten van de andere schuldeisers zouden worden geschaad;

«dat de rechter bij wie het verzet aanhangig is van een vennootschap in vereffening tegen de daden van tenuitvoerlegging van een niet-bevoorrechte schuldeiser wiens schuldvordering ontstaan is vóór de in vereffeningstelling, moet nagaan of deze daden de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden en, in zoverre, het verzet aannemen;

«dat het arrest door het verzet niet gegrond te verklaren op grond van vorenvermelde redenen, zijn beslissing niet wettelijk veraptoort.»

De feitenrechter had derhalve niet wettelijk de verwerping van

¹ Dit arrest bekrachtigt bovendien het onderscheid tussen de schulden van de massa en de schulden in de massa waarbij bepaald wordt dat het enig criterium om deze twee soorten schuldvervolgingen te onderscheiden de datum is van hun ontstaan: schuldvervolgingen tot betaling van een bijkomende vergoeding wegens onvoldoende vóór de ontbinding van de vennootschap betekende opzeggingen, zijn voor het geheel schuldvervolgingen in de massa, terwijl indien onvoldoende opzeggingen betekend werden door de vereffenaars, de schuldvervolgingen tot betaling van een bijkomende vergoeding schuldvervolgingen zijn van de massa (zie m.b.t. deze materie *VAN RYN en VAN OMMESLAGHE*, *R.C.J.B.*, 1973, 556 en 557); dit onderscheid wordt overgenomen door het wetsontwerp betreffende het «beheer met bijstand»: zie voordracht door *HUGUETTE GERINGER* op 25 mei 1977, Uitgaven Interbankdienst September 1977, nr. 26 blz. 16.

het verzet der vereffenaars gerechtvaardigd door zich ertoe te beperken aan te halen dat geen enkele wettekst de schorsing der individuele vervolgingen door de schuldeisers van een burgerlijke vennootschap met handelsvorm, tijdens haar vereffening regelt, zonder na te gaan of deze daden van tenuitvoerlegging de rechten van de andere schuldeisers zouden schaden.

In het systeem van het arrest is het derhalve duidelijk dat de vereffenaars het recht en zelfs de plicht hebben (arg. art. 186 Venn. W.) voor de beslagrechter verzet aan te tekenen tegen elke uitvoeringsdaad waarvan de schuldvordering aan de vereffening voorafgaand is, wanneer deze daad een inbreuk op de rechten der overige schuldeisers zou uitmaken.

In tegenstelling tot hetgeen het bestreden arrest vooropstelde, gaat het niet om een overdreven voordeel dat onder meer aan de burgerlijke vennootschappen met handelsvorm die wegens hun burgerlijke aard niet failliet kunnen worden verklaard, zou worden toegekend². Het zou onjuist zijn te geloven dat de vereffenaars beveligd zijn tegen elke gerechtelijke controle: artikel 184 regelt inderdaad uitdrukkelijk de toevlucht der schuldeisers tot de rechtbanken ingeval hun recht door de vereffenaars wordt betwist.

De beslagrechter, bij wie zulk verzet vanwege de vereffenaars is aangebracht, zal derhalve dienen na te gaan of de uitvoeringsdaden waartegen verzet werd aangetekend tot gevolg zouden hebben de gelijkheid te verbreken die onder de chirografaire schuldeisers wier schuldvordering voorafgaand is aan de vereffening, moet heersen.

Hoewel het principe duidelijk is uiteengezet, zal nochtans de toepassing ervan ernstige praktische problemen stellen o.a. in de vaak voorkomende gevallen waarin op het ogenblik der vervolgingen, het onmogelijk is de evolutie van het maatschappelijk bezit (bijv. om reden van een ten laste van de vereffening vallend proces of wegens mijnschade waarvan de gevolgen zich blijven ontwikkelen) en derhalve het bedrag der dividenden dat zal kunnen worden uitgekeerd, te voorspellen.

Het tweede gepubliceerde arrest bepaalt dat door de invereffeningstelling van een handelsvennootschap t.o.v. de massa der schuldeisers de door de vennootschap aan een van haar schuldeisers verschuldigde conventionele interesten ophouden te lopen.

Na het procesverloop te hebben samengevat en steeds in dezelfde termen het in het artikel 184 der gecoördineerde wetten geïmpliceerd gelijkheidsprincipe te hebben herhaald, beslist het arrest:

«dat hieruit volgt dat in de verhoudingen tussen deze niet-bevoorrechte schuldeisers en voor de vaststelling van hun rechten onderling de loop van de interest van hun schuldvorderingen geschorst is op de datum van de in vereffeningstelling wegens de samenloop welke deze doet ontstaan tussen die schuldeisers en om de gelijkmatige oplossing van de vereffening mogelijk te maken wanneer het actief van de vennootschap geen betaling van de interest mogelijk maakt;

«dat immers, zoals inzake faillissement, de gelijke behandeling van de niet-bevoorrechte schuldeisers het afsluiten van de rekeningen impliceert, met inbegrip van de rekening van de interest, bij de invereffeningstelling, opdat het bedrag van de schuldvorderingen die interest opbrengen niet zou verhogen ten nadele van de schuldvorderingen die geen interest opbrengen, naar rato van de duur van de vereffening;

«dat de afsluiting van de loop van de interest van de eisbare schuldvorderingen het pendant is van het disconto van de schuldvorderingen op termijn zonder interest, die wegens de in vereffeningstelling onmiddellijk eisbaar worden.»

Het arrest rechtvaardigt aldus op een ongewoon omstandige wijze de nieuwe toepassing van het gelijkheidsbeginsel en oordeelt dat artikel 451 van het Wetboek van Koophandel inzake faillissementen een bijzondere toepassing uitmaakt van een meer algemeen principe dat een analoge toepassing op de vereffening van een vennootschap vereist.

In beide gevallen impliceert de gelijke behandeling der schuldeisers de afsluiting der rekeningen en derhalve ook der interesten.

Het is kenmerkend dat het Hof in een van zijn overwegingen praktisch letterlijk het commentaar van CLOQUET op artikel 451 van het Wetboek van Koophandel overneemt: «L'arrêt du cours des intérêts des créances exigibles constitue le pendant de l'escompte des intérêts sur les créances à terme (ne portant pas

intérêt) devenues immédiatement exigibles en raison de la faillite» (Nov., IV, *Concordats et Faillites*, nr. 1705). Artikel 184 der gecoördineerde wetten voorziet inderdaad het disconto voor niet opeisbare schulden zoals artikel 451 van het Wetboek van Koophandel.

Op te merken valt dat wegens het stilzwijgen van de wet een analoge toepassing inzake gerechtelijk concordat is toegelaten: «Les créances cessent de produire un intérêt à partir de l'homologation, à moins que le traité concordataire lui-même n'impose aux codébiteurs l'obligation d'un règlement en intérêts: Frédéricq, t. VIII, n° 744. Cette règle n'est pas prévue par la loi, mais elle s'impose d'elle-même, car, à son défaut, les comptes ne pourraient être établis.» (VAN RYN en HEENEN, IV, nr. 2954, blz. 433). Dezelfde overweging met betrekking tot het opstellen der rekeningen geldt inzake vereffeningen van vennootschappen.

Het arrest ontzenuwt bovendien het bezwaar dat zou kunnen worden afgeleid uit het feit dat in de procedure van de evenredige verdeling artikel 1637 van het Gerechtelijk Wetboek de loop van de interesten van de in verdeling opgenomen sommen slechts doet ophouden vanaf het ogenblik waarop de tabel van de verdeling definitief is geworden en niet op het ogenblik van de aangifte der schuldvorderingen (op welk ogenblik de samenloop tussen schuldeisers ontstaat) hetgeen het geval zou moeten zijn indien men de verdeling der in beslag genomen gelden zou willen vergemakkelijken.

Het arrest weerlegt dit bezwaar door op te merken dat «hoewel, inzake evenredige verdeling, de interest pas ophoudt te lopen op de tijdstippen bepaald bij artikel 1637 van het Gerechtelijk Wetboek, het behoud in dit geval van de loop van de interest de gelijkheid onder de schuldeisers niet in het gedrang brengt, omdat de aangifte van de schuldvorderingen de interest op alle in de verdeling opgenomen sommen doet lopen».

Een aangifte van schuldvordering doet inderdaad interesten lopen omdat deze aangifte als rechtsvordering geldt (GARSONNET en CÉSAR BRU, V, nr. 764; GLASSON, TISSIER en MOREL, IV, nr. 1554 in fine; R.P.D.B., v° «Distribution par contribution», nrs. 53 en 54).

In de procedure van artikel 1637 van het Gerechtelijk Wetboek wordt derhalve het gelijkheidsbeginsel onder de in samenloop zijnde schuldeisers eveneens geëerbiedigd — al is het via andere wegen —, daar alle schuldvorderingen, zowel die welke interest opbrengen als de andere, in hoofdsom, kosten (en eventueel interesten) op de dag van de aangifte worden afgesloten en vanaf deze dag tot de dag waarop de tabel der verdeling definitief is geworden, interest opbrengen.

Het arrest bepaalt ten slotte: «Overwegende dat het ophouden van de loop van de interest, voor de bepaling van de rechten van de niet-bevoorrechte schuldeisers onderling, niet impliceert dat ten aanzien van de schuldenaar de loop van de interest geschorst zou zijn.»

Inderdaad, zal ten aanzien van de vennootschap-schuldenares, indien na de evenredige regeling van de op de dag der vereffening onherroepelijk vastgelegde schuldvorderingen een actief overblijft, dit tot de betaling — eventueel pondspondsgewijs — der sinds de invereffeningstelling vervallen conventionele interesten, worden aangewend: de loop van deze interesten is inderdaad slechts in de verhouding tussen de chirografaire schuldeisers sinds dit ogenblik geschorst (vgl. inzake de evenredige verdeling, R.P.D.B., *op.cit.*, nr. 130; GARSONNET en CÉSAR BRU, V, nr. 776, en noot 8; vgl. GLASSON, TISSIER en MOREL, IV, nr. 1564).

De bestudeerde arresten vormen een belangrijke bijdrage tot de ontwikkeling van het praetoriaanse recht over de vereffening van handelsvennootschappen.

Door, in deze materie, uitgaande van een eerder geformuleerd principe, oplossingen voor bijzondere problemen af te leiden en door te dien einde op door de wet of door de rechtspraak reeds in de nauw verwante materies van het faillissement of van het gerechtelijk akkoord aanvaarde oplossingen te steunen, heeft het Hof van Cassatie volkomen zijn opdracht vervuld.

Het is tegenwoordig in de mode kritiek uit te brengen over de manier waarop de rechterlijke macht haar opdracht uitoefent. Dit verschijnsel is niet nieuw.

In 1955 lazen wij met verrassing vanwege een van onze meesters, aan wie wij overigens veel te danken hebben en die trouw in onze herinnering bewaard blijft, dat het Hof van Cassatie «zich bij premissen» neerlegt «zonder zich af te vragen of ze soms niet tot onbillijke gevolgen leiden. Het Hof doet eigenlijk zoals een handelaar, die de klachten van zijn klanten naar de fabrikant doorstuurt — 'in casu' naar de wetgever. Het stelt zich vaak tevreden

² In het geval van handelsvennootschappen zou de vereffenaar de bekentenis van de staat van faillissement vanzelfsprekend moeten afleggen zodra zou blijken dat het actief het passief niet kan dekken.

met de al te bedeesde rol van rechtelijke brievenbus. Als ten minste de fabrikant die brievenbus af en toe kwam lichten» (sic. !) (RENÉ DEKKERS, «Twee Houdingen», R.W., 1954-55, 1497, voornamelijk kol. 1502).

Meer recent hebben andere vooraanstaande juristen de rechter verweten «zich nog onvoldoende zijn rechtscheppende taak bewust te zijn» (STORME, «De achterkant van het gerecht», R.W., 1973-74, 449 e.v., vnl. nr. 10 in fine, kol. 454), of ons voorgedhouden dat de rechtsgeleerden (en in deze context schijnt eveneens de rechter te zijn bedoeld) «zich op geen enkel ogenblik gevangen mochten geven aan de regel; (...) De jurist mag zich in zijn opties door de regel, door de wet, niet onwrikbaar laten vastzetten maar moet er integendeel afstand, kritische onafhankelijkheid tegenover bewaren» en verder «aan elk rechtsconflict ligt, naast een belangenconflict ook een waardenconflict ten grondslag: (...) het is de oplossing van het waardenconflict die zal aanwijzen hoe de speelruimte binnen de rechtsregel moet worden opgevuld» (W. VAN GERVEN, *Het beleid van de rechter*, blz. 130 en 139; zie ook VAN GERVEN, «Bedrijfsbezetting en verkoop in eigen beheer door werknemers van de onderneming», R.W., 1976-77, 65 e.v., vnl. nr. 4, kol. 68).

Deze kritiek, die in het kader van het op 6 februari 1976 te Gent gehouden colloquium over het thema «De rechter in onze samenleving» (zie de samenvatting van dit colloquium, T.P.R. 1976 p. 613 e.v.) meer genuanceerd werd, is door meer gezaghebbende stemmen dan de onze weerlegd en gebaseerd op een duidelijke verwarring tussen de opdracht van de rechter en die van de wetgever («De opdracht van de hoven en rechtbanken. Enkele overwegingen», rede uitgesproken door de eerste advocaat-generaal F. DUMON, op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie de 1e september 1975, R.W., 1975-76, 193 e.v. en 257 e.v.; zie ook de rede door de heer WAUTERS op 24 juni 1977 uitgesproken ter gelegenheid van zijn aanstelling als voorzitter van het Hof van Cassatie).

Door bovendien de rechter slechts het recht, ja zelfs de plicht toe te kennen in de uitoefening van zijn ambt de waarden te doen zegevieren die hij persoonlijk als prioritair beschouwt of waarvan hij zou denken dat zij als dusdanig door de meerderheid der gemeenschap worden beschouwd, zou men de regeerders uitnodigen om bij de benoeming der magistraten politieke motieven te laten overwegen. (Zie over de gevaren van deze tendens de openingsrede van de procureur-generaal GANSHOF VAN DER MEERSCH, «Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt», 1973-74, 113 e.v., vnl. kol. 123.)

Ingesteld in het hoogste belang van de wet, kan het Hof van Cassatie zijn beoordeling niet in de plaats stellen van die van de wetgever aan wie het Hof hoogstens van tijd tot tijd een discreet verzoek richt (conclusie van de procureur-generaal HAYOT DE TERMICOURT voor Cass., 15 februari 1955, J.T., 1955, 249, vnl. p. 250 in fine).

De hoven en rechtbanken mogen derhalve niet de leemten in het recht aanvullen — dit is een taak die uitsluitend aan de wetgever toekomt — maar zij dienen integendeel, krachtens artikel 4 van het Burgerlijk Wetboek, de leemten in de wet aan de hand van de overige formele rechtsbronnen aan te vullen (F. DUMON, voormelde rede, R.W., 1975-76, 271, en de geciteerde referenties in de noten 216 en 218; zie vnl. de studies uitgegeven in *Les problèmes des lacunes en droit*, Travaux du centre national de recherche de logique, Bruylant 1968; zie ook VAN GERVEN, *Beginselen — Algemeen Deel*, blz. 24 tot 32).

Dit is hetgeen het Hof van Cassatie op uitstekende wijze in de twee geannoteerde arresten heeft gedaan.

Prof. mr. L. Simont

BALIELEVEN

Orde van Advocaten te Gent — Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder : mr. Paul Van Malleghem; leden : mrs. O. Cammaert, A. Haus, M. De Sutter, R. Van Staey, P. Blomme, H. Van De Voorde, J.M. Kluyskens, Fr. Baert, M. Tevels, W. Roosens, H. Hubené, R. Verstringhe, A. Rycart, P. De Cordier.

Conferentie van de Jonge Balie te Dendermonde

Samenstelling van het bestuur — Openingsvergadering

Voorzitter : mr. Michel Van Assche; ondervoorzitter : mr. André Leleux; secretaris : mr. Luc Steyaert; penningmeester : mr. Maggy Pieters; leden : mrs. M. Verkest, F. Pauwels, A. Piret, R. Schelkens en M. Verwilghen.

De plechtige openingsvergadering zal plaatshebben op vrijdag 16 december 1977 te 15 uur in het gerechtshuis te Dendermonde.

BOEKEN

Consilium magnum. 1473-1795. Herdenking van de 500e verjaardag van de oprichting van het Parlement en Grote Raad van Mechelen. Colloquium Brussel-Mechelen, 8 en 9-XII-1973. Algemeen Rijksarchief, Brussel, 1977, 516 blz. in 8°.

Naar aanleiding van de 500e verjaardag van de oprichting van het Parlement van Mechelen heeft een werkgroep, bestaande uit hoge magistraten en professoren uit Nederland, België en het Groothertogdom Luxemburg gezorgd voor de organisatie van de herdenking van deze zo belangrijke gebeurtenis in de gerechtelijke geschiedenis van deze drie landen. Het R.W., 1973-74, 961-944, bracht de redevoreringen te Brussel gehouden op 8 december 1973 door ere-procureur-generaal L.E. Langemeijer, door auditeur-generaal prof. J. Gilissen, door ere-procureur-generaal A. Huss, en door de ministers H. Vanderpoorten en A.A.M. van Agt. Op 9 december vond te Mechelen in het vroegere paleis van de Grote Raad een internationaal symposium plaats ten einde de wetenschapbeoefenaars de mogelijkheid te bieden de stand van onderzoek over de studies van de hoogste rechtscolleges in Europa te inventariëren. Hier werden 21 verslagen voorgedragen door Belgische, Nederlandse, Luxemburgse, Franse en Duitse specialisten, zodat bovenvermelde verzameling een oceaen aan gegevens brengt voor al wie zich voor het verleden van de hoogste Europese rechtscolleges interesseert.

L. Th. Maes

Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België. Algemeen Rijksarchief, Brussel, 1977, 663 blz.

Twee jaar geleden, van 15 tot 18 april 1975, vond te Brussel onder voorzitterschap van prof. dr. J. Gilissen een zeer geslaagd colloquium plaats, gewijd aan de geschiedenis van de Belgische instellingen. Het werd een boeiende confrontatie tussen archivariissen en navorsers over de behandeling van de archieven der instellingen en van andere bronnen voor de instellingsgeschiedenis. Vijftig referenten en bijna tweehonderd ingeschrevenen discussieerden gedurende drie dagen. Te die gelegenheid vond een zeer geslaagde tentoonstelling plaats, i.v.m. de instellingen onder de titel «De Besluitvorming, vroeger en nu», waarover ook een zeer interessante catalogus verscheen (Algemeen Rijksarchief, 1975, XL-284 blz.+23 ill.).

Thans heeft de secretaris-generaal van het Colloquium, dr. H. De Schepper, 48 der 50 referenten ertoe kunnen bewegen hun uiteenzettingen samen te brengen in de bo-

venvermelde handelingen. Het is natuurlijk onmogelijk deze 48 artikelen te bespreken. Wij willen alleen de aandacht van alle historisch-minded juristen vragen voor deze belangrijke publikatie.

Het Algemeen Rijksarchief te Brussel, in de persoon van dr. C. Wijffels, archivaris-generaal, dient ervoor te worden gelukgewenst dat hij deze publikatie heeft mogelijk gemaakt.

L. Th. Maes

Samenwinninge. Tien opstellen over rechtsgeschiedenis geschreven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het inter-universitair instituut Nederlands Centrum voor Rechtshistorische Documentatie. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1977.

Op 5 juni 1967 werd aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam door acht samenwerkende universiteiten en hogescholen (Leiden, Groningen, Utrecht, Rotterdam, Amsterdam (VU), Amsterdam (Gemeentelijke), Nijmegen en Tilburg) een interuniversitair Centrum voor Rechtskundige Documentatie opgericht, dat thans onder de leiding van prof. mr. L.E. van Holk staat. Dit Centrum heeft o.a. een algemeen toegankelijke en een iconografische bibliografie tot stand gebracht, die de mogelijkheid van één faculteit ver te boven gaat. De belangstelling kwam niet alleen vanwege rechtshistorici, maar ook vanwege vele juristen, die de wording van het heden, in samenleving en recht, ter harte gaat. Ook bracht het Centrum een geregeld contact en overleg tot stand tussen de universitaire rechtshistorici over allerlei onderwerpen.

Ter gelegenheid van het eerste decennium verscheen bovendien een verzamelwerk.

De initiatiefnemer van het Centrum, prof. dr. J. Th. de Smidt (Leiden, Amsterdam) opent de reeks door een overzicht van de «Oude en nieuwe opvattingen omtrent de wetenschapsoefening van het Oudvaderlandse recht»; prof. dr. R. Feenstra (Leiden) onderzoekt «De universiteit van Orleans in de Middeleeuwen, centrum van Europese rechtswetenschap en kweekschool van Nederlandse juristen»; prof. dr. V. Gerbezon (Groningen) wijst op het belang voor de kennis van het Groninger recht in de 17e en 18e eeuw van de «Geannoteerde Groninger landrechten»; prof. dr. F.H.E.W. du Buy (Utrecht) belicht «Het zelfbeschikkingsrecht: van beginsel tot norm van het positieve recht»; prof. dr. H. van den Brink en J. van Herwaarden (Rotterdam) bespreken «Recht en macht» in verband met «Van den Vos Reynaerde»; prof. dr. J.A. Ankum (Amsterdam) schetst de beoefening van het Romeinse recht door de hoogleraren van het Atheneum illustre en aan de universiteit van Amsterdam in de 19e eeuw in «Van Cras tot Conrat»; prof. dr. O. Moorman van Kappen (Nijmegen) geeft een «Uitwendige schets der wordingsgeschiedenis van het Ontwerp Lijfstraffelijk Wetboek 1804»; prof. H. van der Linden (Amsterdam) beschrijft «Een nieuw publiekrechtelijk fenomeen in de 14e eeuw: de Rijnlandse polder»; prof. dr. J.P.A. Coopmans (Tilburg) geeft enkele beschouwingen over de rechtsgebondenheid in de middeleeuwse strafrechtsbedeling onder de titel «Te Wet en Te vonnis» en prof. mr. L.E. van Holk (Amsterdam) bespreekt «De goede Justitie van Willem III, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, anno 1336. Over een oud-nederlandse rechtslegende».

Deze «samenwinninge» of «gemeenschap van winst en verlies» brengt een aanzienlijke winst voor de Nederlandse rechtsgeschiedenis.

L. Th. Maes

MEDEDELINGEN

Onderbezetting van de rechterlijke macht in Vlaanderen

Medio oktober publiceert het Davidsfonds in zijn Horizon-reeks een werk van dr. M. van Haegendoren: *Het geld der Vlamingen*. In een aantal domeinen heeft de auteur de nog bestaande achterstand en achterstelling van de Vlamingen financieel omgerekend. Hier volgt aan de hand van het *Regionaal Statistisch Jaarboek 1975* van het Nationaal Instituut voor Statistiek een berekening van de onderbezetting van de magistratuur in het Vlaamse land.

Het *Regionaal Statistisch Jaarboek* geeft de toestand van 1971, maar uit het antwoord op een parlementaire vraag van 29 juni 1976 (*Vragen en Antwoorden, Kamer*, 20 juli 1976) is op te maken dat de toestand zich niet gewijzigd heeft. Het onderstaande heeft alleen betrekking op de kantongerechten en de rechtbanken van eerste aanleg van de Vlaamse en de Waalse rechterlijke arrondissementen, dus niet van het rechterlijk arrondissement Brussel, en het het betreft ook niet de hoven van beroep, de rechtbanken van koophandel en de arbeidsgerechten.

Kantongerechten (politierechtbanken en vredegerichten) — Vlaanderen: 83 rechters — 146.532 veroordelingen of afgehandelde zaken;

— Wallonië: 79 rechters — 111.542 veroordelingen of afgehandelde zaken.

Rechtbanken van eerste aanleg (correctioneel en burgerlijk)

— Vlaanderen: 396 magistraten — 39.503 veroordelingen of afgehandelde zaken;

— Wallonië: 263 magistraten — 25.976 veroordelingen of afgehandelde zaken.

Na omrekening komt dat erop neer dat Vlaanderen tegenover Wallonië tekort heeft: 20 politierechters of vrederechters; 44 magistraten in de rechtbanken van eerste aanleg.

Een andere omrekening geeft als resultaat dat er, per 100.000 inwoners ouder dan 15 jaar, in Vlaanderen 10,4 magistraten zijn tegenover 13,9 in Wallonië.

Nog een andere omrekening: in Vlaanderen worden per jaar in een kantonale rechtbank per rechter 1.765 uitspraken gedaan, in Wallonië 1.412; in de rechtbanken van eerste aanleg per magistraat in Vlaanderen 111 uitspraken, in Wallonië 99.

Gemiddeld kost een rechter in een kantonale rechtbank ongeveer 740.000 fr. per jaar aan de Staat. Dit komt neer op een verlies van 14.800.000 fr. voor Vlaanderen.

Gemiddeld kost een magistraat in een rechtbank van eerste aanleg 600.000 fr. per jaar: een verlies voor de Vlamingen van 26.400.000 fr.

Totaal verlies brutosalarissen rechterlijke macht (alleen voor de magistraten berekend): 41.200.000 fr.

Daarbij komt verhoudingsgewijs de onderbezetting aan griffiers en administratieve personeelsleden.

De Vlamingen worden financieel niet alleen benadeeld door dit verlies aan salarissen. Deze situatie heeft ook een invloed op de rechtsbedeling, die daardoor minder vlot en trager verloopt. Het valt niet te becijferen welk financieel verlies dit voor de rechtzoekende betekent, vooral als het om burgerlijke zaken gaat.

BERICHTEN

Europees Studie- en Informatiecentrum

Europese verkiezingen 1978: facetten van een democratie in opbouw

In samenwerking met het Voorlichtingsbureau van de Europese Gemeenschap heeft het Europees Studie- en Informatiecentrum v.z.w. een reeks lezingen en debatten over het bovenvermelde thema georganiseerd. Het programma is als volgt :

Maandag 19 september 1977, de heer Ludo Dierickx, beheerder van het Europees Studie- en Informatiecentrum, en de heer Karel Van Miert, voorzitter van de Belgische Socialistische Partij : «Europese verkiezingen in 1978 : historische betekenis en (door de partijen) te overwinnen moeilijkheden».

Dinsdag 27 september 1977, de heer Bob Verschooten, beheerder van het Europees Studie- en Informatiecentrum, en prof. dr. Hendrik Brugmans, voorzitter van de Unie van Europese Federalisten — België : «Europese verkiezingen : doorbraak of farce?»

Maandag 10 oktober 1977, de heer Raymond Maes, voorzitter van het Europees Studie- en Informatiecentrum, en de heer Hugo Camps, hoofdredacteur van het Belang van Limburg : «Gastarbeiders en culturele minderheden».

Woensdag 9 november 1977, prof. dr. Mark Eyskens, staatssecretaris voor Begroting, Streekeconomie en Ruimtelijke Ordening, en prof. dr. Guy Schrans, volksvertegenwoordiger : «Lessen uit de economische crisis en opties voor morgen» (debat).

Woensdag 16 november 1977, de heer Mark Dubrulle, nationaal secretaris van de Bond Beter Leefmilieu : «Milieubescherming : een nationale of continentale problematiek».

Maandag 28 november 1977, mevrouw Rita Mullier, publiciste en voorzitter Vrouwen Overlegkomitee, en mevrouw Mieke Verstraeten-Schouwenaers, lid van de werkgroep Herwaardering Gezin : «Gelijkberechtiging der vrouw in de maatschappij van morgen : niet willen of niet kunnen?» (debat).

Vrijdag 9 december 1977, de heer Bob Cools, volksvertegenwoordiger en schepen van de stad Antwerpen : «Zorg om onze steden en hun landschap».

Dinsdag 20 december 1977, de heer Jos Berghman, wetenschappelijk onderzoeker, en de heer Jan Vranken, wetenschappelijk onderzoeker : «Armoede en marginaliteit in de Europese (welvaarts)gemeenschap».

Na elke spreekbeurt volgt discussie met de redenaar.

De lezingen en debatten hebben plaats te Antwerpen in de zaal van het Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven, Minderbroedersstraat 22 (zijstraat van de Minderbroedersrui).

Inschrijving door middel van een inschrijvingskaart, te verkrijgen bij het Europees Studie- en Informatiecentrum v.z.w., Handelsbeurs, Twaalfmaandenstraat, 2000 Antwerpen.

Inschrijvingsgeld : 20 fr. per avond, minimum 60 fr. (voor studenten 10 en 30 fr.) ; de hele cyclus 120 fr. (voor studenten 60 fr.)

De reeks wordt voortgezet in 1978.

Xe Internationaal Congres voor Rechtsvergelijking

Het Xe Internationaal Congres voor Rechtsvergelijking zal plaatshebben te Budapest (Hongarije) van 23 tot 28 augustus 1978. Hierna volgt een lijst van de te behandelen onderwerpen, met o.m. de namen van de Belgische rapporteurs.

Section I.A. Histoire du droit et ethnologie juridique

1. L'interaction du droit islamique et du droit occidental dans le domaine de la propriété et des droits réels des Etats islamiques.

Rapp. général : G. El Sharkawi (Caire)

2. La méthode du juriste ethnologue, de l'époque de l'ethnologie juridique de Post, à l'époque de la floraison de l'anthropologie culturelle.

Rapp. belge : J. Vanderlingen (U.L.B.)

Rapp. général : J.N. Lambert (Nice)

3. La tradition juridique en tant que limite aux réformes du droit.

Rapp. belge : R. Van Caenegem (R.U.G.)

Rapp. général : Dr. A. Bleckmann (R.F.A.)

Section I.B. Théorie générale du droit et philosophie du droit

1. Le raisonnement par analogie comme méthode d'interprétation et d'application du droit, dans les différents droits nationaux.

Rapp. belge : P. Foriers (U.L.B.)

Rapp. généraux : L. Legaz Lacambra (Madrid) et V. Peschka (Budapest).

2. La notion de droit positif.

Rapp. belge : W. Van Gerven (K.U.L.)

Rapp. général : J.G. Sauveplanne (Utrecht).

3. La place de l'Etat dans l'ordre juridique international.

Rapp. belge : J. Verhoeven (U.C.L.)

Rapp. général : V.A. Tomanov (Moscou).

Section I.C. Le droit comparé, ses méthodes, l'unification du droit.

1. La méthode comparative et le droit international privé.

Rapp. belge : P. Gothot (Liège)

Rapp. général : Y. Loussouarn (Paris).

2. L'enseignement interdisciplinaire et le droit.

Rapp. belge : J. Van Damme (V.U.B.)

Rapp. général : I. Winisky (Buenos Aires).

Section II.A. Droit civil

1. Le statut juridique du logement familial.

Rapp. belge : W. Delva (R.U.G.)

Rapp. général : A. Rieg (Strasbourg).

2. La responsabilité du producteur.

Rapp. belges : S. Fredericq (R.U.G.) et R. Kruithof (U.I.A.)

Rapp. général : W. Gray (Michigan, U.S.A.)

3. Le transfert de la propriété par actes entre vifs.

Rapp. belge : S. David (Liège)

Rapp. général : R. Sacco (Turin)

4. La technique de l'arbitrage comme procédé de révision des contrats.

Rapp. belge : L. Goffin (U.C.L.)

Rapp. général : R. David (Nice)

Section II. B. Droit international privé

1. Le reconnaissance en droit international privé des sûretés réelles sans dépossession constituées à l'étranger.

Rapp. belge : G. Van Hecke (K.U.L.)

Rapp. général : Dr. U. Drobnič (Hambourg).

2. Les garanties accordées aux investisseurs étrangers

Rapp. belge : H. Lévy-Morelle (U.L.B.)

Rapp. généraux : L. Pereznieta (Mexico) et I. Meznerics (Budapest).

Section II.C. Procédure civile

1. Juges professionnels et non professionnels

Rapp. belge : J. Krings (V.U.B.)

Rapp. général : Zh. Stalev (Sofia).

2. L'usage de la conciliation comme règlement des différends

- Rapp. belge : A. Fettweis (Liège)
 Rapp. général : N.J. Singer (Alabama U.S.A.)
 3. Le surcharge de travail des Cours suprêmes de Justice et les remèdes à cette situation
 Rapp. belge : P. Trouse (U.C.L.)
 Rapp. général : M.A. Grisel (Lausanne)

Section II.D. Droit agraire.

1. L'héritage des biens ruraux.
 Rapp. belge : R. De Meyer (R.U.G.)
 Rapp. général : H. Afchar (Téhéran).
2. La protection du fonds de terre en droit agraire.
 Rapp. belge : A. De Leeuw (Paris)
 Rapp. général : M. Stefanovic (Kosice, Tchécoslovaquie).

Section III.A. Droit commercial

1. Le statut des engins opérant en mer, autres que les navires.
 Rapp. belge : R. Roland (U.I.A.)
 Rapp. général : R. Rodière (Paris)
2. Les méthodes de collaboration entre entreprises indépendantes.
 Rapp. belge : Y. Schoentjes-Merchiers (R.U.G.)
 Rapp. général : J. Van Ryn (U.L.B.)

Section III.B. Droits intellectuels.

1. Le contrat de licence.
 Rapp. belge : L. Van Bunnan (U.C.L.)
 Rapp. général : Y. Eminescu (Bucarest).

Section III.C. Droit du travail.

1. Le problème des licenciements collectifs.
 Rapp. belge : M. Taquet (U.C.L.)
 Rapp. général : H.K. Elbir (Istanbul).
2. La protection des mineurs en droit du travail.
 Rapp. belge : E. Claeys-Leboucq (R.U.G.)
 Rapp. général : I. Zamir (Jerusalem).
3. Les avantages, autres que les salaires, attribués par une entreprise à ses salariés.
 Rapp. belge : U. Deprez (R.U.G.)
 Rapp. général : B. Blagoev (Belgrade).

Section III.D. Droit aérien

1. L'affrètement des aéronefs.
 Rapp. belge : R. Nys (V.U.B.)
 Rapp. général : J.W.F. Sundberg (Stockholm).

Section IV.A. Droit international public

1. Le rôle de la comparaison dans le stade de préparation de la réglementation juridique internationale.
 Rapp. belge : F. Rigaux (U.C.L.)
 Rapp. généraux : W.E. Butler (Londres) et H. Bokor-Szego (Budapest).
2. Le droit international et le nouvel ordre économique international.
 Rapp. belge : B. De Schutter (V.U.B.)
 Rapp. général : K.R. Simmonds (Londres).

Section IV.B. Droit constitutionnel

1. Les bases constitutionnelles de l'organisation judiciaire.
 Rapp. belge : L.P. Suetens (K.U.L.)
 Rapp. général : V. Savitsky (Moskou).
2. La situation constitutionnelle et législative des centrales syndicales.

- Rapp. belge : A. Mast (R.U.G.)
 Rapp. général : T. Modeen (Abo, Finlande).
 3. Les Commissions permanentes des Parlements.
 Rapp. belge : A. Vanwelkenhuyzen (U.L.B.)
 Rapp. généraux : R.E. Soares (Coimbra) et A. Lopatka (Varsovie).

Section IV.C. Libertés publiques

1. La zone irréductible d'intimité.
 Rapp. belge : J. Velu (U.L.B.)
 Rapp. général : P. Patenaude (Sherbrooke, Québec).

Section IV.D. Droit administratif.

1. La motivation des jugements.
 Rapp. belge et rapp. général : W.J. Ganshof van der Meersch
2. Le principe de proportionnalité.
 Rapp. belge : F. Delpérée (U.C.L.)
 Rapp. général : Dr. K. Hailbronner (Heidelberg).
3. La concurrence entre entreprises publiques et entreprises privées.
 Rapp. belge : P. Orianne (U.C.L.)
 Rapp. général : T.C. Daintith (Dundee).

Section IV.E. Droit fiscal.

1. La fiscalité immobilière liée à la politique d'urbanisme.
 Rapp. belge : J. van Houtte
 Rapp. généraux : G.A. Micheli et A. Fantozzi (Rome).

Section V.A. Droit pénal.

1. La réglementation pénale de l'erreur.
 Rapp. belge : J. Matthijs (V.U.B.)
 Rapp. général : I. Andrejew (Varsovie).
2. La protection pénale de l'environnement.
 Rapp. belge : J. Constant (Liège)
 Rapp. général : R. Hirano (Tokyo).
3. La responsabilité pénale non individuelle.
 Rapp. belge : R. Legros (U.L.B.)
 Rapp. général : J. Constant (Liège).
4. La méthode comparative en criminologie.
 Rapp. belge : G. Kellens (Liège)
 Rapp. général : V.M. Koudriavcev (Moscou).

Section V.B. Procédure pénale

1. L'audience principale en l'absence de l'accusé.
 Rapp. belge : R. Declercq (K.U.L.)
 Rapp. général : J. Lekschas (Berlin).

Section VI Bibliographie.

1. Documentation et recherche en droit.
 Rapp. belge : J.P. Piérard
 Rapp. généraux : W.A.P. Steiner (Londres) et Dr. L. Nagy (Budapest).

Section VII. Informatique.

1. L'informatique appliquée au traitement des règles de droit.
 Rapp. belge : M. Storme (R.U.G.)
 Rapp. général : J. Evrigenis (Salonique).

Section VIII.

1. La responsabilité civile des médecins.
 Rapp. belge : A. Limpens-Meinertzhagen
 Rapp. général : H.J. Bartsch (Strasbourg).